

OKO IZBORA

Izveštaj sa predsedničkih izbora u Republici Srbiji
(septembar – oktobar 2002)

9

 CeSID
CENTAR ZA SLOBODNE IZBORE I DEMOKRACIJU

OKO IZBORA

9

OKO IZBORA (9)

Izveštaj sa predsedničkih izbora u Republici Srbiji
(septembar - oktobar 2002)

Za izdavača
Slobodanka Nedović

Lektor i korektor
Vidojko Jović

Prelom i oblikovanje
TOTAL DESIGN

Tiraž
1000 primeraka

Štampa
TIPOGRAFIC, Beograd

Beograd, mart 2003.

Štampanje ove publikacije omogućili su:

Ambasada Kraljevine Holandije

Ambasada Savezne Republike Nemačke

Ambasada Švajcarske

Nacionalni Demokratski Institut (NDI)

**NATIONAL
DEMOCRATIC
INSTITUTE**
FOR INTERNATIONAL AFFAIRS

Norveška Narodna Pomoć (NPA)

CENTAR ZA SLOBODNE IZBORE I DEMOKRATIJU

Lomina 9/III, 11000 Beograd

Tel/Fax: 011 / 3282 870

e-mail: cesid@cesid.org.yu; cesid@bitsyu.net

<http://www.cesid.org>

CENTAR ZA SLOBODNE IZBORE I DEMOKRATIJU

OKO IZBORA 9

Izveštaj sa predsedničkih izbora u Republici Srbiji
(septembar - oktobar 2002)

Direktor CeSID-a

Dr Slobodanka Nedović

Članovi Upravnog odbora CeSID-a

Marko Blagojević

Aleksandar Bratković

Danko Ćosić

Dr Zoran Lučić

Dr Marijana Pajvančić

Miloš Todorović

Tehnički sekretar

Mirjana Popović Gavrić

Članovi Saveta CeSID-a

Dr Radovan Bigović

Vuk Bojović

Branislav Čanak (UGS Nezavisnost)

Dr Mijat Damjanović

Dr Srđan Darmanović

Vladan Gajić

Dr Vladimir Goati

Dr Lav Ivanović

Nikola Kusovac

Dr Slobodanka Markov

Stojmir Matejić (Nezavisni sindikat penzionera Srbije)

Dr Vojislav Milovanović

Dr Veselin Pavićević

Dr Jelica Petrović

Dr Dejan Popović

Dr Dragoljub Popović

Dr Milan Popović

Miroslav Todorović

Dr Zoran Tomić

Dr Vučina Vasović

Dr Duško Vranješ

Dr Dragica Vujadinović-Milinković

Mr Srećko Mihailović

SADRŽAJ

PREGOVOR	7
POLITIČKI OKVIR IZBORA	11
Prvi krug predsedničkih izbora u Srbiji 29. septembra 2002. godine	11
Drugi krug predsedničkih izbora u Srbiji 13. oktobra 2002. godine	23
MEDIJI U IZBORNOJ KAMPANJI	31
ANALIZA SREDSTAVA INFORMISANJA	
U PREDIZBORNOM PERIODU (2-26. septembar 2002)	31
Politika	34
Danas.....	46
Večernje novosti.....	56
Blic	67
Nacional	77
Zaključak.....	88
Štampani mediji o kampanji za drugi izborni krug predsedničkih izbora (1-13. oktobar 2002).....	90
ANALIZA ELEKTRONSKIH MEDIJA	
U PREDIZBORNOJ KAMPANJI (2-26. septembar 2002)	95
Programi RTS (državni mediji)	95
Radio Beograd 1 - Novosti dana u 15.00h i Izborna hronika.....	95
TV BG Dnevnik 2 u 19:30h.....	102
Emisija Politički poligon.....	110
Emisija Izborna hronika.....	116
Zaključci o ponašanju državnih elektronskih medija u kampanji	122
Nedržavni elektronski mediji	124
Studio B - Vesti u 19h.....	124
BK - Telefakt u 18:55	131
Elektronski mediji o kampanji za drugi izborni krug predsedničkih izbora (1-13. oktobar 2002).....	140
Zaključak - ekvidistanca ili ekvilibrijum (ne)moći?	146

REGULARNOST IZBORA	149
ORGANIZACIJA MREŽE POSMATRAČA CESID-a	149
PARALELNO BROJANJE GLASOVA	151
PERCEPCIJA I OCENE PREDSEDNIČKIH IZBORA	159
Prethodni izborni poslovi	161
Karakteristike biračkog mesta	163
Birački spiskovi	168
Izborna procedura	172
Rad biračkog odbora	180
Kako su posmatrači CeSID-a ocenili predsedničke izbore?	184
Osnovni podaci: posmatranje predsedničkih izbora - Prvi i drugi krug: 29. septembra i 13. oktobra 2002	185
ZAPAŽANJA O RADU REPUBLIČKE IZBORNE KOMISIJE	207
Utvrđivanje liste kandidata	207
Jedinstveni birački spisak	207
Određivanje biračkih mesta	208
Utvrđivanje broja birača	208
Prigovori i žalbe	209
OCENA I ZAKLJUČAK	217

PREDGOVOR

Izjašnjavanjem građana 29. septembra (prvi izborni krug) i 13. oktobra 2002. godine (drugi izborni krug) za predsednika Republike Srbije, politički život Srbije ušao je u kvalitativno novu fazu razvoja. Posle decenije izbora koje su bitno obeležili autokratski politički poredak, izborne nepravilnosti i građanski protesti koji su pratili postizborne periode, ovi izbori sprovedeni su u bitno drugačijim političkim i društvenim uslovima.

Drugačiji društveni i politički uslovi omogućili su viši nivo aktivnosti organizacije, koje su, opet, za posledicu imale bolje ostvarivanje uloge CeSID-a (Centar za slobodne izbore i demokratiju), kao nevladine organizacije, koja okuplja građane radi ostvarivanja njihovog demokratskog građanskog prava na nadgledanje izbornog procesa.

Zahtev za izdavanje saglasnosti za praćenje izbora, koji je CeSID uputio Republičkoj izbornoj komisiji 10. avgusta 2002. godine, dobio je pozitivan odgovor, kojim se akreditovanim posmatračima ove organizacije odobrava praćenje izbora za predsednika Republike Srbije, kao i praćenje rada Republičke izborne komisije.

Tokom priprema za posmatranje izbora, CeSID je nastavio sa obukom svojih posmatrača. Broj posmatrača je u međuvremenu povećan sa oko 13.000, koliko ih je u decembru 2000. godine bilo angažovano na posmatranju izbora, na oko 17.000 tokom predsedničkih izbora 2002. godine. Posledica velikog broja volontera bila je i činjenica da je neznatan broj biračkih mesta ostao nepokriven. U ovom uspehu veliki udeo imale su i 24 regionalne i lokalne kancelarije CeSID-a, koje su okupljale i obučavale volontere.

Osim neposrednog praćenja izbornih aktivnosti na biračkim mestima, nastavljeno je sa sprovođenjem niza aktivnosti koje su pružile obilje dragocenih podataka o čitavom izbornom postupku.

Organizovano je praćenje predizbornih kampanja učesnika u izbornom postupku, kako u najznačajnijim štampanim, tako i u elektronskim medijima.

Važan segment ukupnih aktivnosti činila je organizacija paralelnog brojanja

glasova. Specijalno oformljen informatički tim pripremio je program za praćenje izbora i prezentaciju prikupljenih rezultata na internetu, standardizovao komunikaciju i unos podataka...

Novinu je predstavljalo istraživanje sprovedeno na biračkim mestima u toku izbornog dana, koje je imalo za cilj prikupljanje relevantnih podataka o toku glasanja i poštovanju zakonski određene izborne procedure, kao i važnih podataka o kontekstu u kojem se odvijaju izbori. U krajnjoj liniji cilj je bio ispitati mogućnost doprinosa kvalitetnoj izornoj proceduri, kvalitetnijoj realizaciji izbornih postupaka i boljem razumevanju izbornog ponašanja građana u momentu kada ostvaruju svoje izorno pravo.

Tokom čitavog izbornog procesa nadgledan je rad Republičke izborne komisije. Iako u ulozi organizacije koja posmatra rad izbornih organa, CeSID i centralno izorno telo uspostavili su odličnu saradnju. Rezultat ove saradnje jeste zajednički poduhvat na polju edukacije članova biračkih odbora i građana o izbornom postupku. Naime, u oba izborna kruga na svim biračkim mestima u Srbiji postavljen je plakat CeSID-a koji je slikom i reči objašnjavao izornu proceduru.

Aktivnosti CeSID-a su medijski praćene kako u predizbornom periodu, tako i u obe izborne noći. Mediji su predstavili javnosti rezultate paralelnog brojanja glasova samo jedan čas po zatvaranju biračkih mesta, kao i povrede izbornih pravila koje su zapazili posmatrači CeSID-a.

U ovom izveštaju, Oko izbora 9, predstavljamo podatke i zapažanja o predsedničkim izborima održanim 29. septembra (prvi izorni krug), odnosno 13. oktobra (drugi izorni krug). Izveštaj čine prilozi CeSID-ovih volontera, saradnika i eksperata, grupisanih u nekoliko tematskih celina.

Prva celina je posvećena političkim i društvenim prilikama u kojima su održani predsednički izbori. Autor priloga Politički okvir izbora je Milan Milošević, saradnik CeSID-a.

Iako je postalo uobičajeno da i analiza normativnog okvira čini sastavni deo svakog CeSID-ovog izveštaja, ovog puta, iz razloga nepromenjenih izbornih uslova, koji regulišu predsedničke izbore, i činjenice da je analiza ove regulative već jednom prilikom publikovana, upućujemo na Oko izbora 2, Izveštaj sa predsedničkih izbora u Srbiji decembra 1997. godine i prilog člana Upravnog odbora CeSID-a, dr Marijane Pajvančić.

Imajući u vidu da su svestrano, objektivno i nepristrasno informisanje građana i medijska ravnopravnost učesnika u izornoj utakmici preduslovi za fer i poštene izbore, značajan deo izveštaja posvećen je monitoringu medija. O rezultatima pos-

matranja medija izveštavaju saradnici CeSID-a, dr Mirjana Todorović, kroz analizu štampanih medija, i dr Stjepan Gredelj analizirajući izveštavanje elektronskih medija u odeljku Analiza sredstava informisanja u predizbornom periodu.

O opsežnim predizbornim pripremama CeSID-a i aktivnostima regionalnih i lokalnih kancelarija na okupljanju i edukaciji volontera piše član Upravnog odbora CeSID-a, Aleksandar Bratković. u odeljku pod naslovom Organizacione pripreme CeSID-a.

Nezaobilazni deo CeSID-ovih aktivnosti jeste svakako i PVT (paralelno brojanje glasova) i PPVT (parcijalno paralelno brojanje glasova putem reprezentativnog uzorka). Pomenute metode su iziskivale velike organizacione pripreme, specijalno oformljene informatičke timove, zasebne softvere... O tim postupcima izborne kontrole izveštava mr Nebojša Vasiljević, saradnik CeSID-a, u prilogu Paralelno brojanje glasova.

Zapažanja i primedbe o izbornim nepravilnostima CeSID-ovih volontera predstavljani su u odeljku pod naslovom Percepcija i ocene predsedničkih izbora. Po prvi put, ova aktivnost je sprovedena korišćenjem jedinstvene metodologije. Posmatrači su „anketirali“ biračko mesto, odnosno prikupljali sve relevantne podatke o toku glasanja i poštovanju zakonski određene izborne procedure, kao i važne podatke o kontekstu u kojem se odvijaju izbori, o čemu izveštava mr Srećko Mihailović, rukovodilac istraživanja i saradnik CeSID-a.

Poslednji odeljak je posvećen zapažanjima o radu Republičke izborne komisije koji je pripremio Miloš Todorović, član Upravnog odbora CeSID-a.

Sve pomenute aktivnosti ne bi bile moguće bez hiljada građana koji su se još jednom odazvali pozivu CeSID-a da učestvuju u poduhvatu nestranačkog i neutralnog nadgledanja izbora. Čvrsto uvereni da su nesebični angažman, uloženo vreme i energija gotovo deset hiljada volontera doprineli očuvanju izborne volje građana i unapređenju demokratske izborne kulture, CeSID im zahvaljuje na trudu. Takođe, CeSID im zahvaljuje na zalaganju koje je omogućilo sastavljanje ovog izveštaja.

Ivan Nikolić
Kordinator projekta

POLITIČKI OKVIR IZBORA

PRVI KRUG PREDSEDNIČKIH IZBORA U SRBIJI 29. SEPTEMBRA 2002. GODINE

Distribucija glasova u prvom krugu predsedničkih izbora u Srbiji pokazuje da se izborima 2002. godine ipak ni u jednoj bitnoj tački ne nagoveštava neka drastična revizija biračke strateške odluke koja je 2000. godine počela Srbiju da uvodi u proces relativno brzog priključenja Evropskoj uniji. Prva dva kandidata (Vojislav Koštunica i Miroljub Labus) u zbiru su osvojili nešto manje glasova nego što je njihova nekadašnja (a na saveznom nivou i još postojeća) koalicija (Demokratska opozicija Srbije - DOS) osvojila na decembarskim izborima 2000. godine. Ipak, ta biračka kazna nije tako drastična da bi promenila tok zbivanja u Srbiji.

Treći kandidat, Vojislav Šešelj, sakupio je onoliko glasova koliko su (mereno redom veličine) na tim izborima osvojile SPS i SRS. Izlaznost na republičkim izborima je takođe samo nešto manja nego što je bila na republičkim parlamentarnim izborima decembra 2000. godine.

Zauzeti međusobnom borbom za primat, prva dva kandidata u toku kampanje praktično nisu ometala konsolidaciju trećeg, Vojislava Šešelja, koji je ujedinio preostale glasače SPS-a i SRS-a, ali njegov rezultat nije takav da može osporiti dominantno glasačko opredeljenje.

U daljem toku izbornog procesa Šešelj je imao samo mogućnost da ometa izbore - ako pozove svoje birače da bojkotuju izbore, može uticati na to da se ne postigne dovoljna izlaznost birača (50 % plus jedan birač); a ako eventualno bude dao sugestiju svojim biračima da se upuste u opstrukciju izbora (recimo precrtavanjem glasačkih listića) mogao bi da oteža prvoplasiranom kandidatu da u drugom krugu dosegne potreban rezultat (50 % izašlih plus jedan glasač).

Odgovor prvoplasiranih kandidata bio bi u tome da pokušaju da ponovo probude biračko telo i da povećaju izlaznost. Neuspeh predsedničkih izbora ne bi

mogao da bude od koristi ni jednom od prvoplasiranih kandidata jer bi stvorio utisak da administracija u Beogradu ne uživa dovoljnu podršku biračkog tela. To bi olakšalo snagama bivšeg režima da u kasnijem razvoju događaja, u nekoj vrsti haotičnog vakuuma, kapitalizuju razočarenje, gubitak entuzijazma i rastuće socijalno nezadovoljstvo, koje uočavaju pojedini sociolozi, a do sada politički neupotrebljeno od snaga koje generalno osporavaju politiku koju je u prethodnom periodu vodio DOS, a koje sada uz podršku bivšeg predsednika SRJ i Srbije, haškog optuženika, Slobodana Miloševića, personalizuje radikal Vojislav Šešelj.

Neuspeh predsedničkih izbora takođe bi mogao da dramatiizuje slabost državnih političkih institucija koja se u mnogim stvarima i dalje manifestuje. Predsednički izbori u Srbiji održani su u vakuumu tzv. nedovršene države, tačnije u još neraščišćenim ruševinama bivše države, čije granice nisu jasno definisane, odnosno čiji je deo teritorije pod međunarodnim protektoratom, u još nezavršenom definisanju odnosa dveju republika, u ustavnom sistemu koji se faktički ne poštuje u svim segmentima, u institucionalnim okvirima zaostalim od starog režima, po starom izbornom zakonodavstvu, bez regulisanih odnosa između novca, moći i politike, u stanju u kojem nije dovršena konsolidacija sudova, najvažnijih društvenih institucija i medija.

Praksa sudova u sporovima vezanim za rad partija, za raspolaganje poslaničkim mandatima i za „pravo na partijski pečat“ ostala je neujednačena. Organi izvršne vlasti (srpsko Ministarstvo pravde u slučaju Socijaldemokratije) pa i zakonodavne (organi Skupštine Srbije u slučaju poslaničkih mandata DSS-a), bar u dva slučaja otvoreno su ignorisali ili zaobilazili sudske odluke.

Bilo kakva nova politička konfiguracija da se dobije serijom izbora koja, kako izgleda, najavljuje ovaj izborni ciklus, kao svoj neodložni zadatak morala bi da ima institucionalnu konsolidaciju, a u okviru toga i uređenje izborne problematike, visoko na političkoj agendi.

Pitanje je da li je to realno moguće. Više zbog komplikovanih odnosa u vladajućoj koaliciji nego zbog odnosa između Skupštine i dosadašnjeg predsednika Srbije Milana Milutinovića, koji je svoju funkciju obavljao veoma pasivno ne protivurećući vladajućoj koaliciji, sastav Ustavnog suda Srbije u dugom periodu ostao je nekompletiran. Mada su uz političke kompromise doneti zakoni o sudovima, u veoma kratkom periodu posle toga pristupilo se njihovoj reviziji, a uz to ostalo je nerazrešeno pitanje ko, u kojem obimu i u kojem roku treba da izvrši tzv. lustraciju sudova. Izvršna vlast je davala svojim oponentima povode za kritiku da nastoji da potčini sudsku vlast, i tome slično.

Dramatizovanje malih razlika

Predsednički izbori u Srbiji 29. septembra 2002. godine odvijali su se u znaku rasprava o stepenu, brzini sprovođenja ekonomskih, društvenih, političkih, institucionalnih i ustavnih reformi, o potrebi da se uvede sistem vladavine zakona i red u državi.

Glavni izborni sukob odvijao se između dva predsednička kandidata koji su došli iz DOS-a, vladajuće koalicije od 17 članica, koja je pobedila na saveznim predsedničkim i republičkim parlamentarnim izborima 2000. godine i koja je kormilo države preuzela na osnovu tih izbornih rezultata i na osnovu nekih vaninstitucionalnih metoda (pokret masa, osvajanje institucija, krizni štabovi).

Ta mešavina institucionalnih i vaninstitucionalnih metoda političke borbe obeležila je period od protekle dve godine i bila povod za raspad vladajuće koalicije (DOS - Demokratska opozicija Srbije), koja je u svom nazivu zadržala reč opozicija. Postojanje „revolucionarnog razloga“ (potreba da se što pre izvedu ekonomske reforme, što će reći liberalizacija, privatizacija i uključenje u međunarodno okruženje), težnja dominantnog dela lidera dela vladajuće grupacije da direktno odgovori na zahteve za saradnjom sa Haškim sudom i težnja izvesnih političkih snaga za nekim ograničenim revanšizmom i lustracijom javnih službi, sudstva, policije i tajne policije, bili su zasnovani na izvesnoj antilegalističkoj, tzv oslobodilačkoj političkoj kulturi, koja po rečima Jove Bakića, političkog sociologa s Filozofskog fakulteta, u veoma dugom periodu karakteriše politički život u Srbiji. Deo te političke kulture jeste svakako i klasična „deoba plena“, karakteristična za sve političke oligarhije (zaposedanje upravljačkih pozicija u organima vlasti, javnim i još uvek neprivatizovanim državnim preduzećima; po nekim procenama to iznosi čak oko 50.000 različitih postavljenja).

Položaj onih koji su se u okviru DOS-a deklarirali kao legalisti bio je komplikovan time što su postojeće pravne institucije delovale inertno i trulo i što su u očima radikalnih ekonomskih reformista ličile na sklonište snaga starog režima.

Neadekvatno funkcionisanje političkih institucija, njihova inertnost i činjenica da su u nekim slučajevima one voluntaristički ignorisane otvorilo je polje za izvestan stepen političkog voluntarizma i za hroničnu slabost kontrolnih mehanizama u još nekonstituisanom sistemu podeljene vlasti (check and balance).

Izostanak čvrste institucionalne kontrole, s jedne strane, otvarao je polje za akciju onih snaga koje su se deklarirale kao radikalno reformističke, ali to je, s druge strane, potkopavalo njihovu kredibilnost. S druge strane, upravo je izostanak

efikasne i striktno institucionalne kontrole potkopavao dugoročnu perspektivu srpske vlade. Slabost kontrolnih mehanizama koji bi trebalo da dovedu do tzv. sistema odgovorne vlade otvorila je i dramatisovala u izbornoj kampanji pitanje konflikta interesa, korupcije, borbe protiv mafije, itd. Pred same izbore, u trenutku kada je počela izborna čutnja, u Beogradu je došlo do mafijaškog obračuna u kojem su ubijena braća Šljukići, koji su odranije poznati policiji.

U periodu privatizacije, koja podrazumeva veoma složene transakcije što može imati dalekosežne posledice po socijalni status i egzistenciju velikog broja zaposlenih, ova pitanja, psiho-socijalno gledano, veoma su važna.

Takozvani legalisti, koje personalizuje Vojislav Koštunica, prigovarali su da je izvršna vlast u Srbiji težila da takav ambijent što duže zadrži kako bi volontaristički vladala pomoću novog oblika „partijske države“. Oni su fokus svoje političke borbe usmerili na jačanje institucija i kontinuirano su tražili da se raspišu novi parlamentarni izbori, kako bi se uspostavila parlamentarna kontrola vlade. Nacionalno intonirani deo njegove kampanje bio je meta kritike od strane izbornog štaba Miroljuba Labusa. Posle izjave o privremenoj razdvojenosti srpskog naroda, Koštunica je bio prinuđen da više puta objašnjava da on nikako nije za reviziju granica niti Dejtonskog sporazuma.

Takozvani reformisti, koje personalizuje Miroljub Labus, promovisali su brzo priključenje SRJ Evropskoj uniji, davali su primat ekonomskoj reformi i nastojali da održe raspoloženje za ekonomsko prilagođavanje međunarodnom ekonomskom okruženju. Ovu njihovu političku intenciju Koštunica nije u suštini osporavao, mada je tražio da se u doseganju standarda potrebnih za uključivanje u međunarodne institucije postupa opreznije, s više obzira prema domaćim socijalnim prilikama. Opterećenje njihove pozicije činile su početne tranzicione teškoće, koje su kao izborni moto koristili svi ostali predsednički kandidati. Tako su predsednički izbori u Srbiji za svoju temu imali učinak srpske vlade. To pitanje je donekle bilo predmet izborne arbitraže.

Oligarhijski obračun

Predsednički izbori u Srbiji imali su delimično karakter oligarhijskog obračuna, odnosno biračko telo u značajnom delu odlučilo je da bude sudija u tom obračunu dva bloka u DOS-u, da oba zadrži u igri, te da se ne okrene nekoj trećoj političkoj

grupaciji. Glavni takmaci dolaze iz dva krila DOS-a, u kampanji učestvuje mnogo državnih funkcionera (šef savezne države, guverner NBJ, srpski premijer, potpredsednik srpske vlade, ministar finansija), a glavni sukob tokom kampanje odvija se među njima. Činjenica da je u velikoj meri ostala nezavršena ustavna konsolidacija i izgradnja institucija, kao što nije zaokružena ni ekonomska reforma, davalo je municiju i jednoj i drugoj strani, a i onima koji su ih zajedno osporavali.

Obrisi sukoba bili su vidljivi još iz predizbornog perioda za republičke parlamentarne izbore 2000. godine i vodili su se oko toga da li ime mandatar srpske vlade treba da bude objavljeno pre ili posle izbora. Sukob se zatim odvijao u lavirintu sporova, uz najvidljiviju manifestaciju povodom hapšenja (31. marta - 1. aprila) i izručenja (28. juna) Slobodana Miloševića Haškom sudu. Predsednik SRJ Vojislav Koštunica zastupao je gledište da izručenju treba da prethodi donošenje Zakona o saradnji sa Haškim sudom, a većina članica DOS-a bila je za brzo ispunjenje tog uslova koji je sa raznih adresa upućivan Beogradu. Kada se 28. juna 2001. godine srpska vlada pozvala na član 135 srpskog ustava i, preuzevši federalne funkcije, donela odluku o izručenju Slobodana Miloševića, Koštunica je to okarakterisao kao potkopavanje savezne države. Savezna vlada Zorana Žižića je zbog toga pala, ali je ipak obnovljen koalicioni sporazum DOS-a i SNP-a i formirana je nova savezna vlada na čelu sa premijerom Dragišom Pešićem.

U toj vladi DSS je držala portfelj ministra finansija, koji je podneo ostavku kada je guverner NBJ Mlađan Dinkić zatvorio četiri velike državne banke i za to dobio saglasnost predsednika Koštunice. Pokušaj da na njegovo mesto bude izabran Dragan Maršićanin, koji je pre toga podneo ostavku na mesto predsednika Skupštine Srbije, pošto je DOS-ova većina bila protiv njega, nije dobio dovoljan broj glasova u Veću građana Skupštine Jugoslavije i to mesto je ostalo upražnjeno.

Rascep DOS-a dobio je na ubrzanju 17. avgusta 2001, posle afere Gavrilović, nazvane po bivšem policajcu koji je ubijen neposredno pošto je boravio u kabinetu predsednika SRJ Vojislava Koštunice. Dva tabora su tada počela da kritikuju jedan drugi, a DSS je u septembru 2001. povukla svoje ministre iz srpske vlade; u junu 2000. godine ova partija je počela s bojkotom parlamenta, a u leto 2002. godine poslanicima ove stranke oduzeti su poslanički mandati u postupku koji je još uvek predmet sudske arbitraže.

Raspisivanje izbora

Kao i neke druge značajne političke odluke, i odluka o raspisivanju predsjedničkih izbora doneta je u Predsedništvu DOS-a, bez ikakve konsultacije sa opozicijom ili sa društvenim organizacijama, isključivo kao rezultat taktičkog nadmudivanja sa DSS-om koji je izlazio iz DOS-a. Skupština Srbije, čija je predsednica Nataša Mičić poslušala odluku predsedništva DOS-a i u skladu sa svojim ovlašćenjima 18. jula 2002. godine raspisala izbore za predsednika Republike (izborne radnje počele su 29. jula), bila je u trenutku raspisivanja tih izbora u dubokoj krizi, posle odluke Predsedništva DOS-a (bez DSS-a) da se oduzmu mandati tzv. nedisciplinovanim poslanicima.

Tu odluku o oduzimanju mandata je 11. juna 2002. godine sproveo u delo Administrativni odbor Skupštine Srbije, a potvrdila Republička izborna komisija i u skladu sa procedurom Skupština Srbije primila k znanju. Međutim, na žalbu poslanika DSS-a Savezni ustavni sud je 27. jula tu odluku protumačio kao neustavnu, odnosno kao ugrožavanje osnovnog građanskog pasivnog biračkog prava.

Predsedništvo DOS-a, saznajući za tu odluku pre njenog službenog objavljivanja, istog dana, 27. jula, ukida svoju prethodnu odluku i donosi novu da se DSS isključi iz DOS-a, a mandati poslanika ove partije u Skupštini Srbije oduzmu. Administrativni odbor i tu odluku sprovodi u delo, a Republička izborna komisija aminuje. To je podrazumevalo da se oduzeti mandati vrate narodnim poslanicima i da se pored toga ostavke, koje su neki narodni poslanici podneli pod različitim izgovorima a koje su usvojene, „ponište“ i njihovi mandati ponovo verifikuju. Zbog toga su nastali mnogi tehnički, pravni i politički problemi. Skupština do dana održavanja prvog kruga predsjedničkih izbora nije primila k znanju tu novu odluku. DSS se na takav postupak ponovo žali Saveznom ustavnom sudu i o čitavom problemu obaveštava OEBS. U javnosti nastaje konfuzija oko toga ko je uopšte narodni poslanik, a autoritet i legitimnost parlamenta se time faktički veoma ozbiljno dovodi u pitanje.

Skupština Srbije po Ustavu počinje svoje redovno jesenje zasedanje 1. oktobra, dakle po okončanju prvog kruga predsjedničkih izbora, čiji će rezultat možda imati uticaja na njen dalji rad.

Neophodne političke i pravne pripreme u takvim okolnostima nisu izvršene i ambijent za izbore nije bio lišen tzv. korisnih nejasnoća, a novi nacrti izbornih za-

kona ostali su u fiokama. Odnosi u DOS-u i pre toga u dugom periodu bili su opterećeni sukobom između DSS-a, na čijem čelu je Vojislav Koštunica, i ostatka DOS-a. Predsednica Skupštine, nadležna za raspisivanje izbora, raspisala je izbore znatno pre zakonskog minimalnog roka od 30 dana pre isteka mandata dosadašnjeg predsednika, što je DSS tumačio kao manevar radi onemogućavanja Koštunice da se kandiduje. Ta odluka naišla je na protivljenje DSS-a i Vojislava Koštunice koji su gotovo godinu dana ranije najavljivali da će tražiti održavanje parlamentarnih izbora, a sada nastojali da se predsednički izbori raspišu kasnije, pošto bude okončan posao oko ustavnog redefinisanja državne zajednice Srbije i Crne Gore i oko promene srpskog Ustava.

Tako je, dakle, i trenutak raspisivanja bio predmet političkih sporenja. Isti slučaj je i s parlamentarnim izborima u Srbiji. Blok koji podržava srpsku vladu, a koji je sebe identifikovao kao reformski, pokušavao je da izbegne održavanje parlamentarnih izbora, kako bi se srpskoj vladi dalo dovoljno vremena da zaokruži ekonomsku reformu, dok su DSS i opozicione partije (SRS, SSJ, SPS, SPO) tražile da se raspišu i parlamentarni izbori. Neki od sociologa (Srećko Mihailović iz Centra za proučavanje alternativa) nalaze da čak dve trećine biračkog tela smatra da je raspisivanje vanrednih parlamentarnih izbora potrebno.

Izorno zakonodavstvo

Ako do vanrednih izbora dođe, neki od pretećih rizika mogli bi biti izbegnuti ako se u međuvremenu preduzmu adekvatne političke i zakonske izborne pripreme.

Izorno zakonodavstvo u Srbiji nije kodifikovano. Republika Srbija nije donela poseban zakon o biračkim spiskovima, već je ova materija uređena Zakonom o izboru narodnih poslanika. Zakon o izboru narodnih poslanika, kojim je postupak vezan za biračke spiskove i rad organa za sprovođenje izbora itd., donet je 10. oktobra 2000. godine, u vreme dvovlašća nastalog posle petooktobarskog sloma starog sistema usled poraza Slobodana Miloševića na izborima za predsednika SRJ i urušavanja mnogih političkih, monetarnih i bezbednosnih struktura. U stručnim krugovima taj zakon pežorativno je nazivan „Šešeljev“, a jedna od njegovih karakteristika jeste to što položaj narodnog poslanika čini slabim, a instituciju narodnog predstavnika uz mnogo „korisnih nejasnoća“ stavlja u ruke par-

tijskih vrhuški, što je tada odgovaralo i rukovodstvu dolazeće široke i raznorodne koalicije kakva je bila DOS i odlazećoj Socijalističkoj partiji Srbije, čije su se pristalice povlačile u rasulu.

Prvi Zakon o izboru Predsednika Republike donet je 28. septembra 1990, nepuna tri meseca pre održavanja prvih parlamentarnih izbora, a izmene su izvršene 1992. godine posle održavanja okruglog stola pred izbornu odmeravanje Milana Panića sa Slobodanom Miloševićem. Posle promena iz 1992, taj Zakon nije menjan. U kasnijem periodu nije regulisana izborna materija, pa ni finansiranje kampanja ili političkih partija i koalicija, konflikt interesa, itd.

Birački spiskovi

Najspornije izborna pitanje ovog puta ticalo se obima biračkog tela, odnosno statusa birača na Kosovu i Metohiji, pokrajini koja je po rezoluciji UN 1244 pod međunarodnim protektoratom.

Republička izborna komisija je morala da traži pragmatično tumačenje izbornog zakona po kojem biračko telo čine oni građani koji su upisani u birački spisak, a biće upisani birači iz onih mesta dokle se pružaju bar neke ingerencije srpske države. To je značilo da su u mestima gde su koncentrisani Srbi ili drugi nealbanski živalj svi glasači bili uključeni u biračke spiskove, da su takođe mogla da glasaju i mnogobrojna raseljena lica srpske ili drugih nacionalnosti koji žive u Srbiji bez realne mogućnosti za povratak na Kosovo i Metohiju, a da birači sa velikog područja Kosova na kojem dominiraju Albanci, koji su inače bojkotovali sve srpske izbore – neće biti registrovani kao birači.

To praktično znači da albanski bojkot na Kosovu i Metohiji nije povećavao kvotu glasova potrebnih za validno održavanje srpskih predsedničkih izbora (polovina biračkog tela), a kandidati su povećavali svoje šanse da dosegnu validni rezultat (polovina izašlih). To delimično objašnjava činjenicu da kandidati nisu osporavali ovakvu odluku RIK-a, mada su se mogli očekivati prigovori da ona implicira odricanje od dela državnog suvereniteta na delu državne teritorije. Takva odluka ne predstavlja sasvim presedan, pošto je u postizbornom sporu 2000. godine Savezni ustavni sud isključio birače sa onih mesta na Kosovu i Metohiji na kojima nije bilo uslova za održavanje izbora.

UNMiK (United Nation Mission in Kosovo) nije zabranio održavanje ovakvih

izbora u pojedinim kosovskim mestima, ali je onemogućio vođene kampanje i nije ni na koji način asistirao u organizaciji ovih izbora.

Jedan od izbornih sporova tokom ovih izbora ticao se upravo biračkih spiskova. (Srpska radikalna stranka je zbog nedostupnosti jedinstvenog biračkog spiska čak saopštila da izbore smatra neregularnim.)

Ustavno pitanje

Zbog raslojavanja vladajuće koalicije legitimnost nekih od važnih državnih institucija jeste sporna, kao što je to slučaj sa Skupštinom Srbije u kojoj se ne zna tačno poslanički sastav i u kojoj su mandati narodnih predstavnika postali predmet političke trgovine, žestokog sporenja, suđenja i otimačine.

DOS, kao pobednička koalicija iz decembra 2000, imao je dvotrećinsku većinu dovoljnu za iniciranje ustavne rekonstitucije Srbije, a neiskorišćavanje te šanse jedna je od karakteristika političkog ambijenta.

Do izostanka ustavne reforme u Srbiji došlo je zbog više uzroka:

- a) srpsko-crnogorski pregovori su dugo trajali (raspolućenost biračkog tela u Crnoj Gori oko ovog pitanja jedan je od bitnih faktora), a bez okončanja tog posla nije se znalo u kojim okvirima treba završiti ustavnu reformu u Srbiji;
- b) srpski Ustav je tzv. tvrdi ustav i teško ga je promeniti (dvotrećinska većina u parlamentu plus više od polovine birača na referendumu);
- c) nije postojala politička saglasnost oko toga da li srpski Ustav treba menjati putem ustavnog kontinuiteta ili diskontinuiteta;
- d) postojale su izvesne razlike u pogledu stepena regionalizacije Srbije;
- e) Kosovo i Metohija su bili pod međunarodnim protektoratom, a bez definisanja položaja ove pokrajine teško je menjati Ustav Srbije.

Ustav Republike Srbije donet 1990. godine, dok je Srbija bila članica jedne druge federacije, SFRJ, koja je prestala da postoji na osnovu arbitraže Badinterove komisije 1992. godine, i pored toga što se pojavilo nekoliko predloga za njegovu promenu, i pored postojanja skupštinske većine za definisanje novog ustava, nije promenjen. U tri najprimećenija predloga (Beogradski centar za ljudska prava, DSS-GSS, DSS) sugerise se da Srbija bude organizovana kao regionalna država. U

pozadini je trajao spor oko nijansi između vojvođanskih autonomaških stranaka, među kojima su neke nastojale da napišu predlog vojvođanskog ustava, sa ostalim članicama DOS-a.

Donošenje tzv. omnibus zakona februara 2002. godine ublažilo je taj spor oko regionalizacije Srbije. Tim setom izmena normi je u okviru postojećeg Ustava prenesen značajan broj nadležnosti na vojvođansku vladu i skupštinu.

Savezni okvir

Savezna država nije ustavno uređena, a savezna vlast konstituisana na osnovu važećeg saveznog ustava iz 1992. godine veliki deo svojih ingerencija (gotovo sve osim diplomatske i vojne) obavlja isključivo na teritoriji Srbije. Odnosi Srbije i Crne Gore nisu do kraja regulisani, mada je stepen usaglašenosti te materije prilično visok i daje šanse da bude razrešen. Savet Evrope je 24. septembra 2002. godine odlučio da SR Jugoslavija bude primljena u njegovo članstvo onog trenutka kada bude usvojena Ustavna povelja Srbije i Crne Gore.

Taj posao započet je Beogradskim dogovorom od 14. marta, dakle godinu dana po dolasku DOS-a na vlast. Mada su ranije podržavale demokratske snage u Srbiji, snage okupljene oko crnogorske vlade nisu suštinski podržale ingerencije savezne države na svojoj teritoriji i DOS je bio prinuđen da na saveznom nivou sastavi vladu sa ideološki prilično udaljenom Koalicijom za Jugoslaviju, koja je pre izbora iz oktobra 2000. godine bila deo bloka okupljenog oko Slobodana Miloševića, a koja je po svojoj orijentaciji ka očuvanju zajedničke srpsko-crnogorske države ipak bila bliža DOS-u nego Đukanovićev DPS.

Po Beogradskom sporazumu, koji su 14. marta potpisali predsednik SRJ Vojislav Koštunica, predsednik srpske vlade Zoran Đinđić, predsednik Crne Gore Milo Đukanović, i visoki predstavnik Evropske unije Havijer Solana, posle izrade savezne ustavne povelje trebalo je da dođe do usaglašavanja republičkih ustava sa novousvojenim saveznim ustavnim dokumentom, a potom da budu raspisani savezni izbori. Po logici tog dokumenta, državne funkcije na saveznom i republičkom nivou dobile bi nov ustavni sadržaj.

Taj dogovor je verifikovan u sva tri parlamenta (srpskom, crnogorskom i saveznom), ali sa izradom ustavnog teksta nije išlo lako.

Zbog ovih i drugih razloga, redovni predsednički izbori u Srbiji održani su u

klasičnom ambijentu nedovršene države, u neizmenjenom institucionalnom okviru konstituisanom u vreme režima Slobodana Miloševića.

Na dnevnom redu jesenjeg redovnog zasedanja Skupštine Srbije, s obzirom na političke prioritete, mogao bi se naći predlog Ustavne povelje državne zajednice Srbije i Crne Gore, važne za učlanjenje SRJ u Savet Evrope, ali i za nastavak ustavne konsolidacije domaćih prilika. Šefovi diplomatije Evropske unije predlažu političkim akterima u Beogradu i u Podgorici da bez odlaganja usvoje Ustavnu povelju. Pitanje je, međutim, s kakvim legitimitetom Skupština usvaja takav dalekosežno važan dokument, s obzirom na spor oko sastava parlamenta i na činjenicu da opozicione partije nisu uključene u ovaj proces, mada bi u izradi bazičnog „društvenog ugovora“ to bilo prirodno očekivati.

Formalno, odluka bi mogla biti doneta, pošto DSS, koji je napustio skupštinu, sada ima 35 poslanika s mandatima, dok su mandati 11 poslanika oduzeti u prvom krugu spora. U jeku trajanja spora u DOS-u koalicija je usvajala važne zakone, pa i saveznu ustavnu inicijativu.

Međutim, DSS očekuje da će, pre pristupanja eventualnoj promeni ustava, njeni poslanički mandati biti vraćeni.

Vojslav Koštunica koji je kao jedan od ciljeva svoje predsedničke kampanje istakao donošenje ustava i raspisivanje saveznih i republičkih izbora dopušta da novi srpski ustav donese postojeći sastav srpskog parlamenta, pošto je u Beogradskom sporazumu od 15. marta precizirano da se ustavno usaglašavanje završi do kraja 2002. godine. Miroljub Labus, takođe, nije isključivao mogućnost raspisivanja republičkih parlamentarnih izbora, ali je to ostavljao da bude predmet političkih razgovora posle predsedničkih izbora. U prvoj izjavi posle izbora on je najavio da će razgovarati s drugim kandidatom o političkim prioritetima.

Predsednik Srbije treba da stupi na dužnost početkom januara 2003. godine, što znači da će najmanje tri meseca posle završene predsedničke trke u Srbiji trajati interregnum. U tom periodu biće neophodno političko usaglašavanje volja različitih autoriteta koji su se u toku predsedničke kampanje žestoko sukobljavali.

Glasači u Srbiji po četvrti put biraju predsednika Republike (1990, 1992. i, u dva turnusa po dva kruga, 1997). U slučaju prva dva izbora imali su za rezultat to da je ta funkcija (zahvaljujući autoritetu Slobodana Miloševića i parlamentarnoj podršci koju je istovremeno uživao) bila veoma jaka, a u slučaju ishoda izbora iz 1997. ona se pokazala slabom, između ostalog i zbog toga što je g. Milutinović pri kraju mandata za partnera u Skupštini imao DOS.

U postojećem izbornom sistemu prag koji je potrebno preskočiti da bi se pod-

nela kandidatura jeste relativno nizak, što omogućuje velikom broju kandidata da se uključi u trku. Na ovim izborima je učestvovalo 11 kandidata, tri puta manje nego na prvim višestranačkim predsedničkim izborima kada je bilo 32 kandidata. Veliki broj kandidata, s jedne strane, omogućava gotovo svim političkim opcijama da provere kako stoje u biračkom telu, a, s druge strane, može da utiče na zbušnjavanje biračkog tela. Ipak, najveći broj glasova izašlih birača dat je dvojici demokratskih kandidata.

I pored nagoveštaja da će u Srbiji doći do ukрупnjavanja partijske scene, ona je ostala nekonstituisana, rad političkih stranaka neuređen, a njihovo finansiranje neregulisano.

Na tok i dinamiku izbora bitno je uticala činjenica da je ubrzan rascep vladajuće koalicije (DOS), kao i, na drugoj strani, da se nastavlja raspad nekadašnje vladajuće partije (Socijalističke partije Srbije). Broj registrovanih političkih partija se uvećava. U okviru koalicije DOS došlo je do rascepa u dve od 15 partija članica (Socijaldemokratija se razdvojila na dva krila; iz Pokreta za demokratsku Srbiju izdvojila se frakcija koja je formirala Narodnu demokratsku stranku). U opoziciji najmarkantniji je rascep SPS-a na krilo koje predvodi Branislav Ivković i na krilo koje je do skora predvodio Mirko Marjanović, a sada po odluci Slobodana Miloševića, koji je i dalje na čelu SPS-a, predvodi Bogoljub Bjelica.

Bivša vladajuća partija, Socijalistička partija, u procesu je dezintegracije, a njene pristalice (2.305.974 na izborima 1990; 1.826.799 glasova za Slobodana Miloševića na saveznim predsedničkim izborima 2000. godine; 516.326 na republičkim parlamentarnim izborima decembra 2000. u Srbiji) dezorijentisane su i u velikoj meri, kako izgleda, apstiniraju, a u izvesnoj meri se priključuju Šešelju.

Šešelj je bitno ojačao posle poziva Slobodana Miloševića pristalicama SPS-a da glasaju za vođu radikala. U toku kampanje Šešelj je objavio stenograme sa suđenja Slobodana Miloševića, očito računajući sa efektima koje to suđenje ostavlja na javno mnjenje u Srbiji. Biračko telo SPS-a, koje je u ovim izborima delovao razbijeno, priključilo se Šešelju.

Prelaženje bivših glasača SPS-a na stranu koalicije DOS nije javno ohrabrivano, već je bilo predmet političkog izrugivanja i međusobne diskvalifikacije pojedinih frakcija DOS-a da postaju „veš mašine za pranje biografija“.

Može se reći, a o tome će biti više reči u drugim delovima ovog izveštaja, da je jezik javne komunikacije bio pristojniji nego u ranijim izbornim ciklusima, a javne kritičke reakcije na nepodopštine blagovremenije. Ipak, ni ovi izbori nisu prošli bez crne izborne propagande, nedozvoljenih sredstava političke borbe, pa u nekoliko

navrata i fizičkih konflikata.

Otkriva se izvesna nesaglasnost između međunarodne popularnosti srpskih reformista i nezadovoljstva ljudi onim što je učinjeno u realnoj ekonomiji, pravnom sistemu i u društvenom životu, što uočavaju sociolozi (Srećko Mihailović i Milan Nikolić iz Centra za proučavanje alternativa).

Ipak, po rezultatima izbora jasno je da su birači tu komplikovanu političku enigmu, u teškim socijalnom okolnostima, u nekoj vrsti ustavne proizvoljnosti, u izborima sa dosta kandidata, bez velikih trauma, matematički rečeno, razložili na proste činioce, ostavili su u igri dva demokratska favorita i presudili da van vladajuće koalicije ipak nema snage koja bi tumačila njihovo socijalno nezadovoljstvo, eventualno okrenula politički proces u drugom pravcu od onoga koji je trasiran 2000. godine i možda obnovila kurs izolacionizma.

Protivnici te biračke strateške proevropske odluke iz 2000. godine sada su koncentrisani u nezanemarljivom broju oko lidera Srpske radikalne stranke, Vojislava Šešelja, ali oni ni brojem ni energijom još ne pokazuju moć da u dogledno vreme preokrenu tok i pravac političkih procesa u Srbiji.

Raspoloženje javnog mnjenja se kretalo od euforičnog svrstavanja uz pobednike 2000. do splašnjavanja raspoloženja i rasta razočarenja, ali ne i do promene političke podrške. Kako je već rečeno, to razočarenje niko van DOS-a do sada nije uspeo da politički kanališe.

Biračko telo sada arbitrira o nijansama u širem okviru vladajuće politike. Može se reći da je glavni ishod kampanja u prvom krugu zapravo predstavljao uzdržan odgovor na dramaturgiju malih razlika. Taj izborni rezultat nije sasvim nov. Pre predsedničkih izbora, na ponovljenim lokalnim izborima na pojedinim biračkim mestima u desetak opština glasove su sakupili ravnopravno DOS minus i DSS, samo se u tom slučaju umesto radikala kao treća snaga pojavio SPS.

DRUGI KRUG PREDSEDNIČKIH IZBORA U SRBIJI 13. OKTOBRA 2002. GODINE

Pošto u prvom krugu predsedničkih izbora u Srbiji (29. septembra 2002. godine) nijedan kandidat nije osvojio više od polovine glasova birača koji su izašli, u drugi krug (13. oktobra) izbora išli su:

Vojislav Koštunica (DSS), koji je u prvom krugu dobio 1.123.420 glasača, odnosno 30,89 % glasova, i Miroslav Labus (GG „Pobeda 2002“) 995.200 ili 27,36 % osvojenih glasova.

Vojislav Šešelj (SRS) pozvao je one birače koji su glasali za njega da ne izađu na izbore. To isto je učinila DHSS (Demohrišćanska stranka Srbije), zatim Branislav Ivković, kandidat „SPS-a za povratak bazi“ i Borislav Pelević, kandidat SSJ (Stranka srpskog jedinstva). SPS je saopštila da nema razloga da pozove birače da izađu na izbore ocenjujući da su oba kandidata iz DOS-a i da pripadaju desnici. Vuk Drašković, kandidat SPO-a, prepustio je na volju svojim biračima da u drugom krugu odluče za koga će glasati.

Koštunica i Labus, kao kandidati koji su se kvalifikovali za drugi krug predsedničke trke, ukazivali su na to da, s obzirom na političke prilike, neuspeh drugog kruga predsedničkih izbora može uticati na produblavanje institucionalne krize i da može ugroziti ili bar odložiti završavanje nekih važnih započetih državnih poslova, kao što su: ustavna konsolidacija, ulazak u Savet Evrope, priključenje Partnerstvu za mir i početak pregovora o asocijaciji sa EU. To mišljenje delili su i neki od najistaknutijih državnih funkcionera, kao što su potpredsednik srpske vlade Nebojša Čović, ministar spoljnih poslova Goran Svilanović, predsednik Veća građana Skupštine SRJ Dragoljub Mićunović. Tom pozivu se priključio i poglavar SPC patrijarh Pavle koji je uputio javni poziv da se izađe na izbore. Savez samostalnih sindikata Srbije takođe je pozvao svoje članstvo da izađe na izbore.

Uprkos ovim pozivima, drugi krug predsedničkih izbora nije dao validni rezultat.

Kako je 15. oktobra konstatovala Republička izborna komisija (RIK), u drugom krugu predsedničkih izbora u Srbiji broj birača koji su izašli na biralište iznosio je 2.979.254 ili 45,46 %, dakle, bio je ispod zakonom propisane kvote od 50 % plus jedan birač. Republička izborna komisija je istog dana konstatovala da celokupan izborni postupak treba da bude ponovljen, pošto na birališta u drugom krugu nije izašao dovoljan broj birača.

Demokratska stranka Srbije, čiji je kandidat Vojislav Koštunica dobio najveći broj glasova u prvom i u drugom krugu glasanja, nije priznala ovakvu odluku RIK-a, iznevši tvrdnju da su izbori uspešno završeni, a da RIK nije tačno utvrdila veličinu biračkog tela. Potom je osporavala valjanost biračkog spiska; tražila je da RIK tačno utvrdi koliko je biračko telo u Srbiji, a najavila je da će uložiti prigovor i koristiti sva ostala pravna sredstva.

Visoki funkcioner DSS-a Nebojša Bakarec, a kasnije i potpredsednik DSS-a Zo-

ran Šami, najavili su da će ova stranka uložiti prigovor ukoliko Republička izborna komisija konstatuje da drugi krug predsedničkih izbora nije uspešan zbog nedovoljnog izlaska birača. Bakarec je tvrdio da, na primer, na Vračaru, sudeći po popisu stanovništva 2001. godine, živi 57.943 stanovnika, a da je u birački spisak upisan 62.271 birač. DSS tvrdi da je u Beogradu upisano 124.973 birača više nego što ih stvarno ima, da je u 12 opština broj birača veći od broja stanovnika, da je u 35 opština veoma mala razlika između broja birača i broja stanovnika (u koje su uključeni i mladi ispod 18 godina), te da je u Srbiji birački spisak neopravdano uvećan za čitavih 630.000 birača. Potpredsednik DSS-a Zoran Šami je izračunao da je nedostajalo oko 270.000 glasova da bi izbori bili uspešni.

RIK je prigovor DSS-a odbila navodeći da se osporavanje validnosti biračkog spiska ne može argumentovati poređenjem rezultata popisa i biračkog spiska pošto su to neuporedivi dokumenti, da je RIK birački spisak objavila u skladu sa zakonom, a da su nedostaci spiska stvar drugih nadležnih organa (Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu ima nadzornu funkciju, a opštinske uprave vode biračke spiskove). Posle te odluke, DSS je uložila prigovor Komisiji, a zatim je od Vrhovnog suda žalbom tražila poništavanje rešenja RIK-a o izbornim rezultatima, ponovo utvrđivanje broja birača i, nakon toga, ponovo utvrđivanje rezultata glasanja. Vrhovni sud Srbije odbio je žalbu Demokratske stranke Srbije na izborne rezultate predsedničkih izbora u Srbiji, koje je potom definitivno proglasila Republička izborna komisija.

To znači da je Vojislav Koštunica (DSS) osvojio 1.991.947 glasova, odnosno 66,86 % od onih koji su glasali, a Miroljub Labus (GG „Pobeda 2002“) 921.094 glasa ili 30,92 %.

Ukupno uzev, izbori, međutim, nisu validni zato što je glasalo 2.979.254 birača ili 45,46 %, dakle bilo je ispod zakonom propisane kvote od 50 % plus jedan birač.

DSS je potom priznala rezultate izbora, ali je i dalje tražila da se birački spisak uredi, kao i da se jugoslovenskim državljanima koji žive u inostranstvu omogućiti da glasaju bilo u jugoslovenskim diplomatskim predstavništvima, bilo putem pošte. Ona je najavila prijave javnom tužiocu zbog neurednih biračkih spiskova.

Još u toku prvog kruga predsedničkih izbora kao posebno problematična ocenjena je zakonska odredba po kojoj je na izbore potrebno da izađe „50 % plus jedan“ birač. Činjenica da na predsedničkim izborima nije moglo da glasa oko 500.000 lica upisanih u biračke spiskove, što čini gotovo deset procenata biračkog tela, predstavlja ozbiljno kršenje njihovih prava. I misija PSSE ukazivala

je da taj problem mora hitno da se reši. Ova odredba tiče se, pre svega, birača koji borave ili rade u inostranstvu, bolesnih, zatvorenika, itd.

U Skupštini Srbije pojavila se inicijativa da se taj problem (kao i problem koji proističe iz tendencije smanjivanja izlaznosti) premosti izmenom Zakona o izboru predsednika Republike na osnovu koje ne bi bio potreban cenzus od 50 % izašlih na birališta u drugom krugu predsedničkih izbora.

Predlog izmena Zakona podnela je i DSS, s tim što je ona tražila da se ukine cenzus i u prvom i u drugom krugu predsedničkih izbora, kao i izmene Zakona o izboru narodnih poslanika u kojem je regulisana materija vezana za uređenje biračkih spiskova, te izmene regulative, ne bi li se omogućilo glasanje dijaspore.

CeSID je prikupio potpise građana kako bi stekao osnovu da se pojavi kao predlagač novih zakona koji regulišu izbornu materiju. CeSID-ov Model zakona o izboru predsednika Srbije, koji je ranije ocenjivan kao dobar, predviđa ukidanje odredbe da u drugom krugu predsedničkih izbora mora da glasa 50 % ukupno upisanih birača.

CeSID je izradio i druge modele zakona o izboru narodnih poslanika, koji su ranije podneti i poslanicima u Skupštini Srbije i nadležnim skupštinskim odborima.

Zakazana sednica Skupštine Srbije za 18. oktobar, međutim, ubrzo po zakazivanju je otkazana pošto je prvi predlagač izmena Zakona o izboru Predsednika Republike, poslanički klub „DOS - reforme Srbije“, povukao predlog Zakona. Do toga je došlo zbog toga što se čekalo na to kako će Savezni ustavni i Ustavni sud Srbije presuditi o mandatima DSS-a oduzetim odlukom Administrativnog odbora od 29. jula. To je, između ostalih, u izjavi Tanjugu potvrdio i šef poslaničkog kluba „DOS - reforme Srbije“ u republičkoj skupštini, Čedomir Jovanović, koji je konstatovao da je sednica republičkog parlamenta odložena upravo zbog toga što se čekala ocena Ustavnog suda Srbije o odluci Administrativnog odbora o oduzimanju 45 mandata DSS-u.

Jesenje zasedanje Skupštine Srbije ipak je počelo 5. novembra u podne. Tome je prethodilo usaglašavanje zajedničke izjave koju su potpisali predsednik SRJ Vojislav Koštunica i srpski premijer Zoran Đinđić. Tom izjavom regulisan je dugotrajni spor oko mandata republičkih poslanika izabranih na listi „DOS Vojislav Koštunica“ u decembru 2000. godine. Posrednici i učesnici u pregovorima oko toga bili su predsednik Veća građana Dragoljub Mićunović, srpski šef policije Dušan Mihajlović i ministar inostranih poslova Goran Svilanović.

Predsedništvo DOS-a (bez DSS-a) na svom dvodnevnom sastanku u Moroviću

1. novembra odlučilo je da DSS-u ponudi rešenje po kojem bi odluka Administrativnog odbora Skupštine Srbije od 11. juna i 29. jula 2002. o oduzimanju mandata DSS-a bila zamrznuta ukoliko se ova stranka obaveže da će poštovati izvorna načela DOS-a i da će podržavati srpsku vladu. DSS je verbalno odbijala taj slabo prikriveni ultimatum u tonu saopštenja sa tog sastanka, ali je prihvatila pregovore o najneophodnijim poslovima koje redefinisana koalicija mora završiti. Po okončanju izbora, u prvom obraćanju javnosti, Vojislav Koštunica je uostalom i sâm izneo javnu kompromisnu ponudu o tome da se u sadašnjem sastavu parlamenta promeni Ustav, a da se posle toga ide na parlamentarne izbore.

Tokom pregovora o zajedničkoj izjavi nije bilo reči o vraćanju mandata DSS-u, mada se o tome radilo, jer ova stranka nije htela da razgovara o trgovini mandata uz javno ponavljanje stava da je odluka Saveznog ustavnog suda koja se tiče poslaničkih mandata obavezujuća i da bi suprotno postupanje predstavljalo državni udar.

Što se tiče političkog sadržaja, pregovori Koštunice i Đinđića rezultirali su zajedničkom izjavom o kritičkoj podršci najneophodnijem setu zakona, uključujući i izborne uz zajednički rad na njihovoj pripremi, usvajanju Ustavne platforme državne zajednice Srbije i Crne Gore i oročenom radu na promeni srpskog ustava, uz nezavisnu zakonsku inicijativu i jedne i druge strane.

Tim političkim sporazumom unekoliko je premošćen, ali nije razrešen jedan ustavno-pravni spor koji je bio u značajnoj meri destruktivan što se tiče odnosa između sudske, zakonodavne i izvršne vlasti.

Po okončanju drugog kruga predsedničkih izbora Savezni ustavni sud je doneo privremenu meru, odnosno naložio je da se obustavi primena akta po kojem je 45 poslanika DSS-a ostalo bez mandata. Posle toga bilo je nekoliko izjava istaknutih političara iz vladajuće garniture u Srbiji da oni neće poštovati odluku Saveznog ustavnog suda. To je proizilazilo iz izjava šefa poslaničke grupe DOS-a, srpskog premijera i drugih. Ignorisanje odluke najviše savezne sudske instance pratila je haranga usmerena protiv vršioca dužnosti predsednika tog suda, uglednog profesora Pravnog fakulteta u Novom Sadu, dr Momčila Grubača. On je s dozvolom suda honorarno držao predavanja i ispitivao studente na novosadskom Pravnom fakultetu, a od strane Ministarstva za rad Vlade Srbije ta aktivnost je tretirana kao kršenje odredbe da sudija ustavnog suda ne sme obavljati drugu javnu ili profesionalnu dužnost. Savezni ustavni sud (SUS) javno je protestovao zbog pritiska na sud, a od građanskih organizacija Beogradski centar za ljudska prava izdao je jedno saopštenje protiv raširene prakse omalovažavanja sudskih instanci od

strane izvršne vlasti.

Bilo je, međutim, nagoveštaja da je prilikom organizovanja kasnije otkazane sednice Skupštine Srbije odluka SUS-a bila faktički poštovana (poslanici su dobijali pozive za sednicu). Jedno od pitanja koje se ticalo stvarne nadležnosti Saveznog ustavnog suda da se bavi zaštitom poslaničkih mandata u republičkom parlamentu isti sud je raščistio nekoliko meseci ranije, kad je postupao po žalbi tada 21 poslanika DSS-a, pa je u skladu sa Ustavom proglasio vlastitu nadležnost, između ostalog i zato što je ustavna žalba (koju su podneli oštećeni poslanici) institut koji postoji samo kod Saveznog ustavnog suda. U ranijem sastavu Ustavni sud Srbije se proglasio nenadležnim u sličnom slučaju (1999, kada je Nova demokratija isključena iz Koalicije „SPS-JUL-ND Slobodan Milošević“, a njeni mandati oduzeti).

Ustavni sud Srbije, koji je zbog sporova u vladajućoj koaliciji do polovine 2002. godine bio nepopunjen i nije imao kvorum za rad, u međuvremenu je konstituisan i posle najnovije odluke SUS-a, na inicijativu Narodnog pokreta „Otpor“, otvorio je raspravu o ustavnosti odredaba Poslovnika Skupštine Srbije na osnovu kojih je postupao Administrativni odbor, a potom je samoinicijativno pokrenuo proceduru za ocenu ustavnosti člana 88 Zakona o izboru narodnih poslanika, koji predviđa da poslaniku mandat prestaje pre vremena na koje je izabran ako mu prestane članstvo u političkoj stranci ili koaliciji na čijoj je izbornoj listi izabran za poslanika. Ustavni sud Srbije je 1. novembra konstatovao da je Poslovnik Skupštine Srbije u skladu sa Ustavom Srbije. Istovremeno je najavio da će hitno raspravljati i o ustavnosti Zakona o izboru narodnih poslanika. Predstavnici vladine većine (uglavnom funkcioneri DS-a) pozivali su se na tu odluku Ustavnog suda Srbije da bi nastavili sa osporavanjem nadležnosti Saveznog ustavnog suda.

Predstavnici DSS-a su, međutim, polazili od toga da je odluka SUS-a na snazi, te da bi dalji postupci usmereni na oduzimanje mandata DSS-a predstavljali državni udar.

Uz već pomenuto posredstvo Dragoljuba Mićunovića, Dušana Mihajlovića i Gorana Svilanovića, pregovori su rezultirali sporazumom o zajedničkoj podršci najneophodnijem setu zakona, uključujući i izborne, o usvajanju Ustavne platforme državne zajednice Srbije i Crne Gore i oročenom radu na promeni srpskog ustava. Na osnovu tog sporazuma deblokiran je rad srpske skupštine. Mandat je vraćen onim poslanicima koji su bili u Skupštini pre 11. juna 2002. godine. Opozicija (SPS i SRS) upozoravala je da se onda mora postaviti pitanje legitimnosti i ustavnosti odluka koje su donete u izmenjenom sastavu parlamenta. U te odluke

spada i izbor sudija Ustavnog suda Srbije.

Deblokirana Skupština je 5. novembra izmenila Zakon o izboru predsednika Republike, čime je omogućeno da u decembru 2002. bude ponovljen celokupni postupak za izbor Predsednika Republike.

Opozicija (SPS, SRS i SSJ) protestovali su što se izborna pravila menjaju u toku izbornog procesa. Većina je, međutim, bila rukovođena principom oportuniteta.

Izmena Zakona predviđa da se predsednička kampanja sa minimalnih 45 dana skрати na 30 dana.

Po srpskom Ustavu, rok za izbor novog predsednika je mesec dana pre isteka mandata prethodnog, a aktuelnom predsedniku Milanu Milutinoviću mandat ističe 5. januara. Ukidanje cenzusa od 50 % plus jedan birač u drugom krugu izbora omogućuje da se sa većom izvesnošću očekuje uspeh predsedničkih izbora.

Odlaganje trenutka konsolidacije srpskog parlamenta produžavalo je duboku institucionalnu krizu u Srbiji u kojoj je bila veoma problematična legitimnost parlamenta, čiji se čak ni sastav nije mogao sa sigurnošću utvrditi i u kojoj aktuelni predsednik Republike u veoma suženom obimu obavlja svoju funkciju. Odlaganje rešenja je imalo za posledicu odlaganje odluke o datumu održavanja ponovljenih izbora i o trenutku kada će početi ponovljene izborne radnje.

Nevolja je u tome što su na ovaj način pitanja koja bi u normalnim okolnostima morala da budu rešavana u institucijama sistema (u parlamentu, sudovima, itd.) delimično razrešena u jednom neformalnom telu kakvo je Predsedništvo DOS-a. I sami odnosi u vladajućoj koaliciji s manje trauma bili bi rešavani da je blagovremeno oživeo parlamentarni život s takmičenjem, pregovaranjem, lobiranjem itd. u samom parlamentu. Pošto je u postojećem poretку položaj narodnih poslanika zavisio u najvećoj meri od partijskih vođstava, politički život je funkcionisao na traumatičan način uz stalnu hiperprodukciju političkih potresa i uz hronično pretvaranje političkih sporova u državnu krizu.

Postizborna kriza u Srbiji poklapala se s komplikovanjem pregovora o Ustavnoj platformi državne zajednice Srbije i Crne Gore. Trenutak usvajanja Ustavne platforme povezan je sa trenutkom ućlanjenja Jugoslavije (Crne Gore i Srbije) u Savet Evrope. U ugovorenom roku taj posao nije završen i plan po kojem je Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) trebalo da bude primljena u Savet Evrope do 7. novembra nije realizovan.

Neuspeh prvog turnusa (prva dva kruga) predsedničkih izbora je, dakle, u značajnoj meri uticao na pogoršanje političkih prilika u Srbiji, ali je u tom kontekstu ipak došlo do pragmatičnog i korisnog političkog kompromisa među glav-

nim, vladajućim političkim faktorima. Ako politički akteri na vlasti održe javno potpisanu obavezu, vremenski interregnum se može iskoristiti za promenu Ustava Srbije, za konsolidaciju institucija i za unapređenje izbornog zakonodavstva, možda i za početak uređenja biračkih spiskova. Ako se to desi, parlamentarni izbori, koji su ugovoreni za period po okončanju ustavnih izmena u Srbiji, mogli bi biti manje traumatični i daleko manje kontroverzni nego dosadašnji i možda bi se moglo očekivati da to budu prvi normalni institucionalno uređeni izbori u Srbiji. Za taj cilj potrebno je uložiti još mnogo političkih i pravničkih napora.

MEDIJI U IZBORNOJ KAMPANJI

ANALIZA SREDSTAVA INFORMISANJA U PREDIZBORNOM PERIODU

PRESEDNIČKI IZBORI 2002. U ŠTAMPANIM MEDIJIMA U SRBIJI
(2–26. septembar 2002)

Temeljna pretpostavka unapređivanja demokratske izborne kulture građana i stvaranja uslova za sprovođenje poštenih i slobodnih izbora jeste nepristrasno, svestrano i potpuno informisanje građana, odnosno medijska ravnopravnost svih glavnih političkih aktera u društvu. Stoga je CeSID, kao i u svim prethodnim analizama izbornog procesa, posebnu pažnju usmerio na ponašanje medija i njihovu ulogu u stvaranju demokratskog ambijenta u vreme predizborne kampanje.

Demokratske promene u Srbiji koje su usledile posle 5. oktobra 2000. godine, pre svega izmenjeni odnosi političkih snaga, odrazile su se na sferu javnog informisanja građana. Prve vidljive promene dogodile su se upravo u oblasti medija, tačnije u državnim i prodržavnim medijima. Personalne promene u poslovnim organima i u redakcijskim strukturama imale su za cilj promenu uređivačke politike, ali i dugoročno da skinu hipoteku režimskog (partijskog) novinarstva.¹ Slobodno i profesionalno izveštavanje o izbornom procesu, o aktivnostima političkih oponenta u izbornoj utakmici, kao i o političkom i socijalnom ambijentu koji neposredno utiču na izborni proces, bilo bi očiti pokazatelj promena u oblasti medija i izborne kulture.

Upravo zato i nova politička scena u Srbiji nalaže da se postavi temeljno pitanje da li je izveštavanje medija o predizornoj predsedničkoj kampanji septembra 2002. godine omogućilo građanima da slobodno formiraju svoju volju i svoje biračko pravo ostvare na poštenim, slobodnim i demokratskim izborima? Odgovor na ovo pitanje, kada se govori o medijskim uslovima u demokratskom izbornom procesu, podrazumeva preispitivanje dve polazne pretpostavke.

¹ O procesu transformacije medija posle septembarskih izbora 2000. godine videti u knjizi Mirjane Todorović i Stjepana Gredelja, „MEDIJI U SRBIJI - SLOBODNI I OSLOBOĐENI“, CeSID, 2001.

Prva pretpostavka bi bila da su se posle rušenja autoritarne vlasti Slobodana Miloševića, uspostavljanja nove vlasti Demokratske opozicije Srbije, a naročito posle ukidanja nedemokratskog i neustavnog Zakona o informisanju², medijski uslovi za sve aktere poboljšali, te da će i informisanje građana o političkim akterima u vreme predsedničke izborne kampanje, o socijalnom i političkom okruženju, kao i pitanjima izborne procedure, biti potpuno, svestrano i, pre svega, objektivno.

Druga pretpostavka od koje smo započeli posmatranje medija u ovom izbornom procesu jeste ta da se, sudeći po započetim promenama u medijima, poboljšao način i kvalitet informisanja. Ako se zna kakvu su ulogu imali režimski mediji u prethodnim izborima, da bi se na septembarskim izborima 2000. godine i bukvalno svrstali u „egzekutore režima u borbi protiv građana i partija drugih političkih uverenja“³, pretpostavili smo da su se mediji oslobodili zlonamernog, uvredljivog, „navijačkog“ prikazivanja političkih aktera, odnosno predsedničkih kandidata. To bi istovremeno značilo da su mediji prestali da promovišu uvredljive komentare i napise, vulgarni, klevetnički rečnik mržnje, bilo da doslovno prenose poruke vodećih političkih ličnosti, bilo da su sami novinari i čitave redakcije kreatori takvih poruka, kao što je bilo uobičajeno u vreme svake predizborne kampanje do 5. oktobra 2000. godine.

Elementarni uslov uspostavljanja i ostvarenja demokratije u svakom društvu jesu slobodni i poštteni izbori za organe vlasti, te je obaveza države, koja se deklarise kao demokratska, da obezbedi takve izbore. Za medije to znači obavezu da u vreme predizborne kampanje poštuju demokratska pravila koja *nalažu ravnopravnu zastupljenost kandidata, nepristrasno i objektivno izveštavanje i njihov jednak kvalitativni tretman.*

Zato smo, kao i u prethodnim analizama, postavili iste neposredne istraživačke zadatke: utvrditi zastupljenost kandidata u medijima - broj i ukupna površina

² Pomenuti Zakon je, na inicijativu Vojislava Šešelja i njegovog ministra za informisanje u srpskoj vladi, Vučića, donet po hitnom postupku 20. oktobra 1998. godine. Stručna, politička i šira javnost ocenila je da ovaj Zakon predstavlja beskrupulozno sredstvo neograničene zloupotrebe vlasti, da krši elementarna ljudska prava, slobodu mišljenja i govora, kao i pravo na slobodno i potpuno informisanje građana zagarantovano Ustavom Republike Srbije. Štete koje su dvogodišnjom primenom ovog Zakona nanete medijima i javosti u Srbiji bile su ogromne, a posledice dugotrajne. Materijalne i finansijske štete, jednom reči one koje su ugrozile elementarnu egzistenciju ljudi u nezavisnim medijima, iskazane su u presudama i podacima NUNS-a. Nemerljive štete i trajne posledice bile su u ljudskoj sferi: ugrožavanje života, sejanje straha, autocenzure, reprodukcija neznalica i uzdizanje poltrona, gubitak profesionalnog ugleda i, na kraju, definitivna polarizacija medija na režimske i nezavisne.

³ Vidi „OKO IZBORA 4“, CeSID, 2000.

(vreme) predstavljanja; način predstavljanja - neposredno, aktivno ili posredno, pasivno predstavljanje u priložima; vrednosna ocena, tzv. vrednosna konotacija koju kandidati dobijaju u medijima - pozitivna, negativna ili neutralna; retorička sredstva koje mediji koriste u predstavljanju kandidata - afirmativna ili negatorska retorika; i na kraju, retoričke strategije - negativna (crna) propaganda, pozitivna (bela) propaganda ili samo informisanje javnosti.

Novi predmet naše analize odnosi se na *tip kampanje* koju kandidati vode i kako je mediji predstavljaju svojoj publici. Zavisno od sadržine i cilja poruka koje predsednički kandidat upućuje građanima, odredili smo tri tipa kampanje: afirmacija - ukoliko kandidat izlaže građanima sopstveni program i sopstvene mogućnosti, s ciljem da pridobije birače; kritika - izlaže kritici program ili ličnost protivkandidata, u cilju njegove diskvalifikacije, ali pritom ne govori o sopstvenom programu i sopstvenim mogućnostima; negativna afirmacija - kritikuje program protivkandidata i njegove sposobnosti, ali ukazujući na slabosti tuđeg programa verbalno, bez argumenata, obećava građanima poboljšanja u različitim oblastima života.

Sledstveno postavljenim istraživačkim ciljevima primenjen je isti metod, sa manjim dopunama, i isti uzorak. Tako je posmatranje delovanja medija realizovano primenom metoda kvantitativne i kvalitativne analize sadržaja, dok je uzorak obuhvatio devet glasila, pet štampanih i četiri elektronska.

Što se štampanih medija tiče, uzorak je upotpunjen sa jednim dnevnim listom - *Nacional*, a elektronskih sa dnevno-informativnim prilogom *Telefakt 4* BK Televizije. Tako smo u periodu od 2. do 26. septembra 2002. godine pratili izveštavanje sledećih medija: pet štampanih, *Politika*, *Danas*, *Večernje novosti*, *Blic* i *Nacional*; četiri elektronska, *TV dnevnik 2* u 19,30 (RTV Srbija), *Vesti u 7* (TV Studio B), *Novosti dana* u 15,00 (Radio Beograd 1) i *Telefakt 4* (BK TV).

ŠTAMPANI MEDIJI

U periodu od 2. do 26. septembra predmet analize bili su sledeći štampani mediji: *Politika*, *Danas*, *Večernje novosti*, *Blic* i *Nacional*, koji su, ukupno gledajući, objavili znatno manje članaka nego što je to bilo u predizbornoj predsedničkoj kampanji septembra 2000. godine. Najviše članaka posvećenih izborima, kao i do sada, objavila je *Politika* (354), a najmanje *Večernje novosti* (217), što je znatno manje nego ranije. Slede *Danas* sa 267, *Nacional* sa 258 i *Blic* sa 253 priloga.

POLITIKA

Sve analize medija u periodu dolaska Slobodana Miloševića na vlast u Srbiji pokazale su da je najstariji i najuticajniji list *Politika* dnevnu politiku pretpostavio profesiji i degradirao novinarsku etiku, stavivši se u službu režima, tačnije vladajuće partije, da bi krajem devedesetih, tačnije do 5. oktobra, praktično postala glasilo Jugoslovenske levice (JUL). Uređivačka politika lista svodila se na glorifikaciju režima i vladajućih partija, odnosno na beskrupulozno širenje otpora i mržnje prema svakom drugom političkom uverenju i demokratskom opozicionom organizovanju građana.⁴ Kulminacija takve uređivačke politike dostignuta je u izveštavanju pred parlamentarne i predsedničke izbore 24. septembra 2000. godine, kada se uredništvo, sa svojim priložima-komentarima, reportažama, prenošenjem vesti novinara *Tanjuga*, uz upotrebu krajnje primitivnog i vulgarnog diskursa, „uključilo u agresivnu propagandu i stvaranju crno-bele slike političke scene”.⁵ O tome kakvo je stanje bilo u *Politici* u tom periodu (sasvim sigurno ne samo u njoj) svedoče reči njenog spoljnopolitičkog dopisnika, Slobodana Aleksandrića - „do poslednjeg trenutka bili smo spremni na svako poniženje, do te mere da bismo, po nalogu direktora, pristali čak i da puzeći ulazimo u zgradu *Politike*”.⁶

Pobeda demokratskog opozicionog pokreta i proglašenje novog predsednika SRJ značilo je preokret u izveštavanju *Politike* u odnosu prema novim, odnosno starim nosiocima vlasti. Mesto nekada slavljelog „najvećeg Srbina”, Slobodana Miloševića, sada je „preuzeo”, do 5. oktobra, „smušeni”, „čovek bez prezimena”, Vojislav Koštunica.⁷ U do tada uobičajenom, prepoznatljivom stilu, to se izražava ne samo preko priloga svojih novinara, već ilustruje i pismima podrške svojih čitalaca: „Neka *'Politika'* kao svetlost sija, sretna Vam nova Srbija”.⁸ Imajući u vidu činjenicu da ispod tekstova uglavnom nisu potpisani drugi, novi autori, „čini se da je sve obrnuto naglavačke”.

Međutim, nešto „važno se ipak promenilo u *'Politici'* - nestalo je nepodnošljivo omalovažavanje i užasan govor mržnje koji, nažalost, nisu širili samo političari”.⁹

⁴ OKO IZBORA 5, CeSID, str. 30.

⁵ OKO IZBORA 4, CeSID, str. 97.

⁶ Republika, br. 247, str. 10.

⁷ Prema izveštavanju medija za septembarske izbore 2000. godine.

⁸ Iz rubrike „Među nama”, *Politika*, 12. 10. 2000. godine.

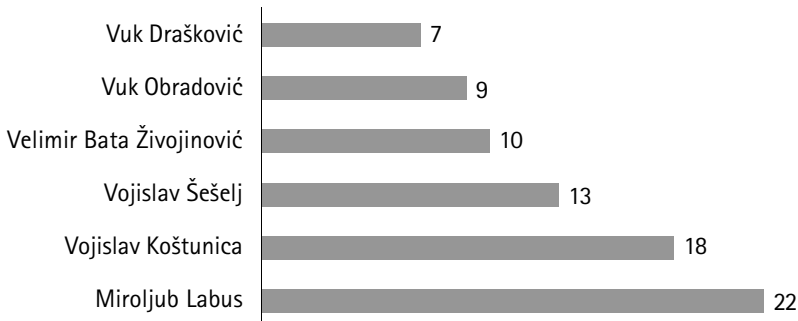
⁹ U knjizi: Todorović, Gredelj, op. cit. str. 75.

Prva očigledna promena dogodila se u izveštavanju o prevremenim parlamentarnim izborima za Skupštinu Srbije, 23. decembra 2000. godine. Rezultati do kojih smo došli pokazali su da je izveštavanje *Politike* bilo korektno, odmereno, bez uvreda ili neodmerenih pohvala, crno-bele propagande, kakvu je vodila u bliskoj prošlosti.

Nema sumnje da upravo zato izveštavanje *Politike* u periodu predsedničkih izbora 2002. godine pobuđuje svakovrsnu radoznalost, profesionalnu, stručnu, dnevopolitičku, ali je i ozbiljan test promena u sferi medija za protekle dve godine.

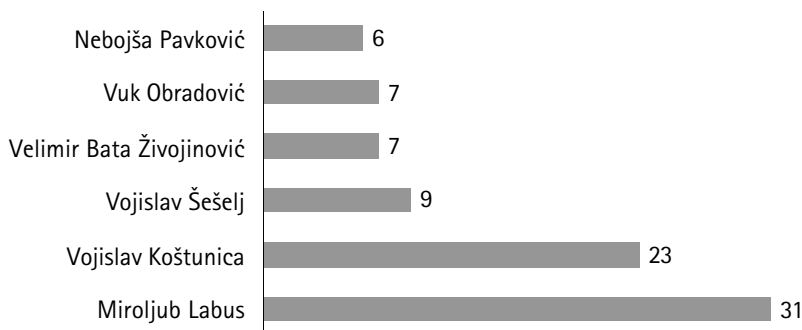
Odmah na početku, na osnovu podataka do kojih smo došli, može se zaključiti da izbori nisu dobili ni približno publiciteta kao što je to bio slučaj sa prethodnim predsedničkim 2000. godine. Objavljeno je ukupno 354 članaka u kojima su zastupljeni neposredni akteri izbora - predsednički kandidati i posredni akteri - izborni štabovi, političke stranke i svi drugi činioци koji utiču na izborni proces.¹⁰

Grafikon 1. Broj priloga - kandidati

¹⁰ Napominjemo da je broj predstavljanja, odnosno priloga u kojima su zastupljeni neposredni akteri, odnosno kandidati, i posredni akteri, i svi drugi koji utiču na izborni proces, veći od broja članaka. To je zato što u jednom članku može da bude zastupljeno više aktera. Tako su kandidati kao neposredni akteri u izbornoj kampanji imali ukupno 302 predstavljanja, priloga, a posredni akteri bili su predstavljeni 125 puta, odnosno toliko priloga. Ukupan broj članaka posvećen izborima bio je 354.

Grafikon 2. Ukupna površina po kandidatu

Čitajući i analizirajući članke posvećene izborima, ali i političkom ambijentu u kojima se izbori sprovode, nedvosmisleno se može zaključiti da su se u uređivačkoj politici desile krupne promene. U prilog ovoj tvrdnji već na početku treba navesti da je njeno izveštavanje bilo uravnoteženo i u granicama poštovanja profesije. U tom smislu nije bez značaja činjenica da je *Politika*, za razliku od prethodnih izveštavanja o izborima, predstavila programe *svih kandidata* i *svima* dala mogućnost da na istom prostoru lično odgovore na ista pitanja novinara.

Politika je težište informisanja o predsedničkoj kampanji stavila u posebnu rubriku pod nazivom „Predsednički izbori 2002“, gde je izveštavano o svakodnevnim aktivnostima svih predsedničkih kandidata u toku kampanje. Praktično, to je zbornik sasvim kratkih i sažetih izveštaja o neposrednim akcijama, po pravilu praćenih parafraziranjem izjava kandidata, prema izboru izveštača.

Tako je *Politika*, bar u ovoj rubrici, gde su kandidati neposredno, *aktivno* predstavljani, poštovala princip ravnopravne zastupljenosti – jednak kvantitativni i kvalitativni tretman kandidata. U kvantitativnom smislu, kada se radi o aktivnom predstavljanju kandidata, zapaža se da su svi kandidati dobili, zavisno od svog stvarnog angažmana, odgovarajuću medijsku pažnju.¹¹

Međutim, znatno drugačiju sliku dobijamo ako pogledamo podatke o tzv. *pasivnoj* zastupljenosti kandidata, odnosno one priloge u kojima drugi govore o njima. Uočava se da su Labus i Koštunica znatno ispred drugih kandidata.¹² Nema sumnje da su oni kao dva glavna takmaca demokratske orijentacije zaokupljivali veću pažnju javnosti,

¹¹ Vidi tabelu 2 na kraju teksta.

¹² Na kraju teksta u tabeli 3.

ali i da su u *Politici*, kao uostalom i u svim drugim štampanim medijima, bili favorizovani.¹³ Tome ide u prilog podatak o zastupljenosti njihovih stranaka, predlagača, kao i onih političkih stranaka koje su ih podržale u kampanji.

Prateći pomenutu rubriku, „*Predsednički izbori 2002*“, ali i ostale priloge izvan nje, može se zaključiti da je izveštavanje bilo objektivno i uravnoteženo. U kvalitativnom smislu izveštači su se klonili vrednosnih ocena, apsolutno je dominirala *neutralna konotacija*. Od ukupnog broja priloga u kojima su predstavljeni kandidati, 302, čak je 275 priloga bez vrednosne ocene, samo opis događanja. Interesantno je da nema veće razlike između aktivnog i pasivnog predstavljanja. Od 207 priloga tzv. aktivne zastupljenosti kandidata, neutralnu konotaciju imalo je 93 %, odnosno 193 priloga. Samo dva priloga su bila sa pozitivnom konotacijom, dok je 12 priloga imalo negativnu konotaciju. Sličnu sliku daju prilozima sa pasivnim predstavljanjem kandidata, gde bi, po prirodi stvari – drugi govore o kandidatu, mogli očekivati vrednosnu ocenu.¹⁴ Kada se uzme u obzir podatak da je u žanrovskoj strukturi priloga dominirao objektivistički pristup, dakle vest i izveštaj bez komentara, onda je potpuno razumljivo da je bilo kakva ocena – pozitivna ili negativna – dakle bilo kakva vrsta pristrasnosti, bila isključena.

Uočava se, takođe, da su kandidati imali ravnopravni tretman u pogledu plasmana priloga: nijedan kandidat nije bio favorizovan kada se radi o redosledu objavljivanja ili obimu priloga. Po pravilu, u priložima su parafrazirane poruke po izboru samih izveštača, odnosno priređivača (uvek potpisanog punim imenom i prezimenom), a sasvim izuzetno bile su praćene direktnim navođenjem reči samih kandidata.

Analizom *retoričkih sredstava i strategija* u ovim tekstovima mogli bismo zaključiti da je izveštavanje odmereno i do te mere izbalansirano da je najčešće bilo monotono, nezanimljivo. Ono što je iz toga proizašlo jeste, bez svake sumnje, dobra novina – nestalo je ne samo „jakih“ reči, bilo u cilju afirmacije, bilo u cilju negacije kandidata. Jednom reči, ovaj put *Politika* nije sledila svoju staru praksu da se svrsta u nosioce crno-bele propagande zarad interesa bilo koje političke strane. Posledica ovakvog načina izveštavanja jeste jedan ozbiljan propust – u najmanju ruku „zaturanje“, ako ne i prećutkivanje, poruka uvredljive sadržine, verske i nacionalne netrpeljivosti, koje su pojedini kandidati i političke ličnosti upućivali u predizbornoj kampanji. Takav je slučaj sa frapantnim izlivima nacionalne mržnje, pozivi na stvaranje

¹³ U prilog ovom zaključku mogu se navesti podaci o zastupljenosti političkih stranaka kojima kandidati pripadaju, odnosno njihovih predlagača. DSS je imala 13 priloga, G17+ je imao 12 priloga, dok je SRS imala samo 2 priloga. Videti tabelu 10: Posredni akteri.

¹⁴ Vidi tabele 5 i 6.

„patriotskog i nacionalnog fronta” i okupljanje oko Koštunice zarad „spasavanja Srbije” od ljudi okupljenih oko Labusa koje čačanski političar Velja Ilić naziva „antihristima, antisrbima, i sektašima”, a Labusa oslovljava sa „antihrist Labika”.¹⁵

Prečutane su i reakcije Koštunice, „brata Voje”, kako ga je oslovio V. Ilić poželevši mu dobrodošlicu u Čačku. A one su, umesto očekivane osude ili bar ograđivanja od takvih izjava, bile pravdanje govornika izgovorima o tobožnjoj „neposrednosti srpskog jezika”. Izjava „Ja i Velja mislimo isto. Sada se delimo na one koji znaju šta je država i odgovornost i one koji to ne znaju”¹⁶, sasvim dobro svedoči o njegovom odnosu prema neodgovornim „spasiocima” srpstva. Takođe, nisu prenete izuzetno uvredljive izjave Koštunice koje je on sa mitinga u Čačku uputio na račun dvojnog državljanstva nekih mlađih ministara i stručnjaka. Skoro preteće zvuče reči izgovorene od strane predsednika države, uz to legaliste, da se ovde „brate namnožilo mnogo onih sa duplim državljanstvima, a valjda ova zemlja ume da pronađe snage u sebi”.¹⁷

Istini za volju novinar *Politike*, Ivan Torov, u svojim redovnim nedeljnim komentarima oštro je osuđivao promotere verske i nacionalne netrpeljivosti i povampirenog govora mržnje, apostrofirajući pritom predsednika SRJ i njegove pristaše. „Dakle, iz Čačka, grada čiji je gradonačelnik proteklih meseci u javnost neštedimice distribuirao primitivne nacionalističke i šovinističke, čak i rasističke poruke, od kojih se Koštunica kao 'predsednik svih građana' nijednom (bar javno) nije ogradio, stiže još jedan, krajnje alarmantan nagoveštaj, da će Srbija ponovo početi da se deli i cepa po liniji nacionalističke netolerantnosti”.¹⁸

Tema, okosnica kampanje najvećeg broja kandidata, njihovih izbornih štabova i stranaka bila je pitanje odgovornosti vlade, te da su izbori shvaćeni kao izbori za vladu. Kako smo već naveli, jedan od važnih pokazatelja načina izveštavanja medija tokom predizbornog perioda odnosi se na prezentaciju sadržine kampanje,

¹⁵ Tako, na primer, u Politici su prečutane izjave čačanskog političara Velje Ilića o nacionalnom poreklu, jevrejskom, Labusa, kao kandidata za predsednika Srbije kome direktno preti: „Možeš da победиš, ali nećeš biti predsednik nikad, nećeš se ustoličiti. To ti ja potpisujem ili ćemo biti pokojni” (Pres konferencija održana u Čačku). A nešto kasnije nastavlja da „upozorava” Labusa i njegov izborni štab na najave njihovog mitinga u Čačku: „Kako Labus ima uopšte obraza da dođe u Čačak? Ali kao što naš narod kaže – budale se ne seju, nego same niču” (Nacional, 20. 9). Rezultat ovakvih izjava bio je fizički napad na Labusa i njegove pristalice na mitingu u Čačku, tri dana kasnije. Politika je ovom incidentu, kao i fizičkom napadu na aktiviste GSS-a koji su u Novom Beogradu lepili Labusove plakate, posvetila više priloga opisa događaja, kao i reakcija javnosti.

¹⁶ Citirano na osnovu priloga objavljenih u dnevnom listu Danas, 7-8. 9. 2002. godine.

¹⁷ Danas, 9. 9. 2002. godine.

¹⁸ Politika, 8. 9. 2002. godine.

odnosno *tip kampanje* koju kandidati sprovode. Analiza je pokazala da je *Politika* pretežno informisala svoje čitaoce o onim porukama u kojima kandidati afirmišu sopstveni program, dakle o afirmativnom tipu kampanje. Od 207 priloga, u 62 % priloga kandidati su afirmisali svoj program. U 22 % priloga samo su upućivali kritičke poruke na račun tuđih programa ili rada (čitaj vlade Srbije!¹⁹). Najmanje priloga, 16 %, bilo je posvećeno tzv. negativnoj afirmaciji, kada kandidati kritikujući tuđi program šalju pozitivne poruke, najčešće kao obećanja u stilu „kada ja pobedim školovanje će biti besplatno” ili „Srbija je dva puta gubila kada ja nisam pobedio...”.

Ako pogledamo podatke tri prvoplasirana kandidata na izborima, zapaža se da je u afirmativnom tipu kampanje prednjačio Labus, a zatim sledi Koštunica. Najmanje priloga sa afirmativnim tipom kampanje ima Vojislav Šešelj.²⁰

Analiza *tematske strukture* pokazuje jedan neobičan fenomen: u velikom broju priloga, čak 42 %, bez obzira na preovlađujuću temu u prilogu, sadržana je kritika rada vlade Srbije.²¹ Može se zaključiti da je i glavna tema. Tako Šešelj izjavljuje: „Cilj radikala je rušenje Đinđićeve i formiranje patriotske vlade koja bi počela da popravlja ono što su upropastile dosmanlije u protekle dve godine”.²² I Koštunica izbore za predsednika smatra svojevrsnim testom rezultata rada Vlade: „Vlast koja dobro radi ne plaši se izbora. Vlast u Srbiji se plaši izbora za skupštinu. Iskoristićemo i ove izbore da proverimo šta je Vlada uradila i kako se živi”.²³ On takođe poručuje građanima da će „vezu sa novim vlastodržcima i novim bogatašima ili novom mafijom na ovim izborima jednom za svagda prekinuti”.²⁴

Pored eksplicitnih poruka upućenih građanima u kojima se zahteva ispitivanje odgovornosti Vlade i vanredni parlamentarni izbori, u porukama drugačije sadržine: ekonomske, socijalne, političke i pravne, o rasprostranjenosti kriminala i korupcije, postavljena su ista pitanja. U tom smislu korišćena su, prema navodima *Politike*, retrička sredstva negatorskog karaktera kako bi se istakla loša i štetna aktuelna

¹⁹ Oštrica kritike su najmanje bili programi drugih kandidata, već ono što radi vlada Srbije. U kritici vlade Srbije nije se prezalo da se i Labus, kao kandidat sa očiglednim ličnim identitetom i jasnim programom, od najvećeg broja drugih pretendena, posebno Koštunice i Šešelja, proglašava eksponentom neuspešne Vlade i njenog predsednika. Sintagma „Zoran Đinđić i njegov kandidat” podseća neodoljivo na politički govor na septembarskim izborima 2000. godine.

²⁰ Videti tabelu 8.

²¹ Videti tabelu 9.

²² *Politika*, 6. 9. 2002. godine.

²³ *Politika*, 17. 9. 2002. godine.

²⁴ Objavljeno 8. 9. 2002. godine, *Politika*.

vlast i „njihove reforme“: „Srbija kao zapuštena imovina“; „Srbija postala balkanska Kolumbija“; „Ponosna Srbija - Gladna Srbija“; „Srbijom vlada mafija“; „Sumnjiva i štetna privatizacija“; „Reforme iznad prava“.

Na kraju vredi istaći da su u strukturi *žanra* dominirali članci informativnog karaktera, vest i izveštaj, bez komentara novinara i izveštača. To je još jedan dokaz da izveštavanje *Politike* nije bilo pristrasno. U zamenu za to objavljeni su brojni analitički tekstovi sa izbornom problematikom - izborna procedura, prognoze izbornih rezultata, javno mnjenje - uvek potkrepljeni stručnim iskazima političkih i medijskih eksperata.

Izveštavanje *Politike*, kako smo već naveli, bilo je maksimalno odmereno, uravnoteženo, u granicama pravila o profesionalnom izveštavanju.

Za razliku od izveštavanja od dve godine ranije, ovaj list ne samo da nije proizveo rečnik uvreda i kleveta, već ih je, katkada, kako smo primetili prateći druge medije, prećutkivao. I kao što su pre dve godine bile nezamislive reakcije na „govor mržnje“ i nacionalističke poruke, u periodu ove izborne kampanje bilo je više takvih reakcija i osuda.

Barem jedna zaslužuje da bude citirana: „Nacionalizam u primitivnom i agresivnom obliku ponovo postaje moćno izborno sredstvo, čak i onda kada postmi-loševićim nacionalistima postaje savršeno jasno da svojim ponašanjem Srbiju gu- raju u nove nevolje“.²⁵

Prilog: Tabele

Tabela 1. Kandidati - ukupan broj i površina priloga

	Broj priloga	%	Ukupna površina priloga	%
Miroljub Labus	65	21.5	6512	30.5
Vojislav Koštunica	54	17.9	4975	23.4
Vojislav Šešelj	39	12.9	1886	8.9
Borislav Pelević	21	7	804	3.8

²⁵ Ivan Torov povodom izjave Koštunice u Malom Zvorniku o budućnosti Republike Srpske, *Politika*, 15. 9. 2002. godine.

Mediji u izbornoj kampanji

	Broj priloga	%	Ukupna površina priloga	%
Vuk Drašković	22	7.3	641	3
Vuk Obradović	26	8.6	1466	6.9
Dragan Radenović	4	1.3	669	3.1
Velimir Bata Živojinović	29	9.6	1511	7
Branislav Ivković	18	6	889	4.2
Tomislav Lalošević	11	3.6	686	3.3
Nebojša Pavković	13	4.3	1250	5.9
Ukupno	302	100	21289	100

Tabela 2. Zastupljenost kandidata - aktivno

	Broj priloga	%
Miroljub Labus	25	12.1
Vojislav Koštunica	27	13.0
Vojislav Šešelj	31	15.0
Borislav Pelević	19	9.2
Vuk Drašković	20	9.7
Vuk Obradović	25	12.1
Dragan Radenović	3	1.4
Velimir Bata Živojinović	26	12.6
Branislav Ivković	13	6.3
Tomislav Lalošević	9	4.3
Nebojša Pavković	9	4.3
Ukupno	207	100.0

Tabela 3. Zastupljenost kandidata - pasivno

	Broj priloga	%
Miroljub Labus	40	42.1

Oko izbora

	Broj priloga	%
Vojislav Koštunica	27	28.4
Vojislav Šešelj	8	8.4
Borislav Pelević	2	2.1
Vuk Drašković	2	2.1
Vuk Obradović	1	1.1
Dragan Radenović	1	1.1
Velimir Bata Živojinović	3	3.2
Branislav Ivković	5	5.3
Tomislav Lalošević	2	2.1
Nebojša Pavković	4	4.2
Ukupno	95	100.0

Tabela 4. Vrednosna konotacija: ukupno

	Broj priloga	%
Neutralna	275	91.0
Pozitivna	5	1.7
Negativna	22	7.3
Ukupno	302	100.0

Tabela 5. Vrednosna konotacija: kandidati - aktivno

	Neutralna		Pozitivna		Negativna		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Miroljub Labus	24	96.0	1	4.0	0	0	25	100.0
Vojislav Koštunica	23	85.2	1	3.7	3	11.1	27	100.0
Vojislav Šešelj	28	93.3	0	0	3	6.7	31	100.0
Borislav Pelević	18	94.4	0	0	1	5.6	19	100.0
Vuk Drašković	19	95.0	0	0	1	5.0	20	100.0
Vuk Obradović	24	96.0	0	0	1	4.0	25	100.0
Dragan Radenović	3	100.0	0	0	0	0	3	100.0

Mediji u izbornoj kampanji

	Neutralna		Pozitivna		Negativna		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Velimir Bata Živojinović	24	96.0	0	0	2	4.0	26	100.0
Branislav Ivković	12	92.3	0	0	1	7.7	13	100.0
Tomislav Lalošević	9	100.0	0	0	0	0	9	100.0
Nebojša Pavković	9	100.0	0	0	0	0	9	100.0

Tabela 6. Vrednosna konotacija: kandidati - pasivno

	Neutralna		Pozitivna		Negativna		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Miroljub Labus	37	95.0	2	2.5	1	2.5	40	100.0
Vojislav Koštunica	24	88.8	0	0	3	11.2	27	100.0
Vojislav Šešelj	6	75.0	0	0	2	12.5	8	100.0
Borislav Pelević	1	50.0	0	0	1	50.0	2	100.0
Vuk Drašković	0	0	0	0	2	100.0	2	100.0
Vuk Obradović	1	100.0	0	0	0	0	1	100.0
Dragan Radenović	1	100.0	0	0	0	0	1	100.0
Velimir Bata Živojinović	3	100.0	0	0	0	0	3	100.0
Branislav Ivković	4	80.0	1	20.0	0	0	5	100.0
Tomislav Lalošević	1	50.0	0	0	1	50.0	2	100.0
Nebojša Pavković	4	100.0	0	0	0	0	4	100.0

Tabela 7. Tip kampanje - ukupno

	Broj priloga	%
Afirmacija	124	60.0
Kritika	48	23.0
Negativna afirmacija	35	17.0
Ukupno	207	100.0

Tabela 8. Tip kampanje – kandidati

	Afirmacija		Kritika		Negativna afirmacija		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Miroljub Labus	19	76.0	4	16.0	2	8.0	25	100.0
Vojislav Koštunica	17	63.0	5	18.5	5	18.5	27	100.0
Vojislav Šešelj	14	45.0	7	22.5	10	32.5	31	100.0
Borislav Pelević	7	37.0	9	47.3	3	15.7	19	100.0
Vuk Drašković	8	40.0	8	40.0	4	20.0	20	100.0
Vuk Obradović	16	64.0	4	16.0	5	20.0	25	100.0
Dragan Radenović	3	100.0	0	0	0	0	3	100.0
Velimir Bata Živojinović	14	53.8	9	34.6	3	11.6	26	100.0
Branislav Ivković	11	84.6	1	7.7	1	7.7	13	100.0
Tomislav Lalošević	8	88.9	1	11.1	0	0	9	100.0
Nebojša Pavković	7	77.8	0	0	2	22.2	9	100.0

Tabela 9. Tematska struktura – kandidati

	Broj priloga	%
Izborna problematika, medijski uslovi, prognoze rezultata	28	13.5
Ekonomska pitanja	51	24.6
Socijalna pitanja	27	13.0
Državna zajednica Srbije i Crne Gore, Povelja	3	1.5
Korupcija, kriminal, kritika vlasti	17	8.2
Vlada Srbije, parlamentarni izbori	21	10.2
Vladavina prava, pravna država	8	3.8
Stav prema drugom kandidatu	15	7.3
Ulazak u Evropu i međunarodni odnosi	27	13.0
Srpski nacionalni interes	10	4.9
Ukupno	207	100.0

POSREDNI AKTERI

Tabela 10. Posredni akteri - broj priloga

	Broj priloga	%
Demokratska stranka	8	6.4
G17+	12	9.6
Demokratska stranka Srbije	13	10.4
DOS	5	4.0
Koalicija Dan	10	8.0
DHSS	4	3.2
Nova Srbija	3	2.4
Organi vlasti	2	1.6
SPS - Živojinović	3	2.4
SPS - Bjelica	4	3.2
SRS	2	1.6
SSJ	1	0.8
Republička izborna komisija	14	11.2
CeSID	8	6.4
Agencije za istraživanje javnog mnjenja i analitičari	24	19.2
Ostalo	12	9.6
Ukupno	125	100.0

Tabela 11. Tematska struktura - posredni akteri

	Broj priloga	%
Izborna problematika, medijski uslovi, prognoze rezultata	52	41.4
Ekonomska pitanja	8	6.4
Korupcija, kriminal, kritika vlasti	3	2.5
Vladavina prava, pravna država	1	0.9
Stav prema kandidatu	30	23.9
Ulazak u Evropu i međunarodni odnosi	11	8.9
Srpski nacionalni interes	10	8.0

Oko izbora

	Broj priloga	%
Ostalo	10	8.0
Ukupno	125	100.0

Tabela 12. Žanrovska struktura - ukupno

	Broj članaka	%
Vest	46	13.0
Izveštaj	211	59.6
Izveštaj sa citatom	38	10.7
Intervju	12	3.4
Komentar, potpisan	32	9.0
Komentar, nepotpisan redakcijski	1	0.3
Nije naznačen žanr	14	4.0
Ukupno	354	100.0

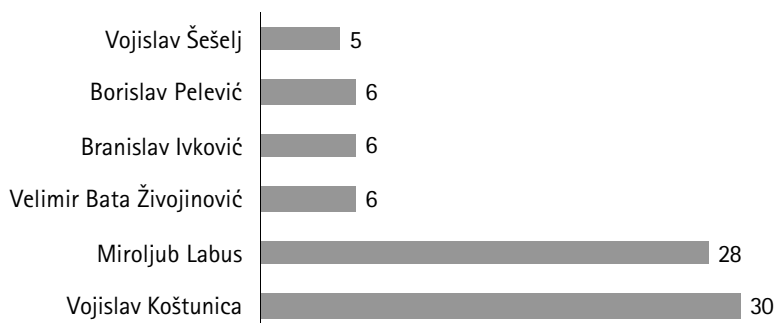
DANAS

Ako smo sa zadovoljstvom konstatovali da se posle dve godine izveštavanje *Politike* o predizbornom periodu promenilo, tako smo sa velikim zadovoljstvom konstatovali da se list *Danas* nije promenio. Nastavlja da neguje otvoreno, kritičko, istraživačko novinarstvo. Kada se radi o izveštavanju čitalaca u izbornom periodu, *Danas* nastavlja, baš kao u prethodnim, mилошевићевskim izborima i decembarskim, demokratskim 2000. godine, da svestrano i potpuno informiše čitaoce, izveštava, istražuje, kritikuje. Doslednost u uređivačkom konceptu ispoljava u kritičkom odnosu prema zbivanjima u društvu i političkom životu, a u izbornom procesu prema svim političkim akterima. Održava kritičku distancu kako prema političkoj opoziciji, tako i prema autoritetu vlasti.

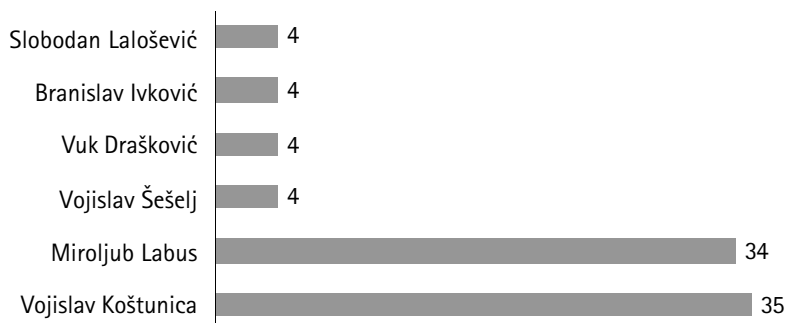
U periodu naše analize u listu *Danas* objavljeno je 267 članaka posvećenih izbornim pitanjima.²⁶ Kao i u svim drugim štampanim medijima, uočava se da su Labus i Koštunica po ukupnoj zastupljenosti i površini priloga daleko ispred drugih kandidata.

²⁶ Opet napominjemo da je broj predstavljanja, priloga, kako smo ih nazvali, veći od broja članaka.

GRAFIKON 1. Broj priloga - kandidati

GRAFIKON 2. Ukupna površina po kandidatu

Tako Koštunica ima bezmalo 30 %, Labus 28.4 %, dok prvi, koji iza njih sledi, samo 6 %²⁷ u ukupnom broju priloga. Razlika u korist dva prvoplasirana kandidata naročito je došla do izražaja u strukturi pasivnog predstavljanja kandidata: prvi, Koštunica, ima oko 40 % od svih priloga, Labus, iza njega, 36.2 %, a prvi sledeći, Šešelj, 6.7 %. Princip ravnornog predstavljanja nije poštovan ni u prezentaciji neposrednih izbornih akcija kandidata, ali tu su razlike znatno manje.²⁸ Prednjače Labus i Koštunica, a najlošije, sa samo dva priloga, plasiran je Šešelj.²⁹

²⁷ Tabela 1 na kraju teksta.

²⁸ Tabele 2 i 3.

²⁹ Danas i dalje bojkotuje Vojislava Šešelja.

Što se vrednosne konotacije tiče, u listu *Danas* dominira objektivistički, neutralni pristup, bez vrednosne ocene autora priloga. Od 285 priloga u kojima su zastupljeni kandidati, bilo aktivno, bilo da o njima govore drugi, pasivno, čak 222 priloga spada u ovu kategoriju.³⁰ Kako je najveća pažnja poklonjena Koštunici i Labusu, to se i najveći broj priloga sa vrednosnom konotacijom odnosi na njih. Raspoloživi podaci pokazuju da je Labus u odnosu na Koštunicu imao veći pozitivni vrednosni rejting, dok je Koštunica imao veći negativni.³¹ Relativno veliki broj priloga sa negativnom konotacijom Koštunica je stekao kako zbog izjava u kojima šalje poruke sa prizvukom nacionalne isključivosti, tako zbog priloga u kojima su sadržani komentari i reakcije na te poruke političkih stranaka i šire javnosti.

Dva događaja u tom kontekstu izazvala su posebnu pažnju i veliki broj negativnih ocena, bilo u stalnim komentarima, redakcijskim ili novinara, bilo u reakcijama čitalaca lista *Danas*.

Prvi je bio promotivni miting Koštunice u Čačku, gde se pokazalo da ne samo što nije osudio nacionalističke izjave gradonačelnika, Velimira Ilića, već je prihvatio njegovu „patriotsku” podršku. Dominira fotografija nasmejanog predsedničkog kandidata sa Ilićem i naslov priloga: „Brate Vojo, dobro nam došao”. Sa istog mitinga, kritikujući Vladu Srbije i njenog premijera, Koštunica posebno apostrofira ministre i eksperte sa dvojnim državljanstvom „pristiglih iz raznih Bolivija”, a „valjda ova zemlja ume da pronađe snage u sebi”. Čitav događaj i poruke ove vrste izazvali su veliki broj komentara i osuda u listu *Danas*.

Drugi događaj, izjava Koštunice na predizbornom mitingu u Malom Zvorniku, da je Republika Srpska „deo porodice koja nam je draga, bliska, privremeno odvojena, ali uvek naša i u našem srcu” - izazvala je lavinu komentara, kritika, negativnih reakcija predsedničkih kandidata, predstavnika stranaka, nestranačkih ličnosti, građana, nevladinih organizacija, ali i same redakcije i novinara lista *Danas*. Neposredno po mitingu u Malom Zvorniku preneto je na prvoj strani lista reagovanje ambasade BiH (12. 9), a sledećeg dana, Helsinškog odbora za ljudska prava i Fonda za humanitarno pravo, koji ocenjuju da izjave Koštunice „vraćaju Srbiju u vreme Slobodana Miloševića” (13. 9).

Komentarišući pomenutu izjavu, dopisnik agencije Sense prenosi reakcije međunarodne zajednice i nezvaničnih krugova u Briselu, među kojima je izazvala „zagonetni podsmeh i pitanje: da li na kraju predsednik Koštunica uopšte zna šta je rekao u Malom Zvorniku”? (14. 9).

³⁰ Vidi tabelu 4.

³¹ Tabele 5 i 6.

Dva komentara, Gordane Logar i redakcijski, nepotpisan, ukazuju na sličnost Koštuničine izjave sa nekim izjavama Šešelja i Pelevića, pri čemu se naglašava Labusova prozapadna orijentacija.³² Napad na Labusa i njegove pristalice na mitingu u Čačku i prebijanje članova GSS koji su lepili njegove plakate na Novom Beogradu u redakcijskom komentaru „Predizborna jaja” dovedeni su u direktnu vezu sa govorom mržnje Velje Ilića i kandidata „koji se u svemu slaže” sa Ilićem.

U odnosu na konotaciju priloga, u kojoj su prevashodno preovlađivali neutralni prilozi, dakle informacija o aktivnostima kandidata, nešto drugačija medijska slika dobija se ako se razmotre podaci o *tipu kampanje*. Uočava se, naime, da je na osnovu dostupnih priloga u listu *Danas* preovlađujući tip kampanje bio negativna afirmacija. Od ukupnog broja priloga u kojima su kandidati neposredno predstavljani, bilo preko svojih aktivnosti, bilo preko poruka, 45 % pripadaju tipu negativne afirmacije. Ako se tome doda 15 % onih priloga koji sadrže kritiku kao tip kampanje, dobija se jasnija slika o tome da je preovlađivala negativna kampanja kandidata.³³ Od kandidata koji su značajnije zastupljeni u listu samo je Labus imao izbalansiranu kampanju - onoliko koliko je afirmisao svoj program, isto toliko je preko kritike tuđih afirmisao svoj program. U jednom od komentara u redovnoj rubrici *Suočavanja*, o karakteru predsedničke kampanje, ocenjuje se da je ona izuzetno demagoška i prljava, a da Labus, za razliku od ostalih predsedničkih kandidata, predstavlja „čoveka diskontinuiteta sa prethodnim vremenom”. Svi ostali kandidati su, prema podacima iz lista *Danas*, vodili pretežno negativnu kampanju. U tome je prednjačio Vuk Drašković, sa ukupno 83.4 % od svih raspoloživih priloga, a iza njega sledi Koštunica (75 %).³⁴

U ukupnoj *tematskoj strukturi* najviše priloga posvećeno je kritici izvršne vlasti u Srbiji, što se očitovalo u direktnoj kritici vlade, optužbama na račun vlade koja ne samo da ne sprečava, već podstiče kriminalizaciju društva, i zahtevima za pokretanje vanrednih parlamentarnih izbora.³⁵ Takvih priloga je bilo 23.1 %, mada se i u okviru drugih tema, pre svega ekonomskih i socijalnih, implicitno postavljalo pitanje aktuelne vlasti. Interesantno je takođe da je kritička oštrica kandidata samo delom bila usmerena ka njihovim oponentima. Glavni protivnik je bila „vlada Zo-

³² „Tako je Drina, odnosno sadašnja granica na njoj, postala najkonkretnije pitanje na kome se može uočiti suštinska razlika Koštuničine i Labusove predsedničke platforme... Srpski birači treba, pre svega, da uoče ovu razliku između dve predsedničke ponude, a onda i da odluče do čega im je više stalo” (15-16. 9. 2002).

³³ Tabela 7 na kraju teksta.

³⁴ Videti tabelu 8.

³⁵ „Postoji neka tajna veza između nekih ličnosti u republičkoj vladi i kriminalaca”, Koštunica, 23. 9. 2002, *Danas*.

rana Đinđića", kako su to sami kandidati, kao uobičajenu frazu, navodili. Protivnik se omalovažava, dovodi se u pitanje integritet njegove ličnosti, proglašava „pio-
nom" Zorana Đinđića. Tako su, prema navođenju lista *Danas*, kandidati jedan dru-
gog optuživali da su instrument premijerove politike u izbornom periodu - Ivković,
Pelević, Šešelj, Pavković. Ipak, za glavnog eksponenta proglašavan je „antihrist
Labika", Labus „koji trči umesto Đinđića".³⁶ Preovlađujuća tematska struktura i
međusobno optuživanje kandidata, koje je dostiglo vrhunac u poslednjoj sedmici
pred izbore, u velikoj meri su odredili dominantni tip kampanje - negativna, odnos-
no tzv. negativna afirmacija.

Što se *žanrovske strukture* članaka tiče, preovlađuje izveštaj sa direktnim na-
vođenjem poruka kandidata, zatim sledi samo kratak izveštaj, plasirana vest o do-
gađaju, zbog čega, kako smo već naveli, dominira objektivistički pristup i neutral-
no izveštavanje o kampanji.³⁷ Međutim, list *Danas* je, shodno svojoj uređivačkoj
konceptiji, objavio više analitičkih tekstova i kritičkih komentara svojih novinara i
saradnika. To je razlog što se u njemu, za razliku od drugih štampanih medija,
sasvim jasno očitavaju stavovi prema kandidatima i njihovim porukama iz kam-
panje, kao i o izborima uopšte.

Zato je naš glavni zaključak da je list *Danas* izveštavao svestrano i uravnoteženo,
bez neodmerenih kvalifikacija i u slučaju kada je bilo očigledno neslaganje sa
porukama, odnosno programskim porukama (ukoliko ih je bilo) kandidata. Ako
poredimo sa prethodnim kampanjama, čini nam se da je ovo izveštavanje utoliko
profesionalnije jer se jasno uočava granica između objektivne informacije o do-
gađaju i vrednosnog stava autora komentara ili analitičkog priloga.

PRILOG: TABELE

Tabela 1. Kandidati - ukupan broj i površina priloga

	Broj priloga	%	Ukupna površina priloga	%
Miroljub Labus	81	28.4	8349	34.0
Vojislav Koštunica	85	29.8	8450	34.5

³⁶ Koštunica u Novom Sadu, *Danas* (18. 9).

³⁷ Tabela 12.

Mediji u izbornoj kampanji

	Broj priloga	%	Ukupna površina priloga	%
Vojislav Šešelj	13	4.6	1057	4.4
Borislav Pelević	16	5.6	645	2.6
Vuk Drašković	13	4.6	1090	4.4
Vuk Obradović	13	4.6	444	1.8
Dragan Radenović	9	3.2	738	3.0
Velimir Bata Živojinović	17	6.0	813	3.3
Branislav Ivković	17	6.0	1080	4.4
Tomislav Lalošević	9	3.2	1027	4.2
Nebojša Pavković	12	4.2	840	3.4
Ukupno	285	100.0	24533	100.0

Tabela 2. Zastupljenost kandidata - aktivno

	Broj priloga	%
Miroljub Labus	22	18.0
Vojislav Koštunica	20	16.4
Vojislav Šešelj	2	1.6
Borislav Pelević	13	10.7
Vuk Drašković	12	9.8
Vuk Obradović	11	9.0
Dragan Radenović	5	4.1
Velimir Bata Živojinović	12	9.8
Branislav Ivković	14	11.5
Tomislav Lalošević	6	4.9
Nebojša Pavković	5	4.1
Ukupno	122	100.0

Tabela 3. Zastupljenost kandidata - pasivno

	Broj priloga	%
Miroljub Labus	59	36.2

Oko izbora

	Broj priloga	%
Vojislav Koštunica	65	39.9
Vojislav Šešelj	11	6.7
Borislav Pelević	3	1.8
Vuk Drašković	1	0.6
Vuk Obradović	2	1.2
Dragan Radenović	4	2.5
Velimir Bata Živojinović	5	3.1
Branislav Ivković	3	1.8
Tomislav Lalošević	3	1.8
Nebojša Pavković	7	4.3
Ukupno	163	100.0

Tabela 4. Vrednosna konotacija: ukupno

	Broj priloga	%
Neutralna	222	77.9
Pozitivna	16	5.6
Negativna	47	16.5
Ukupno	285	100.0

Tabela 5. Vrednosna konotacija: kandidati - aktivno

	Neutralna		Pozitivna		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%
Miroljub Labus	21	95.5	1	4.5	22	100.0
Vojislav Koštunica	12	60.0	8	40.0	20	100.0
Vojislav Šešelj	2	100.0	0	0	2	100.0
Borislav Pelević	8	61.5	5	38.5	13	100.0
Vuk Drašković	12	100.0	0	0	12	100.0
Vuk Obradović	9	81.8	2	18.2	11	100.0
Dragan Radenović	5	100.0	0	0	5	100.0
Velimir Bata Živojinović	9	75.0	3	25.0	12	100.0
Branislav Ivković	11	78.5	3	21.5	14	100.0

Mediji u izbornoj kampanji

	Neutralna		Pozitivna		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%
Tomislav Lalošević	6	100.0	0	0	6	100.0
Nebojša Pavković	5	100.0	0	0	5	100.0

Tabela 6. Vrednosna konotacija: kandidati - pasivno

	Neutralna		Pozitivna		Negativna		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Miroljub Labus	49	83.0	10	17.0	0	0	59	100.0
Vojislav Koštunica	43	66.0	4	6.0	18	28.0	65	100.0
Vojislav Šešelj	7	63.6	1	9.1	3	27.3	11	100.0
Borislav Pelević	2	66.7	1	33.3	0	0	3	100.0
Vuk Drašković	1	100.0	0	0	0	0	1	100.0
Vuk Obradović	2	100.0	0	0	0	0	2	100.0
Dragan Radenović	4	100.0	0	0	0	0	4	100.0
Velimir Bata Živojinović	4	80.0	0	0	1	20.0	5	100.0
Branislav Ivković	2	66.7	0	0	1	33.3	3	100.0
Tomislav Lalošević	3	100.0	0	0	0	0	3	100.0
Nebojša Pavković	5	71.4	0	0	2	28.6	7	100.0

Tabela 7. Tip kampanje - ukupno

	Broj priloga	%
Afirmacija	49	40.1
Kritika	18	14.8
Negativna afirmacija	55	45.1
Ukupno	122	100.0

Tabela 8. Tip kampanje kandidata

	Afirmacija		Kritika		Negativna afirmacija		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Miroljub Labus	11	50.0	1	4.5	10	45.5	22	100.0

Oko izbora

	Afirmacija		Kritika		Negativna afirmacija		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Vojislav Koštunica	5	25.0	3	15.0	12	60.0	20	100.0
Vojislav Šešelj	0	0	0	0	2	100.0	2	100.0
Borislav Pelević	5	38.5	4	30.8	4	30.8	13	100.0
Vuk Drašković	2	16.7	2	16.7	8	66.7	12	100.0
Vuk Obradović	3	27.3	3	27.3	5	45.5	11	100.0
Dragan Radenović	4	80.0	1	20.0	0	0	5	100.0
Velimir Bata Živojinović	5	41.7	2	16.7	5	41.7	12	100.0
Branislav Ivković	7	53.8	2	15.4	5	30.8	14	100.0
Tomislav Lalošević	2	33.3	0	0	4	66.7	6	100.0
Nebojša Pavković	5	100.0	0	0	0	0	5	100.0

Tabela 9. Tematska struktura

	Broj priloga	%
Izborna problematika, medijski uslovi, prognoze rezultata	28	23.0
Ekonomska pitanja	25	20.4
Socijalna pitanja	16	13.2
Državna zajednica Srbije i Crne Gore, Povelja	4	3.3
Korupcija, kriminal, kritika vlasti	10	8.1
Vlada Srbije, parlamentarni izbori	14	11.4
Vladavina prava, pravna država	5	4.2
Stav prema drugom kandidatu	10	8.2
Ulazak u Evropu, međunarodni odnosi	8	6.5
Srpski nacionalni interes	2	1.7
Ukupno	122	100.0

POSREDNI AKTERI

Tabela 10. Posredni akteri - broj priloga

	Broj priloga	%
Srpska pravoslavna crkva	1	0.7
Demokratska stranka	14	9.9
G17+	9	6.3
Demokratska stranka Srbije	8	5.6
DOS	12	2.1
Koalicija Dan	7	4.9
Nova Srbija	4	2.8
SPS - Živojinović	3	2.1
SPS - Milošević, Bjelica	2	1.4
SRS	3	2.1
SSJ	1	0.7
SPO	1	0.7
Republička izborna komisija	8	5.6
CeSID	8	1.4
Agencije za istraživanje javnog mnjenja	43	34.5
Ostalo (analitičari, međunarodne institucije...)	18	7.7
Ukupno	142	100.0

Tabela 11. Tematska struktura - posredni akteri

	Broj priloga	%
Izborna problematika, medijski uslovi, prognoze izbornih rezultata	27	19.1
Ekonomska pitanja	21	14.8
Socijalna pitanja	2	1.4
Korupcija, kriminal, kritika vlasti	15	10.6
Vlada Srbije, parlamentarni izbori	22	15.5
Vladavina prava, pravna država	22	15.5
Ulazak u Evropu, međunarodni odnosi	13	9.1

Oko izbora

	Broj priloga	%
Srpski nacionalni interes	8	5.6
Ostalo	12	8.4
Ukupno	142	100.0

Tabela 12. Žanrovska struktura - ukupno

	Broj članaka	%
Vest	16	6.0
Izveštaj	47	17.6
Izveštaj sa citatom	136	50.9
Komentarisan izveštaj	21	7.9
Intervju	12	4.5
Komentar, potpisan	31	11.6
Komentar, nepotpisan redakcijski	4	1.5
Ukupno	267	100.0

VEČERNJE NOVOSTI

Od poslednjih, nedemokratskih izbora septembra 2000. godine do predsedničkih izbora septembra 2002. godine u *Večernjim novostima* vršila se promena vlasničke strukture, a sa tom promenom došlo je i do promena u uređivačkoj politici lista, odnosno izveštavanja o izbornim kampanjama.³⁸ Ukratko, izveštavanje o septembarskim izborima 2000. godine za predsednika SRJ i poslanike saveznog parlamenta 2000. godine pokazalo je potpunu identifikaciju *Večernjih novosti* sa vladajućim režimom Slobodana Miloševića, te je malo reći da je medijska slika bila ogoljena propaganda vladajućeg režima, koja je obilovala uvredljivim komentarima i pamfletima pisanim rečnikom uvreda i mržnje. Sa promenama u političkoj vlasti od 5.

³⁸ O tome videti u knjizi Mirjana Todorović, Stjepan Gredelj: MEDIJI U SRBIJI - SLOBODNI I OSLOBOĐENI, CeSID, 2001, Beograd.

oktobra 2000. godine dogodile su se promene kako u poslovnim organima, tako i uređivačkoj politici, te su *Novosti* postepeno vraćale staru fizionomiju, nekada „najtiražnijeg tabloida“, u kojoj dominira „vest“, bez obzira na aktere i sadržinu.

Da politika nije više prva tema za *Novosti*, svedoče podaci o uravnoteženom i pretežno neutralnom izveštavanju medija za vanredne izbore za Skupštinu Srbije u decembru 2000. godine. Kao i *Politika*, tako su i *Večernje novosti* prestale da objavljuju uvredljive pamflete i komentare, vrše propagandu bilo kojih učesnika u izbornom procesu, te da se, kao nepunih dva meseca ranije, bezuslovno stavljaju u službu (novih) vlasti.

Nesumnjive promene u uređivačkoj politici daju nam za pravo da pretpostavimo da su *Novosti*, posle tačno dve godine od poslednjih predsedničkih izbora i političkih promena u Srbiji, poštovalе standarde izveštavanja u predizbornoj kampanji. U periodu naše analize štampano je ukupno 217 članaka posvećenih izbornom procesu, uglavnom plasiranih kao vesti ili kraći izveštaji. Po pravilu, izveštavanje o kandidatima i izborima uopšte bilo je štampano na trećoj strani u rubrici *Politika*, odnosno na četvrtoj strani. Veoma retko su najave priloga bile na prvoj, naslovnoj strani, izuzev ukoliko se radilo o događaju od šireg značaja ili o događaju koji izaziva veće interesovanje čitalaca. Dakle, uobičajeni plasman tekstova i vizuelni izgled lista je ostao isti, što nije bio slučaj za septembarske izbore 2000. godine.

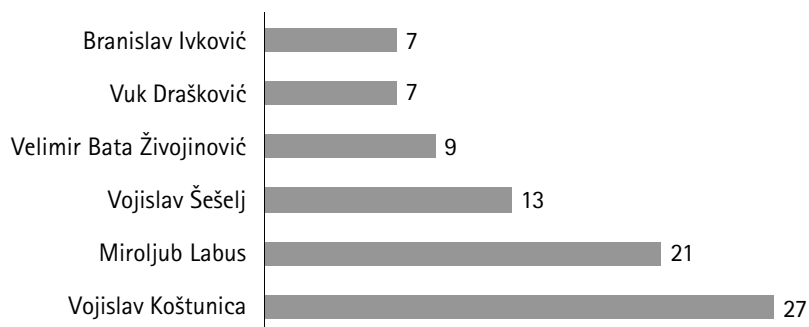
Sve ovo pokazuje da predsednički izbori nisu imali neki poseban tretman, nisu bili „prirodna nepogoda“, već su shvaćeni kao normalna demokratska procedura. U prilog ovome mogu se navesti podaci o broju priloga o tzv. posrednim akterima i političkom okruženju u predizbornom procesu.³⁹ Ako ih uporedimo sa podacima o zastupljenosti samih kandidata i njihovih neposrednih akcija, videćemo da je upravo veća pažnja poklonjena kandidatima nego političkom okruženju izbora.

Podaci o ukupnom broju priloga u kojima su *zastupljeni kandidati* i njihove aktivnosti u okviru predizborne kampanje pokazuju da su *Novosti* davale prednost jednom kandidatu, Vojislavu Koštunici, ali da su on i Labus po učešću u ukupnoj površini priloga skoro izjednačeni.⁴⁰

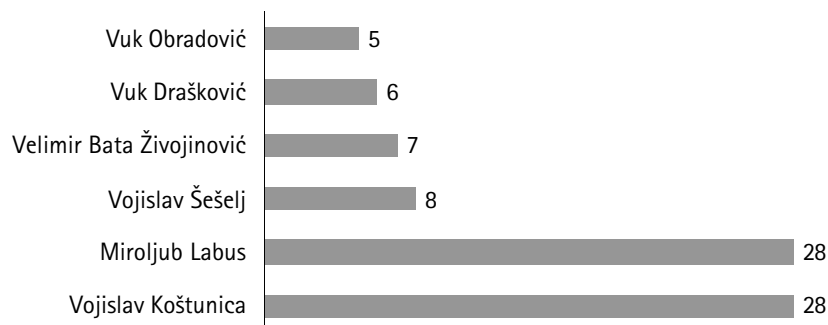
³⁹ Tabela 10 na kraju teksta.

⁴⁰ Videti tabelu 1 na kraju teksta.

GRAFIKON 1. Broj priloga - kandidati

GRAFIKON 2. Ukupna površina po kandidatu

Kao i kod drugih štampanih medija, i u *Novostima* se uočava razlika između neposrednog, aktivnog predstavljanja i posrednog, pasivnog predstavljanja kandidata. Ako uporedimo podatke o broju priloga neposrednog predstavljanja kandidata u *Večernjim novostima* sa istovrsnim podacima iz drugih medija, videćemo da je među njima neznatna razlika. To nas navodi na zaključak da se poštovao princip ravnomerne zastupljenosti, shvaćene u korelaciji sa stvarnim aktivnostima kandidata. Najviše priloga imaju Koštunica i Labus, a neposredno iza njih, prema broju priloga, sledi Šešelj.

Znatnije razlike se uočavaju u tzv. pasivnom predstavljanju kandidata, gde je Vo-

jislav Koštunica po broju priloga daleko iznad svih drugih. Košutnici je posvećena bezmalo polovina svih priloga ove vrste (47 %), što govori da je u ukupnoj kvantitativnoj zastupljenosti bio favorizovan u ovom listu.⁴¹ Ako pogledamo podatke o zastupljenosti političkih stranaka, uočićemo razlike koje idu u prilog prvoplasiranim kandidatima, te je i to razlog njihovog favorizovanja u medijima. Međutim, ako se pogleda podatak da je, kada se radi o *vrednosnoj konotaciji*, čak 87.6 % od svih priloga bilo prosto obavješćavanje javnosti, intonirano u neutralnom tonu, što ukazuje da *Novosti* nisu imale „miljenika”. Činjenica da skoro nema razlike u konotaciji između priloga aktivno i pasivno predstavljenih predsedničkih kandidata (kada o njima govore drugi), pokazuje da su *Novosti* objektivistički i nepristrasno izveštavale o izborima. Pojedinačni podaci pokazuju da u sasvim malom broju negativno intoniranih priloga, prednjači predsednički kandidat Labus, a u pozitivnim, Koštunica.⁴²

Analiza o *tipu kampanje* samo upotpunjava ovu uravnoteženu medijsku sliku: afirmacija i kritika, odnosno negativna afirmacija, izražene su u podjednakom broju priloga.⁴³ Ako se pogledaju podaci o tipu kampanje pojedinih kandidata, zapaža se da tip kampanje ne odgovara vrednosnoj oceni. Tako Labus, koji ima najveći broj negativno intoniranih priloga, ima najveći broj priloga u kojima afirmiše sopstveni program, 60 % od svih priloga; sa prilozima Koštunice je obrnuta situacija: afirmativnom tipu kampanje pripada 43 % priloga, a negativnom 57 % od svih priloga. U negativnoj kampanji prema broju priloga istaknuto mesto ima i trećeplasirani kandidat, Vojislav Šešelj, 61 %.⁴⁴

Kvalitativna analiza priloga u *Novostima* pokazuje da predmet negativne kampanje kandidata po pravilu nisu bili programi drugih kandidata, već je oštrica bila usmerena na vladu Srbije i njenog predsednika, što je, ako se izuzme Labus, bila opšta poruka svih kandidata u trci za predsedničko mesto. U tome su prednjačili Koštunica i njegova Demokratska stranka Srbije, a uzvraćali, na sličan način, Demokratska stranka i predsednik Vlade, odnosno stranke.⁴⁵ Predsednički kandidat

⁴¹ Videti tabele 2 i 3.

⁴² Tabele o vrednosnoj konotaciji na kraju teksta.

⁴³ Tabela 7.

⁴⁴ Videti tabelu 8.

⁴⁵ „Obalićemo Vladu” (Košćunica, sa mitinga u Čačku); „...a nakon toga formirala bi se vlada od radikala, socijalista, SPO i pristicalica Vojislava Košćunice” (Šešelj, 3. 9); „...pod firmom eksperata u novu vlast ubacio se najgori šljaj prethodnih režima...” (V. Ilić, 19. 9); „...treba nam vlada odgovorna za svoj narod, a ne samo da vodi računa o svom čaru i interesu” (Košćunica, 21. 9). Ali ni druga strana nije ostajala „dužna”: „Vojislav Košćunica je jedini političar u zemlji, koji nije posle dve godine rada podneo izveštaj o dosadašnjem radu na državnoj funkciji... rezul-

Labus praktično je bio sveden na puko sredstvo u toj borbi. Kandidati i njihove stranačke pristalice, koji su predsedničke izbore uporno predstavljali kao referendum o vladi Srbije, dovodili su u pitanje integritet Labusove ličnosti i sužavali prostor za pozitivnu i fer kampanju.

Mnogo poruka ovakve ili slične sadržine u ovom slučaju izrekao je Koštunica: „A ja kažem predsedniku vlade Srbije koji je krao mandate, koji je ukrao ime koalicije DOS, koji je zloupotrebio i moje ime, zašto on nije izašao na izbore, već je poslao drugog“ (6. 9). O programu skoro da nije bilo reči, jedino ponekad u podsmešljivom tonu, kao u izjavi da se bira predsednik a ne „ministar finansija“ (Koštunica). *Večernje novosti* nisu prećutale ili „sakrile“ od svojih čitalaca nijednu poruku ove vrste, ali takođe nisu na bilo koji način, kao što su neki drugi štampani mediji činili, putem komentara, pisama i reakcija javnosti i čitalaca, učestvovala u tome.

U *tematskom sastavu* priloga *Večernje novosti* nisu favorizovale neku posebnu temu u predizbornom procesu, te se u tom pogledu ne razlikuju od drugih štampanih medija.⁴⁶ Ali, takođe, nijednu temu nisu izbegavali, „zaturali“. Na osnovu pažljive analize sadržine priloga, mišljenja smo da je veliki broj poruka, bez obzira na temu o kojoj su kandidati govorili, imao jedno značenje: kritika rada vlade Srbije i njeno obaranje - „Obalićemo Vladu“, poručuje Koštunica na prvom mitingu u Čačku.

Socijalni problemi Srbije - nezaposlenost, siromaštvo; sfera ekonomije - tržište, privatizacija, nizak privredni rast; pravne institucije - ustav, zakoni, sudstvo; devijacije društva - kriminal, mafija; izborna pitanja - mediji, izborni zakon, izlazak ili neizlazak na izbore - na sva ta pitanja, koja su postavljali kandidati ili oni koji su ih podržavali u kampanji, odgovori su traženi od postojeće vlasti u Srbiji.

U odnosu na *Politiku*, *Novosti* su davale veći publicitet prilozima u kojima se kritikuje Vlada. Mnogo publiciteta dobile su poruke u kojima pojedini kandidati upućuju klevete na račun Vlade i njenih članova povezujući ih sa kriminalom i mafijom (to pre svih čine Koštunica, Šešelj i Drašković).

Večernje novosti, takođe, nisu prećutale izjavu predsednika SRJ Vojislava Koštunice u kojoj ispoljava „državničku“ brigu za srpsko pitanje⁴⁷, niti grube nacionalističke istupe Velimira Ilića, kako bi doprineo kampanji Koštunice: „Zato sam protiv tog lobija antihrista. Podržavam Koštunicu jer je Srbin i Šumadinac.

tati njegovog rada su više nego bedni“ (DS, 20. 9); „Vojislav Koštunica nema pravo da govori o bilo kakvim reformama jer dve godine koliko je na vlasti nije sproveo nijednu reformu. Umesto toga dve godine je pregovarao sa Crnom Gorom o ustavnoj rekonstrukciji zajedničke države da bi pobegao sa mesta saveznog predsednika kada je shvatio da ne može da završi posao“ (DS, 18. 9).

⁴⁶ Videti tabelu 9.

⁴⁷ Odnosi se na njegovu kontroverznu izjavu o „privremenoj odvojenosti“ RS.

Podržavam ga da bi ovu sektašku organizaciju sklonili konačno sa političke scene".⁴⁸ Dok je *Politika* uglavnom „zaturala" ovakve izjave, te ih naknadno komentarisala, a *Danas*, pored toga što je potpuno informisao, davao veliki publicitet komentarima i reakcijama javnosti, *Novosti* su potpuno i doslovno informisale. Zato se moglo pročitati i Labusova poruka upućena Koštunici: „Otvoreno i javno sam pitao Koštunicu da li mu je toliko stalo da bude predsednik Srbije i po cenu da mu to omogući Velja Ilić i njegova rasistička politika. Da li on misli i sa tim glasovima da bude predsednik Srbije".⁴⁹

Naslovi priloga su katkada govorili više od teksta, što je uobičajeno za glasila profila kojem pripadaju *Novosti*: „Ne krijem da volim Republiku Srpsku"; „Brate Vojko, dobro došao"; „Glasajte za decu"; „Izbor za istinu".

Činjenica da je 86.1 % priloga pripadalo informativnom žanru - vest i izveštaj, odnosno izveštaj sa navodima, te izuzetno mali broj priloga u kojima su sadržani komentari, potpisani ili nepotpisani, redakcijski, takođe su potvrda našeg zaključka da se u *Večernjim novostima* maksimalno izbegavala bilo koja vrsta pristrasnosti u izveštavanju u predizbornom procesu.⁵⁰ Još manje su bili promoteri bilo čije kampanje, kao što je to bio slučaj u poslednjim predsedničkim izborima septembra 2000. godine.

PRILOG: TABELE

Tabela 1. Kandidati - ukupan broj i površina priloga

	Broj priloga	%	Ukupna površina	%
Miroljub Labus	39	21.0	5211	27.7
Vojislav Koštunica	51	27.4	5314	28.3
Vojislav Šešelj	24	12.9	1528	8.1
Borislav Pelević	9	4.8	791	4.2

⁴⁸ V. Ilić, 6. 9. 2002. godine i dalje u istom tonu: „Sve patriotsko-reformske snage u Srbiji moraju se ujediniti. Jer to je uslov da se zaustavi propadanje Srbije. Danas je Srbija potpuno podeljena. Dele se čak i patriote... U isto vreme, nacionalne manjine se grupišu, traže zajedničkog kandidata. Labus je nedavno bio kod Rize dole u Preševu, bio je kod Ugljanina. Traži podršku Kase i Čanka, a nacionalne snage se dele. Ugroženi smo totalno... imao sam sastanak sa patriotskim snagama koje brinu o Srbiji... Posle toga sam odlučio da se povučem i podržim Koštunicu".

⁴⁹ M. Labus, *Novosti*, 9. 9. 2002. godine.

⁵⁰ Videti tabelu 13.

Oko izbora

	Broj priloga	%	Ukupna površina	%
Vuk Drašković	13	7.0	1083	5.8
Vuk Obradović	9	4.8	858	4.6
Dragan Radenović	2	1.1	468	2.5
Velimir Bata Živojinović	16	8.6	1361	7.2
Branislav Ivković	12	6.5	840	4.5
Tomislav Lalošević	5	2.7	636	3.4
Nebojša Pavković	6	3.2	696	3.7
Ukupno	186	100	18786	100.0

Tabela 2. Zastupljenost kandidata - aktivno

	Broj priloga	%
Miroljub Labus	20	16.4
Vojislav Koštunica	21	17.2
Vojislav Šešelj	18	14.8
Borislav Pelević	8	6.6
Vuk Drašković	13	10.7
Vuk Obradović	9	7.4
Dragan Radenović	1	0.8
Velimir Bata Živojinović	15	12.3
Branislav Ivković	10	8.2
Tomislav Lalošević	4	3.3
Nebojša Pavković	3	2.5
Ukupno	122	100.0

Tabela 3. Zastupljenost kandidata - pasivno

	Broj priloga	%
Miroljub Labus	19	29.7
Vojislav Koštunica	30	46.9
Vojislav Šešelj	6	9.4
Borislav Pelević	1	1.6

Mediji u izbornoj kampanji

	Broj priloga	%
Vuk Drašković	0	0
Vuk Obradović	0	0
Dragan Radenović	1	1.6
Velimir Bata Živojinović	1	1.6
Branislav Ivković	2	3.1
Tomislav Lalošević	1	1.6
Nebojša Pavković	3	4.7
Ukupno	64	100.0

Tabela 4. Vrednosna konotacija - ukupno

	Broj priloga	%
Neutralna	163	87.6
Pozitivna	7	3.7
Negativna	16	8.7
Ukupno	186	100.0

Tabela 5. Vrednosna konotacija: kandidati - aktivno

	Neutralna		Pozitivna		Negativna		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Miroljub Labus	18	90.0	1	5.0	1	5.0	20	100.0
Vojislav Koštunica	18	85.7	2	9.5	1	4.8	21	100.0
Vojislav Šešelj	17	94.4	0	0	1	5.6	18	100.0
Borislav Pelević	6	75.0	1	12.5	1	12.5	8	100.0
Vuk Drašković	10	76.9	1	7.7	2	15.4	13	100.0
Vuk Obradović	8	88.9	0	0	1	11.1	9	100.0
Dragan Radenović	1	100.0	0	0	0	0	1	100.0
Velimir Bata Živojinović	12	80.0	0	0	3	20.0	15	100.0
Branislav Ivković	9	90.0	1	10.0	0	0	10	100.0
Tomislav Lalošević	4	100.0	0	0	0	0	4	100.0
Nebojša Pavković	3	100.0	0	0	0	0	3	100.0

Tabela 6. Vrednosna konotacija: kandidati - pasivno

	Neutralna		Pozitivna		Negativna		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Miroljub Labus	15	78.9	0	0	4	21.1	19	100.0
Vojislav Koštunica	29	96.7	1	3.3	0	0	30	100.0
Vojislav Šešelj	5	83.3	0	0	1	16.7	6	100.0
Borislav Pelević	1	100.0	0	0	0	0	1	100.0
Vuk Drašković	0	0	0	0	0	0	0	0
Vuk Obradović	0	0	0	0	0	0	0	0
Dragan Radenović	1	100.0	0	0	0	0	1	100.0
Velimir Bata Živojinović	1	100.0	0	0	0	0	1	100.0
Branislav Ivković	1	50.0	0	0	1	50.0	2	100.0
Tomislav Lalošević	1	100.0	0	0	0	0	1	100.0
Nebojša Pavković	3	100.0	0	0	0	0	3	100.0

Tabela 7. Tip kampanje - ukupno

	Broj priloga	%
Afirmacija	61	50.0
Kritika	31	25.4
Negativna afirmacija	30	24.6
Ukupno	122	100.0

Tabela 8. Tip kampanje - kandidati

	Afirmacija		Kritika		Negativna afirmacija		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Miroljub Labus	12	60.0	5	25.0	3	15.0	20	100.0
Vojislav Koštunica	9	42.9	5	23.8	7	33.3	21	100.0
Vojislav Šešelj	7	38.9	3	16.7	8	44.4	18	100.0
Borislav Pelević	3	37.5	2	25.0	3	37.5	8	100.0
Vuk Drašković	7	53.8	3	23.1	3	23.1	13	100.0
Vuk Obradović	6	66.7	2	22.2	1	11.1	9	100.0

Mediji u izbornoj kampanji

	Afirmacija		Kritika		Negativna afirmacija		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Dragan Radenović	1	100.0					1	100.0
Velimir Bata Živojinović	6	40.0	6	40.0	3	20.0	15	100.0
Branislav Ivković	7	70.0	2	20.0	1	10.0	10	100.0
Tomislav Lalošević	2	50.0	2	50.0			4	100.0
Nebojša Pavković	1	33.3	1	33.3	1	33.3	3	100.0
Ukupno	61	50.0	31	25.4	30	24.6	122	100.0

Tabela 9. Tematska struktura - kandidati

	Broj priloga	%
Izborna problematika, medijski uslovi, prognoze izbornih rezultata	15	12.3
Ekonomska pitanja	34	27.9
Socijalna pitanja	13	10.7
Državna zajednica Srbije i Crne Gore, Povelja	2	1.6
Korupcija, kriminal, kritika vlasti	12	9.8
Vlada Srbije, parlamentarni izbori	15	12.3
Stav prema drugom kandidatu	11	9.0
Ulazak u Evropu i međunarodni odnosi	5	4.1
Srpski nacionalni interes	8	6.6
Ostalo	7	5.7
Ukupno	122	100.0

POSREDNI AKTERI

Tabela 10. Posredni akteri - broj priloga

	Broj priloga	%
Demokratska stranka	6	6.7
G17+	10	11.1
Demokratska stranka Srbije	6	6.7

Oko izbora

	Broj priloga	%
DOS	7	7.8
Koalicija Dan	7	7.8
DHSS	2	2.2
Nova Srbija	11	12.2
SPS - Živojinović	1	1.1
SPS - Milošević, Bjelica	3	3.3
SRS	2	2.2
SSJ	1	1.1
SPO	1	1.1
Republička izborna komisija	13	14.4
CeSID	1	1.1
Agencije za istraživanje javnog mnjenja i analitičari	12	13.4
Ostalo	7	7.8
Ukupno	90	100.0

Tabela 11. Tematska struktura - posredni akteri

	Broj priloga	%
Izborna problematika, medijski uslovi, prognoze izbornih rezultata	30	33.3
Ekonomska pitanja	6	6.7
Korupcija, kriminal, kritika vlasti	3	3.3
Vlada Srbije, parlamentarni izbori	2	2.2
Ulazak u Evropu i međunarodni odnosi	0	0
Stav prema kandidatu	18	20.1
Srpski nacionalni interes	10	11.1
Ostalo	21	23.3
Ukupno	90	100

Tabela 12. Žanrovska struktura - ukupno

	Broj članaka	%
Vest	28	12.9

Mediji u izbornoj kampanji

	Broj članaka	%
Izveštaj	97	44.6
Izveštaj sa intervjuom	62	28.6
Intervju	25	11.5
Komentar, potpisan	3	1.4
Komentar, nepotpisan redakcijski	1	0.5
Nije označen žanr	1	0.5
Ukupno	217	100.0

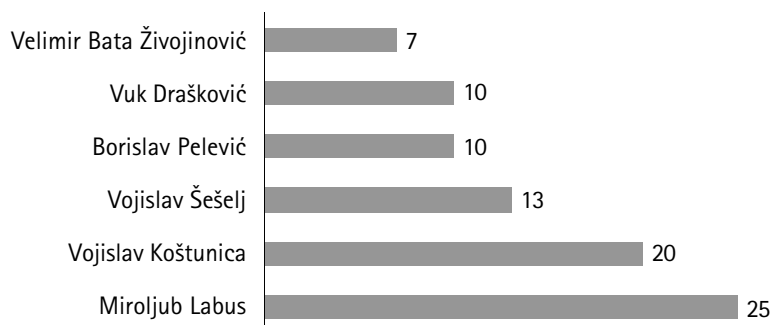
BLIC

Veliki tiraž i čitanost koji *Blic* ima u Srbiji i Crnoj Gori pokazuje da je to list koji uživa poverenje veoma široke čitalačke publike, te spada u izuzetno uticajna sredstva informisanja na formiranje javnog mnjenja. Sve dosadašnje analize medijskog predstavljanja političkih aktera u predizbornim procesima koje je vršio CeSID pokazale su da je *Blic*, ne prećutkujući neprijatne činjenice, za bilo koju stranu, objektivno i profesionalno informisao javnost. Obaveštavajući u predizbornoj kampanji za septembarske predsedničke izbore 2000. godine ne samo što nije doprinio agresivnoj politici suprotstavljanja „patriota“ i „izdajnika“ i nije objavljivao priloge uvredljive sadržine i primitivnih kvalifikacija, već je više puta osudio „patološku upotrebu govora mržnje“. Promene u strukturi političke vlasti nisu izazvale promene u uređivačkoj koncepciji lista, a izveštavanje za vanredne parlamentarne izbore u Srbiji decembra 2000. godine bilo je i dalje korektno i profesionalno.

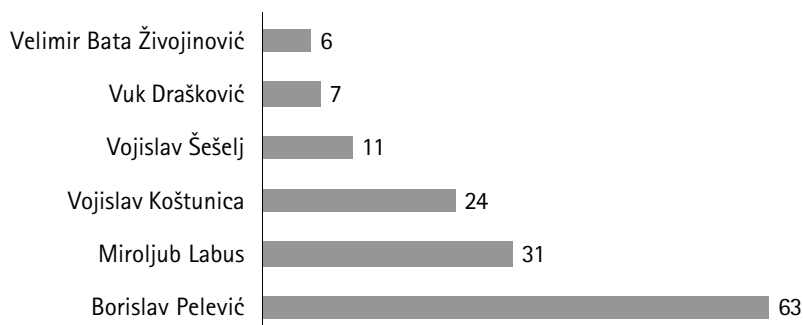
Da li se nešto promenilo i kakvo je stanje posle dve godine burnog političkog prestrukturiranja na političkoj sceni Srbije i uspostavljanja novog odnosa političkih snaga, posebno u predizbornom periodu, jesu pitanja koja nisu vezana samo za *Blic*.

Kao i u većini štampanih medija koji su bili predmet ove analize, u *Blicu* je poštovan princip ravnomerne *zastupljenosti* u kvantitativnom predstavljanju učesnika, proporcionalno njihovim značajnim akcijama u predizbornoj kampanji. Značajnije razlike se uočavaju u ukupnom broju i površini priloga, što je pre svega rezultat velike disproporcije u posrednom, pasivnom predstavljanju predsedničkih kandidata.

GRAFIKON 1. Broj priloga - kandidati

GRAFIKON 2. Ukupna površina po kandidatu

Kako su podaci pokazali, *Blic* je, kao i mediji o kojima je ranije bilo reči, dosledno prikazivao svakodnevnu izbornu aktivnost kandidata.⁵¹ Upadljiva razlika nastaje, kao i kod ostalih, ukoliko se pogledaju podaci o pasivnom predstavljanju kandidata: prednost imaju Labus i Koštunica, predstavljeni kao favoriti i u drugim medijima. To samo pokazuje da su objektivno svi ostali pobuđivali manje interesovanja, kako kod samih kandidata, tako i kod ostalih, posrednih aktera u izbornom procesu. Što se izveštavanja *Blica* tiče, prednost prva dva kandidata je izrazita: ukupno su dobili 71 % od svih priloga u kojima su kandidati posredno predstavljeni.⁵²

⁵¹ Tabela 2.

⁵² Videti tabelu 3.

Kada se pogledaju podaci o *vrednosnom kontekstu* u okviru kojeg je *Blic* pisao o predsedničkim kandidatima vidi se da apsolutno dominiraju neutralni prilozima, u 87.7 % slučajeva. Drugim rečima, od ukupno 253 priloga samo se u 31 prilogu može videti vrednosni stav autora priloga, pozitivni odnosno negativni.⁵³ Ako se uzme u obzir da je preovlađujući *žanr* bio izveštavanje - vest, izveštaj i izveštaj sa navodima, 80 % od ukupnog broja objavljenih članaka, a samo 6.7 % komentara, onda je i razumljiv podatak o prevashodno neutralnom kontekstu izveštavanja *Blica*.⁵⁴

I u pogledu *tipa kampanje* koju su vodili kandidati izveštavanje *Blica* je izbalansirano: jedna polovina priloga posvećena je afirmativnom, pozitivnom tipu kampanje, dok je u drugoj polovini zastupljena negativna kampanja - kritika ili negativna afirmacija. Kvalitativna analiza značenja poruka iz raspoloživih priloga pokazala je da je u afirmativnom tipu kampanje prednjačio Labus, kako su to pokazali i svi drugi štampani mediji. U negativnoj kampanji ispred svih kandidata bili su Šešelj i Koštunica, a iza njih sledi Drašković.⁵⁵

Kako su shvaćeni izbori, odnosno kakvu kampanju treba voditi, sasvim primereno ilustruje rečenica: „Izbori 29. septembra su još jedna prilika da kažemo - mi ili oni. To je podela na one koji su za pravnu državu i one koji su za mafijašku, za one koji su za očuvanje zajedničke države i za one koji su protiv nje” (Koštunica, 23. 9).

Nema sumnje da je ovakvo shvatanje izbora - „mi ili oni”, koje smo nasledili iz sasvim bliske prošlosti, septembra 2000. godine, uslovalo i upotrebu odgovarajućih retoričkih strategija u kampanji - diskreditovanje, etiketiranje, omalovažavanje i vređanje.⁵⁶

Druga posledica ovako shvaćenih izbora jeste nametanje izbora kao referenduma o Vladi, te su po pravilu sve negativne kvalifikacije, bez obzira na temu o kojoj se govorilo, bile usmerene ka vladi Srbije i njenom predsedniku, dok je predsednički kandidat Labus etiketiran, baš kao i Koštunica 2000. godine, kao

⁵³ Tabele 4, 5 i 6.

⁵⁴ Tabela 12.

⁵⁵ Tabele 7 i 8.

⁵⁶ „Đinđić krade više od Miloševića”; „Zapamtite šta vam kažem, ako Labus pobjedi deca će da uče samo engleski”; „Mafijaška vlada Zorana Đinđića”; „Odmah ću raspustiti republički parlament i pohapsiti sve mafijaše”; „Mirosljub Labus pripada finansijskoj mafiji zajedno sa Dinkićem, Đelićem i Vlahovićem”; „Srbija je gladna i ponižena, gnevna, a može da bude i besna”; „Za dve godine, koliko vladaju, 600.000 ljudi je najureno na ulicu, oko milion i po novih ljutih siromaha je proizvedeno, zemlja je zadužena za tri milijarde dolara”. Sve objavljeno u *Blicu* u periodu od 2. do 26. 9. 2002. godine.

„onaj koji trči umesto drugog“. Taj drugi, odnosno prvi, Đinđić, kako je tadašnja vlast tvrdila, imao je u Koštunici „lutku za jednokratnu upotrebu“, a „danas Koštunica kaže da je Labus Đinđićev pion“ (24. 9). Naravno da ni druga strana nije ostajala „dužna“, te se na osnovu dostupnih priloga može zaključiti da je predizborna kampanja pretvorena u verbalni rat kandidata i njihovih neposrednih predlagača i odanih pristalica, kojem se, na sreću profesije, *Blic* nije pridružio.⁵⁷

Konačno, ovakvo shvatanje izbora - „mi ili oni“, podrazumeva da su sva sredstva dozvoljena, te se na javnu scenu u Srbiji vratio, samo za kratko potisnuti, nacionalistički rečnik u stilu „nadiru antisrpske snage“ (*Blic*, 6. 9); „patriotski potez Velje Ilića“ (*Blic*, 6. 9), ali i ozbiljnije poruke nekih kandidata za predsednika Srbije. U tom kontekstu treba razumeti i Koštuničino objašnjenje nacionalističkih izjava Velje Ilića - „Sporne Ilićeve izjave su 'neposrednost u govoru' koji je karakterističan za srpski jezik“ (7. 9). Prirodna posledica ovakve predsedničke kampanje jeste upotreba neprimerenog rečnika i primitivnog govora u javnoj komunikaciji, koji nije nepoznat pojedinim višestrukim kandidatima za predsednika.⁵⁸

Istraživanje koje je pred nama pokazuje da je u osnovi *Blic* zadržao svoju nezavisnu poziciju u odnosu na političke aktere izbornog procesa, da je izveštavao nepristrasno i profesionalno, odnosno da nije kršio medijska pravila izbora. Svestrano, potpuno izveštavanje bilo je u toj meri poštovano da nijedan kandidat nije bio pošteđen ili sačuvan od žestokih reči negativne kam-

⁵⁷ „Čujem da Đinđić sprema kampanju pod nazivom PONOSNA SRBIJA, a odavde iz Valjeva mu poručujem da prošetaj Srbijom, vidi kako narod živi i razmisli da li bi bolji naziv bio GLADNA SRBIJA“ (Koštunica, 9. 9). Sledi odgovor u sličnom maniru: „Posle dve godine spavanja u Palati federacije, Koštunica otkriva da građani teško žive. Ali umesto što lije krokodilske suze, korisnije i poštenije bi bilo da smanji troškove svog kabineta, koji za godinu dana iznosi skoro šest hiljada prosečnih plata“ (Đinđić, 10. 9); „Stvari se moraju isterati na čistinu kad je reč o onim koji poturaju druge i ovom drugom koji kaže da ga podržava grupa građana“ (Koštunica, 6. 9). I Labusovi predlagači nisu mirno otpeli njegovo omalovažavanje kao „lažnog“ kandidata: „Koštunica sve više počinje da govori jezikom Velimira Ilića i čini se da je sve bliži Šešelju“ (Dinkić, 10. 9).

Da su predsednički izbori pozivi za rušenje Vlade i vanredne parlamentarne izbore, prihvataju i ostali kandidati. Među njima prednjači Šešelj koji otvoreno povezuje Vladu sa mafijom i svoj izbor za predsednika Srbije povezuje, takođe, kao i Koštunica, sa rušenjem „mafijaške vlade“: „Ključna tačka mog predsedničkog programa je rušenje izdajničke mafijaške Vlade Zorana Đinđića“ (9. 9). Labus je i za njega, kao i za Koštunicu, lažni kandidat: „Ako glasate za Mirosljuba Labusa, glasate za Zorana Đinđića, a to znači za mafiju... Moj glavni cilj je da oborim mafijašku vladu Zorana Đinđića“ (11. 9).

⁵⁸ „Neki dalje hoće, neki neće. Neki misle na državu, a neki na svoj džep. E sa onima koji na svoj džep misle, mi dalje ne možemo.“ (Koštunica, 8. 9); „Zapad ne želi da ja dođem na vlast, oni žele Labusa jer je on najbolji za njih - čisti sluga...“ (Šešelj, 7. 9); „Uništićemo mafiju, oborićemo izdajničku, kriminalnu - homoseksualnu - sektašku vladu Zorana Đinđića“ (Šešelj, 12. 9); „Koštunicu napadam zato što je nesposoban, mlak, mlitav“ (Šešelj, 13. 9).

panje koju su vodili, oni ili njihove stranke i štabovi. Takođe, nijedna politička opcija, pa ni vladajućeg dela DOS-a ili Vlade Srbije, nije uzeta u zaštitu, bilo prećutkivanjem nepriličnih i uvredljivih kvalifikacija, bilo direktnim redakcijskim komentarima. Štaviše, čini se da je, u odnosu na izveštavanja u vreme vlasti Slobodana Miloševića, *Blic* popustio pred lavinom teških kvalifikacija i etiketa, uvredljivih poruka i govora mržnje za koje se, po pravilu, njihovi autori, politički funkcioneri, nisu preterano pozivali na argumente.

Istini za volju i sada, kao i ranije, *Blic* je svoj stav prema takvoj vrsti komunikacije i rečnika koji su pojedini kandidati koristili u kampanji izrazio objavljivanjem izjava neodobravanja uglednih javnih ličnosti: „Gotovo da me šokirao rečnik koji na predizbornim mitinzima koristi Vojislav Koštunica... Niko ništa ne dokazuje, već etiketira. Etiketa je osnova naše komunikacije. Može se reći da imamo kruženje nasilja” - izjavljuje poznati sociolog kulture, Ratko Božović (*Blic*, 11. 9. 2002). Nekoliko dana pre toga, predsednički kandidat Koštunica odbacuje takvu vrstu optužbi, tražeći krivce u medijima: „Dok taj govor mržnje ne pronađu u jednom broju takozvanih nezavisnih novina i glasila koja se busaju u svoja prsa, ili nekih glasila iza kojih direktno stoji predsednik Vlade Srbije, prosto nema nikakvog razloga o tome raspravljati”.⁵⁹

Sasvim drugačije o izveštavanju u ovoj izbornoj kampanji misli Srđan Bogosavljević, stručnjak za istraživanje javnog mnjenja: „Stranačka pristrasnost medija tome najmanje doprinosi”.⁶⁰

PRILOG: TABELE

Tabela 1. Kandidati - ukupno broj i površina priloga

	Broj priloga	%	Ukupna površina priloga	%
Miroljub Labus	64	25.3	8003	31.4
Vojislav Koštunica	51	20.2	6110	24.0
Vojislav Šešelj	34	13.4	2759	10.8
Borislav Pelević	24	9.5	1640	6.3

⁵⁹ Blic, 7. 9. 2002. godine.

⁶⁰ Blic, 11. 9. 2002. godine.

Oko izbora

	Broj priloga	%	Ukupna površina priloga	%
Vuk Drašković	24	9.5	1671	6.5
Vuk Obradović	13	5.1	1061	4.2
Dragan Radenović	5	2.0	600	2.4
Velimir Bata Živojinović	17	6.7	1507	5.9
Branislav Ivković	9	3.6	1036	4.1
Tomislav Lalošević	7	2.8	631	2.5
Nebojša Pavković	5	2.0	487	1.9
Ukupno	253	100.0	25505	100.0

Tabela 2. Zastupljenost kandidata - aktivno

	Broj priloga	%
Miroljub Labus	26	17.0
Vojislav Koštunica	18	11.8
Vojislav Šešelj	25	16.3
Borislav Pelević	20	13.1
Vuk Drašković	21	13.7
Vuk Obradović	12	7.8
Dragan Radenović	1	0.7
Velimir Bata Živojinović	14	9.2
Branislav Ivković	7	4.6
Tomislav Lalošević	6	3.9
Nebojša Pavković	3	2.0
Ukupno	153	100.0

Tabela 3. Zastupljenost kandidata - pasivno

	Broj priloga	%
Miroljub Labus	38	38.0
Vojislav Koštunica	33	33.0
Vojislav Šešelj	9	9.0

Mediji u izbornoj kampanji

	Broj priloga	%
Borislav Pelević	4	4.0
Vuk Drašković	3	3.0
Vuk Obradović	1	1.0
Dragan Radenović	4	4.0
Velimir Bata Živojinović	3	3.0
Branislav Ivković	2	2.0
Tomislav Lalošević	1	1.0
Nebojša Pavković	2	2.0
Ukupno	100	100.0

Tabela 4. Vrednosna konotacija: ukupno

	Broj priloga	%
Neutralna	222	87.7
Pozitivna	15	5.9
Negativna	16	6.4
Ukupno	253	100.0

Tabela 5. Vrednosna konotacija: kandidati - aktivno

	Neutralna		Pozitivna		Negativna		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Miroljub Labus	26	100.0	0	0	0	0	26	100.0
Vojislav Koštunica	11	61.1	7	38.9	0	0	18	100.0
Vojislav Šešelj	21	84.0	2	8.0	2	8.0	25	100.0
Borislav Pelević	19	95.0	1	5.0	0	0	20	100.0
Vuk Drašković	21	100.0	0	0	0	0	21	100.0
Vuk Obradović	12	100.0	0	0	0	0	12	100.0
Dragan Radenović	1	100.0	0	0	0	0	1	100.0
Velimir Bata Živojinović	14	100.0	0	0	0	0	14	100.0
Branislav Ivković	7	100.0	0	0	0	0	7	100.0
Tomislav Lalošević	6	100.0	0	0	0	0	6	100.0
Nebojša Pavković	3	100.0	0	0	0	0	3	100.0

Oko izbora

	Neutralna		Pozitivna		Negativna		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Ukupno	141		10		2			

Tabela 6. Vrednosna konotacija: kandidati - pasivno

	Neutralna		Pozitivna		Negativna		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Miroљjub Labus	30	78.9	2	5.3	6	15.8	38	100.0
Vojislav Koštunica	29	87.9	2	6.1	2	6.1	33	100.0
Vojislav Šešelј	6	66.7	1	11.1	2	22.2	9	100.0
Borislav Pelević	3	75.0	0	0	1	25.0	4	100.0
Vuk Drašković	2	66.7	0	0	1	33.3	3	100.0
Vuk Obradović	0	0	0	0	1	100.0	1	100.0
Dragan Radenović	4	100.0	0	0	0	0	4	100.0
Velimir Bata Živojinović	2	66.7	0	0	1	33.3	3	100.0
Branislav Ivković	2	100.0	0	0	0	0	2	100.0
Tomislav Lalošević	1	100.0	0	0	0	0	1	100.0
Neboјša Pavković	2	100.0	0	0	0	0	2	100.0
Ukupno	81		5		14		100	

Tabela 7. Tip kampanje - ukupno

	Broј priloga	%
Afirmacija	78	51.0
Kritika	37	24.2
Negativna afirmacija	38	24.8
Ukupno	153	100.0

Tabela 8. Tip kampanje - kandidati

	Afirmacija		Kritika		Negativna afirmacija		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Miroљjub Labus	18	69.2	5	19.2	3	11.6	26	100.0

Mediji u izbornoj kampanji

	Afirmacija		Kritika		Negativna afirmacija		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Vojislav Koštunica	4	22.2	8	44.4	6	33.3	18	100.0
Vojislav Šešelj	5	20.0	9	36.0	11	44	25	100.0
Borislav Pelević	10	50.0	5	25.0	5	25.0	20	100.0
Vuk Drašković	10	47.6	4	19.0	7	33.3	21	100.0
Vuk Obradović	8	66.7	0	0	4	33.3	12	100.0
Dragan Radenović	1	100.0	0	0	0	0	1	100.0
Velimir Bata Živojinović	8	57.1	5	35.7	1	7.2	14	100.0
Branislav Ivković	6	85.7	1	14.3	0	0	7	100.0
Tomislav Lalošević	5	83.3	0	0	1	16.7	6	100.0
Nebojša Pavković	3	100.0	0	0	0	0	3	100.0
Ukupno	78	53.4	37	24.7	38	21.9	153	100.0

Tabela 9. Tematska struktura

	Broj priloga	%
Izborna problematika, medijski uslovi, prognoze rezultata izbora	15	9.8
Ekonomska pitanja	43	28.2
Socijalna pitanja	16	10.4
Državna zajednica Srbije i Crne Gore, Povelja	5	3.3
Korupcija, kriminal, kritika vlasti	13	8.4
Vlada Srbije, parlamentarni izbori	19	12.5
Ulazak u Evropu i međunarodni odnosi	20	13.1
Stav prema drugom kandidatu	9	5.8
Srpski nacionalni interes	13	8.5
Ukupno	153	100.0

POSREDNI AKTERI

Tabela 10. Posredni akteri – broj priloga

	Broj priloga	%
Demokratska stranka	9	9.0
G17+	5	5.0
Demokratska stranka Srbije	2	2.0
Koalicija Dan	8	8.0
DHSS	2	2.0
DOS	6	6.0
Nova Srbija	5	5.0
Socijaldemokratija	1	1.0
SPS – Živojinović	4	4.0
SPS – Milošević, Bjelica	2	2.0
SPS – Branislav Ivković	1	1.0
SRS	3	3.0
SSJ	1	1.0
Republička izborna komisija	6	6.0
CeSID	6	6.0
Agencije za istraživanje javnog mnjenja i analitičari	32	32.0
Ostalo	7	7.0
Ukupno	100	100.0

Tabela 11. Tematska struktura – posredni akteri

	Broj priloga	%
Izborna problematika, medijski uslovi, prognoze izbornih rezultata	38	38.0
Ekonomska pitanja	2	2.0
Socijalna pitanja	1	1.0
Korupcija, kriminal, kritika vlasti	4	4.0
Vlada Srbije, parlamentarni izbori	4	4.0
Stav prema kandidatu	30	30.0

Mediji u izbornoj kampanji

	Broj priloga	%
Istraživanje javnog mnjenja	11	11.0
Ulazak u Evropu, međunarodni odnosi	6	6.0
Srpski nacionalni interes	2	2.0
Ostalo	2	8.0
Ukupno	100	100.0

Tabela 12. Žanrovska struktura - ukupno

	broj članaka	%
Vest	47	18.6
Izveštaj	58	22.9
Izveštaj sa citatom	105	41.5
Intervju	23	9.1
Komentar, potpisan	17	6.7
Nije upisan žanr	3	1.2
Ukupno	253	100.0

NACIONAL

Kako smo već naveli u uvodnom delu, uzorak na kojem smo vršili posmatranje medija u ovom predizbornom periodu obogaćen je novim štampanim glasilom. Po našem mišljenju *Nacional* je list koji, nezavisno od tiraža i stvarne čitanosti, u poslednje vreme svojim provokativnim naslovima i senzacionalističkim priložima iz „proverenih izvora“, u priličnoj meri pobuđuje pažnju javnosti. „Tabloid“, u pravom smislu te reči, koji nikog i ništa što može da probudi radoznalost čitalaca ne skriva i ne prećutkuje. Cenu traganja za senzacijama plaća veoma često ne-proverenim informacijama, pa i intrigama. Kao i svakom tabloidu - mnogo mu se ne veruje, ali ipak ljudska radoznalost i mašta, sklonost ka „kopanju“ po privatnom životu i „pouzdanim“ informacijama o javnim ličnostima iz sveta politike, biznisa, umetnosti, sporta i dr. pobuđuje pažnju onih koji ga čitaju, ali, čini se, mnogo više onih koji ga prepričavaju.

Manje ili više verodostojan, pouzdan ili nepouzdan, demantovan, mislimo da *Nacional* ima određeni uticaj na stvaranje javnog mnjenja u širim društvenim slojevima. To je bio osnovni motiv koji nas je opredelio što smo medijsku sliku predizbornog perioda u Srbiji septembra 2002. godine upotpunili analizom *Nacionala*. Činjenice do kojih smo došli pokazale su da smo bili u pravu: izveštavanje *Nacionala* u izvesnom smislu razlikovalo se od svih drugih glasila. Smatramo zato da je medijska slika ponašanja predsedničkih kandidata i drugih relevantnih aktera u predizbornom procesu celovitija, *ako ne i verodostojnija*.

Po broju članaka (258) posvećenih predsedničkim kandidatima i predizbornom ambijentu *Nacional* se nalazi na sredini, ispred *Novosti* i *Blica*, a nešto manje od lista *Danas*, a daleko iza *Politike*.⁶¹

U odnosu na *zastupljenost* samih kandidata u priložima posvećenim izborima zapaža se jedan zanimljiv podatak koji je, čini nam se, u neposrednoj korelaciji sa uređivačkom politikom lista. Naime, znatno manje pažnje nego što je to u drugim medijama posvećeno je neposrednim aktivnostima kandidata u kampanji, odnosno tzv. aktivnoj zastupljenosti. Isto tako, na osnovu nama raspoloživih podataka o stvarnoj aktivnosti predsedničkih kandidata, može se zaključiti da u *Nacionalu* nisu mnogo držali do redosleda kandidata, koji se uobičajio u ostalim medijama. Tako su neki kandidati, koji nisu ulazili u prognoze za prva tri plasirana kandidata, bili više zastupljeni od Koštunice i Šešelja.⁶²

Znatno drugačiju sliku dobijamo ako se pogledaju podaci o pasivnoj zastupljenosti kandidata: izuzetna kvantitativna prednost dva prvoplasirana kandidata, Labusa i Koštunice, u odnosu na sve druge. Njima je posvećeno ukupno 81.3 % od svih priloga. Prvi iza njih, Šešelj, ima tek 8.6 %, dok svi ostali zajedno samo 10 % od svih priloga.⁶³ Kako smo videli, i drugi štampani mediji davali su prednost ovim kandidatima, istina ne ovako upadljivu, te je jasno da je politička scena u Srbiji stavljala dva pomenuta kandidata u centar kampanje. Izrazite kvantitativne razlike ispoljene u posrednoj zastupljenosti kandidata odrazile su se kako na ukupni broj, tako i na ukupnu površinu koju su kandidati dobili u listu.⁶⁴

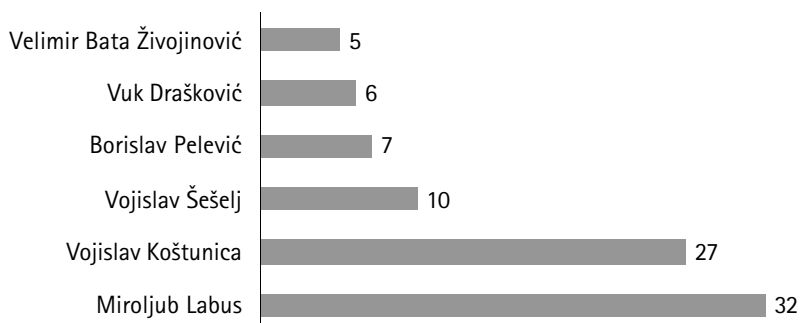
⁶¹ Kako smo već napomenuli treba praviti razliku između broja članaka i broja predstavljanja političkih aktera, kandidata i ostalih koji su uključeni u predizborni proces. Tako članaka u kojima se oni spominju ima 258, a priloga - predstavljanja aktera u člancima ima znatno više, 396.

⁶² O ovome pogledati tabelu 2.

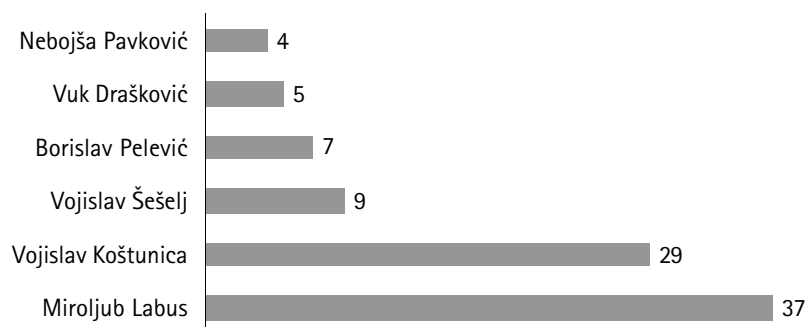
⁶³ Tabela 3.

⁶⁴ Videti tabelu 1 na kraju teksta.

GRAFIKON 1. Broj priloga - kandidati

GRAFIKON 2. Ukupna površina po kandidatu

Kako se iz podataka vidi, drastične razlike u ukupnoj površini priloga i velika disproporcija između broja i ukupne površine priloga najbolje pokazuju koliko su kandidati bili nejednako zastupljeni. Međutim, ako se pogledaju podaci o kvalitativnom tretmanu poruka predsedničkih kandidata, odnosno o *vrednosnoj konotaciji* priloga, onda je slika koju pruža *Nacional* sasvim drugačija. Od ukupnog broja priloga, 239, aktivnog i pasivnog predstavljanja, najveći broj, 166, imalo je neutralnu konotaciju, bezmalo 70 %. Negativnu konotaciju imalo je 47 priloga (19.7 %), a pozitivnu samo 26 priloga (10.9 %).⁶⁵

U pojedinačnoj vrednosnoj konotaciji, predsednički kandidat Labus je bez konkurencije prvi na listi negativno vrednovanih kandidata: od 47 negativnih prilo-

⁶⁵ Tabela 4.

ga njemu pripada više od polovine, skoro 60 %; drugi na listi je Koštunica sa 21 % od ukupnih negativno vrednovanih priloga. Međutim, zapaža se da u malobrojnoj pozitivnoj konotaciji priloga prednjači Koštunica. Iza njega sledi Šešelj, koji je samo u jednom prilogu stavljen u negativni kontekst.⁶⁶

Prema prilogima lista *Nacional* u strukturi *tipa kampanje* koju su vodili kandidati preovlađuje afirmacija (63 %), dakle poruke čiju sadržinu čine sopstvena program-ska načela. Interesantno je da je *Nacional* praktično bio jedini list koji je davao prednost afirmativnim porukama kandidata.⁶⁷ Najbliža takvom vidu izveštavanja bila je *Politika*, ali dok je taj list „potiskivao“ incidentne situacije, izbegavao da citira poruke uvredljivog i klevetničkog sadržaja, dotle su se u *Nacionalu* našli svi prilozi koji su pokazali ne baš sjajnu sliku političkog ambijenta u kojem se vodi predizborna kampanja.

U *tematskoj strukturi* kampanje, kako to *Nacional* prikazuje, dominiraju ekonomske i izborne teme, i kao i u ostalim medijima - Vlada Srbije u kontekstu kriminala i korupcije i zahtevi za vanrednim parlamentarnim izborima.⁶⁸ Pozivi na rušenje „mafijaške Vlade Zorana Đinđića“, rušenje Đinđića, koji „krade više nego što je krao Milošević“, „antiljudska i antinacionalna politika Vlade“, „Đinđić potajno kreira bojkot izbora“... Mnoštvo sličnih poruka kandidata *Nacional* po pravilu stavlja u naslove članaka, čime jasno daje do znanja karakter predsedničkih izbora - „mi ili oni“, ili kako kaže Velja Ilić: „Ovo nisu samo izbori za predsednika Srbije, ovo su i izbori sudbine ove države. Pitanje je da li ćemo Srbiju prepustiti belosvetkim balavurdama ili ćemo sami da uzmemo sudbinu u svoje ruke!“, te zbog toga izjavljuje: „Povlačim se, stajem sa Koštunicom pod patriotski barjak“.⁶⁹

Kako objasniti paradoks - s jedne strane, preovlađuje afirmacija kao tip kampanje samih kandidata, dok, s druge strane, sadržinska analiza prezentiranih priloga pokazuje nizak nivo političke komunikacije u predizbornom periodu? Mora se reći da su i sami kandidati, posebno oni više puta citirani u tekstu ove analize, svojim neodmerenim i uvredljivim izjavama u priličnoj meri davali doprinos nekulturi javnog govora, što je *Nacional* zdušno objavljivao.⁷⁰

⁶⁶ Videti tabele 5 i 6.

⁶⁷ Tabele 7 i 8.

⁶⁸ Tabela 9.

⁶⁹ *Nacional*, 6. 9. 2002. godine.

⁷⁰ Već smo rekli da su za sve kandidate, izuzev Labusa, Vlada Srbije, njen predsednik, kao i neki drugi nosioci vlasti, bili predmet najgrubljih, na ivici vulgarnosti, napada. Među kandidatima glavna meta bio je Labus, ali ružnih, uvredljivih kvalifikacija nije bio pošteđen ni Koštunica, mada u znatno manjoj meri od Labusa. Ilustracije radi, navešćemo neke izjave: „Koštunica je mlitav i nesposoban... Dajte mu dve ovce da čuva on bi jednu izgubio.

Političko okruženje izbornog procesa čine *posredni akteri* - političke stranke, predlagači, izborni štabovi, političke pristalice, vladine i nevladine organizacije koje se bave izborima - čije su se izjave, poruke i ponašanja našle u velikom broju priloga u *Nacionalu*. Upravo su neki od njih prema priložima objavljenim u ovom listu dali doprinos nekulturi javne komunikacije političkih oponenta.⁷¹

Činjenica je da *Nacional* nema „dlake na jeziku“, da ne propušta ništa što uredništvo oceni da doprinosi uređivačkoj politici lista koja, čini se, u ime prava na slobodu javnog izražavanja dovodi u pitanje druga prava - pravo na ugled i dostojanstvo ličnosti i pravo na privatnost. Rezultat takvog stava su informacije „iz pouzdanih izvora“, kolumne spoljnih saradnika, intervjui, prilozii uvredljive sadržine, katkada na ivici intriga i kleveta.⁷²

Nije čovek za taj posao“ - izjavljuje Šešelji. U istom intervjuu navodi za Labusa da je „izdajnik“, a zatim incident sa polivanjem vodom predsednice Skupštine Srbije od strane poslanice njegove stranke vulgarno i uvredljivo „pravda“ rečima, „Mićićki je bilo neophodno kupanje jer je smrduckala“. Nema smisla navoditi njegove izjave objavljene u *Nacionalu* o navodnom Labusovom sinu koje je pobegao u Izrael, a za koga niko ne zna (valjda ni sam Labus, prim. moja), o kući u Kaliforniji i sl.

⁷¹ Više takvih izjava došlo je na primer iz Nove Srbije koja je podržavala Koštunicu: „Mi ne smatramo da Labus ne bi bio dobar predsednik Srbije zato što je Jevrejin ili nije Jevrejin“ (12. 9.); „Ovi Labusovi pljačkaju narod, oni su moderni Robin Hud... Od prvog momenta upozorio sam da su oni zlo Srbije“ (V. Ilić, 14-15. 9). Iz DSS su dolazile i ovakve izjave: „Pogledajte samo Labusov spot sa Dinkićem i Đelićem. Liče na razbojnike i jahače apokalipse... sa Labusom načelu, narednih pet generacija biće u dužničkom ropstvu“ (Lj. Jovašević, 13. 9). U kampanju se uključila i NDS: „...Znamo da se Labus kandidovao samo zato što Đinđić ne može i da će pomoću njega gospodariti Srbijom“ (Vuksanović, 25. 9).

Sljede izjave „druge“ strane, napadane sa više strana: „Zgroženi smo fašističkim i antisemitskim izjavama gradonačelnika Čačka, a još više što ih je navodni demokratski kandidat Koštunica ne samo opravdao, već i usvojio“ (Zečević, portparol Labusa, 11. 9). Uz veliki naslov teksta „Nova Srbija će tužiti izborni štab Mirosljuba Labusa“ ide karikatura Koštunice koji čita „Vocabulary - Velimir Ilić“. Žaoke upućene Šešelju: „Šešelji nema ni plan ni program za Srbiju: on samo blati ljude i plasira laži i tračeve. Šešeljeva Srbija je Srbija u blatu“ (Čović, 16. 9).

⁷² Tako N.N. izvor daje „pouzdanu informaciju“: „Zvuči neverovatno ali je istinito da se Labus i sam zapravo najviše plaši te pobeđe jer bi ga ona nepovratno odaljila od toliko željene Svetske banke“ (13. 9).

Najveći doprinos uvredljivom, primitivnom diskursu koji se pojavio u *Nacionalu* dali su spoljni saradnici ili „kolumnisti“, očito u nameri da omalovaže i čak izvrgnu ruglu jednog kandidata, Labusa. Kako su pisali i šta su napisali ispala je „medveđa usluga“ onome kome su oni bili naklonjeni. Kao da ništa nisu naučili septembra 2000. godine. Navedeni tekstovi najbolje govore o njihovom „kratkom pamćenju“:

Danica Drašković: „Vidimo iz opšenerodne predsedničke kampanje Mirosljuba Labusa, kandidata grupe građana, koga podržavaju Đinđić, Demokratska stranka, Legija, Čume i Surćinci, Milena Dravić, Dušan Kovačević, Laza Ristovski, neki propali režiseri, zatim Đelić, koji isplaćuje Čumeta za puteve i druge poslove. Dinkić mu pere prljave pare od droge i šverca, foliranti, prevaranti iz Gej - 17 plus i ostala mafijaška bulumenta“ (21. 9. 2002).

Bogdan Tirnanić: „Ali je s oprostjenjem čovek dosadan: dosadna mu je frizura, dosadna mu je brada, dosadno govori, odelo mu je dosadno; cipele nisam zagledao“ (16. 9.); „Labus i društvo nastavljaju kampanju. Mada sam ih opomenuo, onaj njihov spot se i dalje vrti na TV Bastilji... Labusov i Đelićev nastup liče na predizborni miting u Turskoj“ (24. 9).

Aleksandar Tijanić (valjda u ulozi savetnika za medije predsednika SRJ): „Dugo posle ovakvih izbora moraće Srbija da leči rane koje su joj zadali ambiciozni Labus i Dinkić... Predsednički kandidat, kao Čarli Čaplin srpske poli-

Na kraju, i vešto formulisani provokativni naslovi u *Nacionalu*, nagoveštavajući senzacionalističku sadržinu priloga o kandidatima i njihovom okruženju, privlačili su pažnju čitalaca i na izvestan način uticali na formiranje stavova. Dovoljno je navesti samo neke od naslova: „Koštunica: Đinđić krade još gore nego Milošević” (6. 9); „Finale sukoba premijera i predsedničkog kandidata: Labus neće na izbore?” (7. 9); „Članovi DS jure birače da glasaju za Labusa” (10. 9); „Tajne službe i mafija rade za neke predsedničke kandidate” (18. 9); „Koštunica narušava ugled zemlje u svetu” (19. 9); „Jelena Karleuša podržava Labusa” (24. 9). Iako „dramatika” i „intriga” najčešće ostaju samo u naslovu, ne može se izbeći zaključak da je, u celini gledajući, *Nacional* prikazao lice ili naličje političke kulture uopšte, a ne samo kampanje.

PRILOG: TABELE

Tabela 1. Kandidati - ukupan broj i površina priloga

	Broj priloga	%	Ukupna površina priloga	%
Miroljub Labus	77	32.2	13440	37.1
Vojislav Koštunica	64	26.8	10527	29.1
Vojislav Šešelj	24	10.0	3278	9.1
Borislav Pelević	17	7.1	2506	6.9
Vuk Drašković	15	6.3	1953	5.4
Vuk Obradović	10	4.2	398	1.1
Dragan Radenović	3	1.3	236	0.7
Velimir Bata Živojinović	13	5.4	1227	3.4
Branislav Ivković	4	1.7	237	0.7
Tomislav Lalošević	4	1.7	878	2.4

tike, izaziva sažaljenje gde god se pojavi. Sve mu je u toj ulozi preveliko, loše odglumljeno, konstruisano... Dinkić ne sme da iznervira nervoznog premijera Lakija, a ne ume da spasi Labusa od funkcije i hipoteke lutke čije konce nemilosredno vuče Đinđić. Bez njega obojica su zombiji, pokretni mrtvaci... pet miliona evra odvojenih za suludi plan da od Ser Slabačka napravi vođu Srba... Ako ima lupu Koštunica bi uspeo da vidi zbirnu koreografiju Čarlija Čaplina, Čarlija Brauna i Piroćanca, trojice mini-junaka srpske političke scene s istim konfekcijskim brojem (dečije odeljenje, levo)” (20. 9).

Komentar nije potreban. Samo bi pokvario predstavu o kulturi javne reči autora navedenih tekstova.

Mediji u izbornoj kampanji

	Broj priloga	%	Ukupna površina priloga	%
Nebojša Pavković	8	3.3	1509	4.2
Ukupno	239	100.0	36189	100.0

Tabela 2. Zastupljenost kandidata - aktivno

	Broj priloga	%
Miroljub Labus	20	20.0
Vojislav Koštunica	8	8.0
Vojislav Šešelj	12	12.0
Borislav Pelević	10	10.0
Vuk Drašković	14	14.0
Vuk Obradović	9	9.0
Dragan Radenović	3	3.0
Velimir Bata Živojinović	12	12.0
Branislav Ivković	3	3.0
Tomislav Lalošević	4	4.0
Nebojša Pavković	5	5.0
Ukupno	100	100.0

Tabela 3. Zastupljenost kandidata - pasivno

		%
Miroljub Labus	57	41.0
Vojislav Koštunica	56	40.3
Vojislav Šešelj	12	8.6
Borislav Pelević	7	5.0
Vuk Drašković	1	0.7
Vuk Obradović	1	0.7
Velimir Bata Živojinović	1	0.7
Branislav Ivković	1	0.7
Nebojša Pavković	3	2.2

Oko izbora

		%
Ukupno	139	100.0

Tabela 4. Vrednosna konotacija: ukupno

	Broj priloga	%
Neutralna	166	69.5
Pozitivna	26	10.9
Negativna	47	19.7
Ukupno	239	100.0

Tabela 5. Vrednosna konotacija: kandidati - aktivno

	Neutralna		Pozitivna		Negativna		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Miroljub Labus	15	75.0	0	0	5	25.0	20	100.0
Vojislav Koštunica	5	62.5	3	37.5	0	0	8	100.0
Vojislav Šešelj	8	66.7	3	25.0	1	8.3	12	100.0
Borislav Pelević	8	80.0	1	10.0	1	10.0	10	100.0
Vuk Drašković	11	78.6	2	14.3	1	7.1	14	100.0
Vuk Obradović	9	100.0	0	0	0	0	9	100.0
Dragan Radenović	2	66.7	0	0	1	33.3	3	100.0
Velimir Bata Živojinović	10	83.3	1	8.3	1	8.3	12	100.0
Branislav Ivković	3	100.0	0	0	0	0	3	100.0
Tomislav Lalošević	3	75.0	1	25.0	0	0	4	100.0
Nebojša Pavković	5	100.0	0	0	0	0	5	100.0

Tabela 6. Vrednosna konotacija: kandidati - pasivno

	Neutralna		Pozitivna		Negativna		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Miroljub Labus	31	54.4	3	5.3	23	40.4	57	100.0
Vojislav Koštunica	39	69.6	7	12.5	10	17.9	56	100.0
Vojislav Šešelj	9	75.0	3	25.0	0	0	12	100.0
Borislav Pelević	4	57.1	2	28.6	1	14.3	7	100.0

Mediji u izbornoj kampanji

	Neutralna		Pozitivna		Negativna		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Vuk Drašković	0	0	0	0	1	100.0	1	100.0
Vuk Obradović	1	100.0	0	0	0	0	1	100.0
Velimir Bata Živojinović	1	100.0	0	0	0	0	1	100.0
Branislav Ivković	1	100.0	0	0	0	0	1	100.0
Nebojša Pavković	1	33.3	0	0	2	66.7	3	100.0

Tabela 7. Tip kampanje - ukupno

	Broj priloga	%
Afirmacija	63	63.0
Kritika	25	25.0
Negativna afirmacija	12	12.0
Ukupno	100	100.0

Tabela 8. Tip kampanje - kandidati

	Afirmacija		Kritika		Negativna afirmacija		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Miroljub Labus	15	75.0	5	25.0	0	0	20	100.0
Vojislav Koštunica	2	25.0	4	50.0	2	25.0	8	100.0
Vojislav Šešelj	6	50.0	4	33.3	2	16.7	12	100.0
Borislav Pelević	4	40.0	5	50.00	1	10.0	10	100.0
Vuk Drašković	8	57.1	2	14.3	4	28.6	14	100.0
Vuk Obradović	7	77.8	1	11.1	1	11.1	9	100.0
Dragan Radenović	2	66.7	1	33.3	0	0	3	100.0
Velimir Bata Živojinović	9	75.0	2	16.7	1	8.3	12	100.0
Branislav Ivković	3	100.0	0	0	0	0	3	100.0
Tomislav Lalošević	4	100.0	0	0	0	0	4	100.0
Nebojša Pavković	3	60.0	1	20.0	1	20.0	5	100.0
Ukupno	63		25		12		100	

Tabela 9. Tematska struktura

	Broj priloga	%
Izborna problematika, procedura, medijska neravnopravnost	18	18.0
Ekonomska pitanja	16	16.0
Socijalna pitanja	9	9.0
Državna zajednica Srbije i Crne Gore, Povelja	2	2.0
Korupcija, kriminal, kritika vlasti	10	10.0
Vlada Srbije, parlamentarni izbori	14	14.0
Stav prema drugom kandidatu	16	16.0
Srpski nacionalni interes	8	8.0
Ostalo	7	7.0
Ukupno	100	100.0

POSREDNI AKTERI

Tabela 10. Posredni akteri - broj priloga

	Broj priloga	%
Demokratska stranka	13	8.3
G17+	5	3.2
Demokratska stranka Srbije	17	10.8
DOS	5	3.2
Koalicija Dan	9	5.7
DHSS	4	2.5
Nova Srbija	11	7.0
Socijaldemokratija	1	0.6
Organi vlasti	1	0.6
SPS - Živojinović	3	1.9
SPS - Milošević, Bjelica	4	2.5
SRS	4	2.5
SSJ	3	1.9
SPO	1	0.6

Mediji u izbornoj kampanji

	Broj priloga	%
Republička izborna komisija	5	3.2
CeSID	9	5.8
Agencije za istraživanje javnog mnjenja i analitičari	34	21.8
Ostalo	28	17.9
Ukupno	157	100.0

Tabela 11. Tematska struktura - posredni akteri

	Broj priloga	%
Izborna problematika, medijski uslovi, prognoze izbornih rezultata	44	28.0
Ekonomska pitanja	8	5.1
Državna zajednica Srbije i Crne Gore, Povelja	5	3.2
Korupcija, kriminal, kritika vlasti	20	12.8
Vlada Srbije, parlamentarni izbori	17	10.8
Stav prema kandidatu	44	28.0
Ulazak u Evropu i međunarodni odnosi	0	0
Srpski nacionalni interes	11	7.0
Ostalo	8	5.1
Ukupno	157	100.0

Tabela 12. Žanrovska struktura - ukupno

	Broj članaka	%
Vest	42	16.3
Izveštaj	87	33.7
Izveštaj sa citatom	91	35.3
Komentarisan izveštaj	6	2.3
Intervju	20	7.8
Komentar, potpisan	6	2.3
Komentar, nepotpisan redakcijski	6	2.3
Ukupno	258	100.0

ZAKLJUČAK

Na osnovu analize prikazanih kvantitativnih i kvalitativnih podataka u pomenutim medijima možemo zaključiti sledeće:

1. Izbori nisu bili glavna tema u medijima. Posvećeno im je znatno manji broj priloga i prostora nego što je to bio slučaj sa svim dosadašnjim. Drugim rečima, iako su od strane nekih kandidata shvaćeni kao presudna bitka „mi ili oni“ (Koštunica), ili „biti ili ne biti“ (Drašković), mediji su obavestavali odmereno i umereno.

2. Predsednički kandidati nisu bili ravnopravno zastupljeni, posebno kada se radilo o tzv. pasivnom predstavljanju kandidata. Miroljub Labus i Vojislav Koštunica imali su povoljniji tretman prema broju i ukupnoj površini priloga, kao i plasmanu i opremi tekstova.

3. Dominirao je objektivistički pristup, sa pretežno neutralnom konotacijom priloga i bez vrednosnih stavova medija prema kandidatima i njihovim programima. Mediji su se klonili glorifikovanja kandidata i nekorektnog omalovažavanja kandidata. U tom smislu izdvajaju se *Danas* i *Nacional*: prvi, u svojim analitičkim tekstovima i komentarima izražava naklonost prema Labusovom programu; drugi list, u priložima iz tzv. „pouzdatih“ izvora, komentara i kolumna svojih saradnika, takođe prema Labusu, preciznije njegovoj ličnosti, ima negativan, u najmanju ruku, omalovažavajući stav. U svakom slučaju, mediji su se klonili glorifikovanja kandidata i nekorektnog omalovažavanja kandidata, što je u svim dosadašnjim kampaњama bio slučaj.

4. Svi mediji su objavili veći broj tekstova analitičke sadržine sa izjavama i mišljenjima pravnih eksperata, političkih analitičara, analitičara javnog mnjenja i statističara. CeSID je takođe, kao ekspertska nevladina organizacija, u svim medijima, izuzev u *Novostima*, bio zastupljen sa zavidnim brojem priloga.

5. Dominirali su prilozi informativnog sadržaja, što znači da su u strukturi žanrova preovlađivali izveštaj i izveštaj sa navodima izjava i poruka. Bilo je izuzetno malo komentarisanih izveštaja i komentara, što je u prethodnim izveštavanjima o predizbornoj kampanji bila uobičajena praksa. Ova promena je posebno uočljiva u izveštavanju *Politike* i *Večernjih novosti*.

6. Iako je bilo, kako smo pokazali, upotrebe neprimerenog, omalovažavajućeg i uvredljivog rečnika, na ivici „govora mržnje“, posebno kada su pojedinci postavljali pitanja verske i nacionalne sadržine, sami mediji ga nisu proizveli. Štaviše, neka glasila su se klonila prenošenja teških reči i neprimerenih izjava, npr. *Danas*, a pre svih *Politika*. Najvažnija i najveća promena u ponašanju štampanih medija u odnosu na prethodne predizborne kampanje jeste ta da mediji nisu bili promoteri kampanje nijednog kandidata i nisu bili promoteri govora mržnje.

Na kraju mora se reći da je većina štampanih medija poštovala izbornu tišinu (27 - 29. septembar). Izuzetak su bili *Danas* i *Večernje novosti* koji su u nekim prilozi-
ma, neposredno i posredno, prekršili izbornu tišinu.⁷³

⁷³ List *Danas*: Rubrika *Ukratko* - incident sa Šešeljom na administrativnoj granici Kosova i Srbije (27. 9). Na prvoj strani opširan članak o predstojećim izborima i sumnje u verodostojnost biračkih spiskova. U *Vikend dodatku*, članak „Razvod ili izlazak na odskočnu dasku“ komentar o političkoj sceni Vojvodine (28 - 29. 9). *Novosti*: „Najzad sami sa sobom“ - prenete izjave kandidata šta će raditi prvog dana izborne tišine; članak „Sprečili Šešelja“ (27. 9).

Ako se uzme u obzir da je većina kandidata za izborne oponente imala Vladu Srbije i njenog predsednika Đinđića, onda bi potencijalno kršenje bili prilozi o njima. Tako su svi mediji preneli informacije o intenziviranju kampanje Vlade „Ponosni na Srbiju“, kao i informacije o konferenciji o poreskoj reformi sa fotografijama Đinđića i Đelića. Na temu reformi objavljen je intervju sa jednim članom reformskog tima, oponenta većini predsedničkih kandidata, Dinkićem - „Dinar potisnuo devize“ (*Novosti*, 29. 9).

ŠTAMPANI MEDIJI O KAMPANJI ZA DRUGI KRUG PRESEDNIČKIH IZBORA (1-13. OKTOBAR 2002)

Posmatranje medija u okviru predsedničke kampanje u drugom izbornom krugu obavljeno je od 1. do 10. oktobra, odnosno do dana izbora, 13. oktobra 2002. godine. Primenjen je isti metodološki postupak na istom uzorku štampanih medija kao i u prvom krugu: *Politika*, *Danas*, *Blic*, *Večernje novosti* i *Nacional*.

Podaci pokazuju da su svi listovi, izuzev *Novosti*, srazmerno vremenu posmatranja, objavili manji broj priloga, posvećenih izborima nego u prvom izbornom krugu (*Politika* - 121; *Danas* - 71; *Večernje novosti* - 98; *Blic* - 71; *Nacional* - 87).⁷⁴

Uočljivo je da su oba kandidata, sudeći prema raspoloživoj medijskoj slici, u drugom izbornom krugu smanjila intenzitet svoje predizborne kampanje, kako u kvantitativnom smislu, tako i u pogledu tipa kampanje. Zato su u ovom izbornom krugu dominirali prilozi posvećeni tzv. posrednim akterima, što nije bio slučaj kako u prvom izbornom krugu, tako ni u svim prethodnim izborima koje je CeSID posmatrao.

Znatno više prostora od samih kandidata dobili su njihovi izborni štabovi, kao i njihovi predlagači, stranke i pojedinci koji ih podržavaju.

Tabela 1. Struktura priloga

Broj priloga	Politika	Danas	Večernje novosti	Blic	Nacional
Neposredni	37	21	35	15	10
Posredni	84	50	63	56	77
Ukupno	121	71	98	71	87

Stekao se utisak, s obzirom na neuobičajeno veliku nesrazmeru između broja priloga u kojima su predstavljeni sami kandidati, neposredni akteri, i broja priloga sa tzv. posrednim akterima izbora, da su se upravo sami mediji trudili da nadoknade slabu i prilično nedinamičnu kampanju kandidata. Tako su u svim štampanim medijima, pored predlagača, izbornih štabova i političkih stranaka, znatno više prostora nego u prvom izbornom krugu dobili istraživači javnog mnjenja, eksperti za izborna pitanja, ali i analitičari „opšeg tipa“. Stoga je period između dva izborna kruga u tematskom smislu praktično bio posvećen komentarima izbornih rezul-

⁷⁴ Pogledati podatke iz Prvog izbornog kruga!

tata, pitanjima izbornog prava, izbornoj tehnici i prognozama rezultata u drugom izbornom krugu. Po prirodi stvari razumljivo je da su ova pitanja dominirala, ali ono što nije razumljivo i što je apsolutno neprihvatljivo kada su u pitanju stručni analitičari jeste neprikriveno ispoljavanje pristrasnosti stručnih analitičara.⁷⁵

U odnosu na aktivno učešće samih kandidata i sadržinu tema koje su bile zastupljene u periodu između dva izborna kruga, ovaj relativno kratak period može se podeliti na dve etape: prva, postizborna i druga, predizborna. I u jednom i u drugom periodu kandidati su bili ravnopravno predstavljeni, kako u kvantitativnom, tako i kvalitativnom smislu.

Tabela 2. Zastupljenost kandidata

Kandidati	Politika	Danas	Večernje novosti	Blic	Nacional
Labus	28	43	28	36	42
Koštica	28	41	27	38	51
Ukupno	56	84	55	74	93

U kvalitativnom pogledu apsolutno su dominirali prilozi sa neutralnom konotacijom. Izvesno odstupanje uočeno je u izveštavanju *Nacionala* koji je, kao i u prvom izbornom krugu, imao istina ne preterano veliki broj priloga u kojima je u negativnom kontekstu predstavljao predsedničkog kandidata Labusa.

Dominantni žanr priloga bile su vesti i izveštaji bez komentara. Skoro da nije bilo ozbiljnijih analitičkih tekstova kakvi bi se, s obzirom na važnost događaja, mogli očekivati. Čak i list *Danas* sa svojim nedeljnim *Vikend dodatkom* jedva da je nekoliko tekstova ove vrste posvetio izborima.

U prvom etapi, dakle u periodu neposredno posle izbora, do početka novih aktivnosti samih kandidata dominirale su izjave i teme koje su se odnosile na rezultate prvog izbornog kruga. U pogledu medijske radoznalosti nije bilo razlika: svi su se trudili da svoje čitaoce obaveste kako o ishodu izbora, tako o komentarima rezultata koje su davali sami kandidati, njihovi izborni štabovi, stranke, eksperti,

⁷⁵ Tako u Blicu (30. 9) Srbobran Branković izjavljuje: „U negativnoj kampanji prednjačio je Labus i to mu se obilo o glavu jer je na taj način odbijao umerene birače i išao na ruku Šešelju koji bi mogao da zahvali Labusu. Završni miting na Trgu Republike u Beogradu bio je sraman za DS. Oni su sve vreme govorili o govoru mržnje Koštunica a oni govorili raširenih zenica i iskeženih zuba.“ (Otkada „umereni birači glasaju za Šešelja? Ili kako je on video u mraku „raširene zenice“ i „iskežene zube“? – sledi pitanje pomenutom ekspertu za istraživanje javnog mnjenja.) Drugi analitičar, „opšte prakse“, objašnjava kako je neizbežni Đinđić „izabrao vicepremijera samo zato što ne može da ima Milana Milutinovića zauvek na toj funkciji, a Labus je najmanje zlo“ (Vukadinović, u Nacionalu, 1. 10. 2002).

analitičari. Neki listovi, kao na primer *Politika*, pa u izvesnoj meri i *Danas*, izbegavali su da prenose pristrasne i nekorektne izjave; drugi, kao *Blic* i *Novosti*, kao i u prvom predizbornom krugu, odlikovali su se sasvim objektivističkim pristupom, dakle prenosili sve izjave koje su se odnosile na oba kandidata, bez sopstvenog stava, dok je *Nacional* nastavio sa praksom koja ne „štedi“ nijednog političkog aktera, niti „zatura“ vesti i činjenice koje pobuđuju radoznalost široke publike. Kao i u prvom krugu, neprijatni komentari i kolumne objavljene u *Nacionalu* odnosile su se samo na jednog predsedničkog kandidata, Labusa, iza koga stoji neizbežni predsednik srpske vlade i „surčinski klan”.⁷⁶ I u komentaru rezultata izbora sa provokativnim naslovom „Miroљub Labus ubedljivo poražen u Surčinu” aludira se na njegovu vezu sa ljudima iz ovog beogradskog naselja kao „najvećim uporištem republičke vlasti” (D.M. 2.10).

U drugoj etapi, pred izbornu ćutnju, pojačana je neposredna aktivnost predsedničkih kandidata. Za razliku od prvog izbornog kruga, njihova kampanja je bila smirenija, bez masovnih manifestacija, uglavnom pozitivna, dakle bez grubih diskvalifikacija protivnika. Bilo je izjava koje su čak bile pomirljive i činilo se da tragaju za uspostavljanjem porušenih mostova između kandidata. Tako, na primer, Koštunica izjavljuje da je „Labus potreban Srbiji i SRJ” i nada se da će „veoma uspešno nastaviti pregovore o stabilizaciji i asocijaciji sa EU”. U istom tekstu on na izvestan način objašnjava Labusovu naivnost u odnosu prema Đinđiću, „neprepoznavanje spremnosti republičkog premijera da svakog čoveka tretira kao stvar za jednokratnu upotrebu” (*Blic*, 4. 10).

Tome ide u prilog i Dinkićev predlog da ako ne uspe drugi krug, kandidat koji dobije manje glasova podrži drugog protivničkog kandidata i veliki tekst štampan u *Nacionalu* pod naslovom „Dinkić otvoreno kreće protiv Zorana Đinđića” (7. 10).⁷⁷

Generalno, više nego u prvom krugu, nezaobilazno pitanje kako političkih analitičara tako i kandidata, naročito Koštunice, a pred same izbore i Labusa, odnosilo

⁷⁶ Tirmanić, *Nacional* (30. 9): „...iza Labusa kao kandidata grupe građana stoji DS, G17+, srpska vlada, nekoliko mondijalista, bubnjar Đuričić, buket ucvalih dama, dramski pisac kome se pokvario kompas, njegova (pozorišna) posluga, guverner NB (po zanimanju asistent), jedan izbeglica iz Hrvatske i razume se Zoran Đinđić, Šljuka nije stigao”. (Bez namere da komentarišemo ovakav tekst, jednostavno je neprimereno da poznati beogradski novinar krajnje cinično i omalovažavajuće piše o pomenutim ličnostima, a da ne govorimo koliko je neukusan način na koji spominje mrtve).

„Ne možemo da podržimo Labusa jer je on lični kandidat Zorana Đinđića i surčinske mafije” (Šešelј u *Blicu*, 4. 10).

⁷⁷ Posle TV duela bilo je više izjava političara i političkih analitičara koji su iznosili isto mišljenje, npr. Milan St. Protić: „Srbija nema šta da bira, jer su Koštunica i Labus sve bliži”, a Dijana Vukomanović o tome eksplicitno kaže: „I jedan i drugi šalju poruke prijateljstva i kreiraju neprincipijelnu koaliciju kako bi ‘izbacili’ Đinđića s političke scene” (*Nacional*, 10. 10).

se na političke posledice predsedničkih izbora, odnosno mogući parlamentarni rasplet i sudbinu vlade Srbije, preciznije predsednika vlade.⁷⁸ Impresivno je koliko se analitičara raznih profila bavilo ovim pitanjima i koliko su oni zavređivali pažnju medija. Rezultat toga bio je da su izbori, odnosno predsednički kandidati, sudeći prema raspoloživoj medijskoj slici, praktično bili u drugom planu. Čak su i prognoze rezultata bile prognoze u stilu naslova objavljenog u listu *Danas*: „Koštica pobeđuje, Đinđić pada”. Dakle, umesto afirmacije programa predsedničkih kandidata u javnosti, najviše se pažnje posvetilo Vladi Srbije i njenom predsedniku.

S druge strane, kao što je u prvoj etapi, postizbornoj, glavno pitanje bilo razmatranje rezultata izbora, tako su u drugoj, predizbornoj, dva formalna pitanja zaokupljala pažnju medija: organizacija TV duela i prognoze izbornog rezultata. Ovo drugo pitanje je po pravilu bilo vezano za ishod izbora i rasplet na političkoj sceni Srbije. Glavnu ulogu u tome imali su izborni štabovi kandidata, a mediji su obilato svoj prostor ustupali stručnjacima, psiholozima, psihijatrima, političkim analitičarima, statističarima, istraživačima javnog mnjenja, sociolozima, filozofima... Svi su se trudili da doprinesu željenom ishodu, pre svega po sopstvenoj meri. Kandidati su, čini se, bili najmanje važni, a valjda i birači. Tako se ishod izbora po pravilu dovedio u kontekst sa novim rasporedom snaga na političkoj sceni Srbije - vanrednim parlamentarnim izborima i novoj vladi.

Dugo i željno očekivani u javnosti TV duel predsedničkih kandidata propraćen je opet neizbežnim komentarima analitičara, da bi se na kraju svi složili da je to bio „napredak u demokratiji”. Tako je kratka i neinventivna, posustala kampanja, u tematskom smislu već viđena u prvom izbornom krugu, kampanja u kojoj kao da nije tražen predsednik, već „dežurni krivac”, ipak okončana civilizovanim političkim spektaklom.

Na kraju, može se zaključiti da su mediji u velikoj meri doprineli stvaranju demokratskih i fer uslova. Takođe, velika je zasluga medija što su javnosti bili dostupni apeli upućeni od strane različitih i mnogobrojnih institucija i javnih ličnosti da građani izađu na izbore i izaberu predsednika Srbije.

⁷⁸ „Kad kažem Vlada Srbije, prevashodno mislim na njenog predsednika” (Koštica, Blic, 4. 10); „Ono što najviše otežava promene u Srbiji - jedan čovek na čelu Vlade Srbije - Zoran Đinđić” (Koštica, 5.10). Ali ni Đinđić nije ostajao bez odgovora: „Kandidat koji je osvojio 18 % glasova biračkog tela ne bi zaista trebalo da se ponaša kao da je osvojio apsolutnu podršku i da govori o preoblikovanju političke scene”.

Mediji su uključili i Šešelja, odnosno njegove izjave na istoj matrici - obračuna sa premijerom: „ne možemo da podržimo ni Košticu jer je on kriv što je DOS doveo na vlast, a već najavljuje i nove dogovore sa Đinđićem” (Blic, 4. 10).

ANALIZA ELEKTRONSKIH MEDIJA U PREDIZBORNOJ KAMPANJI (2-26. septembar 2002)

PROGRAMI RTS (DRŽAVNI MEDIJI)

RADIO BEOGRAD 1 - Novosti dana u 15:00h i Izborna hronika

Nekadašnja udarna dnevna igla predizborne kampanje (podsetimo se kako je to bilo samo dve godine unazad), koja je aktivnim, živim audio-komentatorskim „uživljavanjem“ s lica mesta pripremala vruć mizanscen i sladostrasne šlagvorte za potonje vizuelno-predstavske poente za „nacionalnu“ TV u udarnom večernjem medijskom vremenu, „šapatom“ je otupela, tj. otišla u drugu krajnost. Strast neposredovanog (angažovanog, navijačkog) pro-svedočenja zamenjena je rutinskim otaljavanjem profesionalne obaveze, odnosno dosadom sporovoznog 'posredovanja' tzv. neposrednosti. Jedva prikriveno i jedva popunjeno u zadatom medijskom vremenu. Gotovo mereno apotekarskim terazijama: svima ponešto, savršeni „objektivizam“ na delu. Naravno, ovo „ponešto“ se razlikovalo, u skladu s (anticipiranom?) atomskom težinom „ponekih“ neposrednih aktera/kandidata u izbornoj trci (poznati princip nesrazmernog ekvilibrijuma jednakih i 'jednakijih'): znalo se i vodilo se računa kome idu mrvice, a kome veći komadi (medijskog) kolačića.

Kvantitativno posmatrano, to je izgledalo ovako:

Ukupno posmatrano vreme emisija bilo je 884 minuta (14,7 sati programa)

Prosek trajanja emisije = 34 minuta

Izborni blok je činio 15,4 % od ukupnog vremena trajanja emisije: 5,2 minuta

Broj objavljenih priloga o kampanji = 211 (prosečan broj priloga - 8 po emisiji)

Broj priloga o neposrednim akterima izbora: 143 (68 %)

Broj priloga o posrednim akterima izbora: 68 (32 %)

Vreme utrošeno na neposredne aktere bilo je 3,5 minuta po emisiji, a vreme

utrošeno na posredne aktere iznosilo je 1,7 minuta po emisiji. Prosečno trajanje priloga bilo je 39 sekundi.

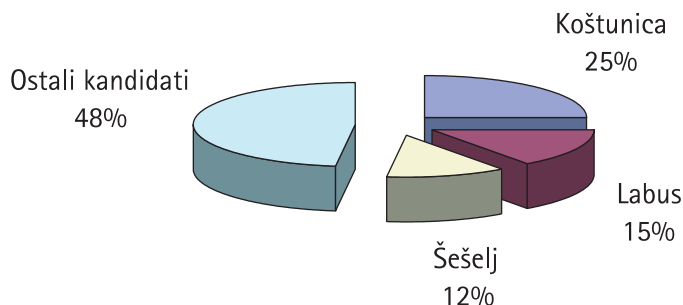
Shema izveštavanja o predizbornoj kampanji imala je nekoliko ukрупnjenih premisa:

1) U prilogima napadno nije bilo analitičko-komentatorskog doprinosa od strane novinara i urednika. Insistiralo se na „faktografskom izveštavanju“ o predizbornim aktivnostima svih predsedničkih kandidata, šta god bila njihova (inače štura) sadržinska ponuda. U medijskom smislu, radilo se o dramatičnom iskoraku „unazad“: o redukciji govora medija na radio kao mehanograf, teleks, audio dodatak servisnom agencijskom izveštavanju. Osnovna medijska strategija bila je *marginalizovanje* (zaturanje) predizborne problematike, kao *jedne u mnoštvu* informacija o dnevno-političkoj događajnosti. Ključni doprinos ovom marginalizovanju bilo je izmeštanje predizborne problematike iz *aktuelne* dnevno-političke emisije u *specijalizovanu* (samo posebno zainteresovanoj publici namenjenu) emisiju, „Izbornu hroniku“, kao nastavku dnevno-informativne emisije.

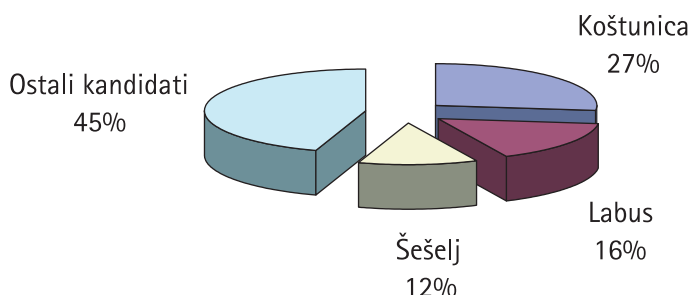
2) Bila je jasno uočljiva određena shema emitovanja priloga o pojedinim predsedničkim kandidatima na koju su postepeno programski bili navikavani i slušaoci. Tako je od dana od dana vršena rotacija vremena emitovanja priloga svakog od kandidata, čija je politička „težina“ bila pravovremeno anticipirana.

Najčešće i najduže priloge, po pravilu, imala su trojica kandidata: Labus, Koštunica i Šešelj. Njih trojica su manje-više međusobno proporcionalno (ne i ravnomerno) tretirani, dok su ostali kandidati za njima znatno zaostajali. Navedena tri kandidata su zapremala više od polovine ukupnog broja i vremena trajanja priloga (grafikoni 1 i 2).

Grafikon 1. Udeo u broju priloga (%)

Grafikon 2. Udeo u vremenu priloga (%)

Bez obzira na uočene razlike, stiče se utisak da je uređivačka koncepcija bila da se pruži svim kandidatima 'neka' šansa, tj. da niko ne bude isključen iz polja medijskog publiciteta, pri čemu su 'viđeni' favoriti, naravno, imali više vremena i prostora (tabele 1 i 2 u prilogu).

S obzirom na „idealne“ uslove medijskog publiciteta (faktografiju bez signifikantnog 'posredovanja' sedme sile), predsednički kandidati su imali na raspolaganju mogućnost da maksimalno prikažu prednosti svojih programa (da se 'aktivno' predstave i da afirmišu - reklamiraju - sopstvenu političku ponudu (iz)birljivom političkom tržištu - biračkom telu). U kojoj meri su oni iskoristili ovu ponudu? Uglavnom, skromno. Poneki od kandidata više su se bavili „slabostima“ oponenata nego reklamiranjem svoje političke robe (tabela 3). Specifičnost ovakvog tipa kampanje bilo je (nenameravano?) „pasivno“ predstavljanje protivkandidata, tj. njihovo predstavljanje kroz govor oponenata ili posrednih aktera kampanje.

3) Postojalo je jasno medijski profilisano tematsko težište predsedničkih kandidata. Naravno, iz ove konstatacije izuzimamo one istupe predsedničkih kandidata kod kojih je bilo veoma teško razlučiti na kojoj temi insistiraju, tj. koji su govorili o svemu i svačemu. Ovoga je, inače, bilo najviše u kampanji, gotovo dve petine priloga.⁷⁹ Kada se filtriraju opšta mesta i galimatijas tema, iskristalisao se tematski registar koji je predstavljen u tabeli 4.

⁷⁹ Komparativno prema drugim medijima: „Srbija ili Kolumbija, pitanje je sad. 'Uništiću mafiju', poručuje Vojislav Šešelj. Vojislav Koštunica, u skladu sa svojom ličnošću, to kaže drugačije: 'boriću se protiv kolumbizacije Srbije' ...Ipak, otkud ovakva podudarnost glavnih predizbornih poruka između dve, reklo bi se, tako različite političke figure, kao što su Šešelj i Koštunica.... Kako se zahuktavala kampanja za izbor predsednika Srbije, tako kandidati za to mesto daju sve veća obećanja o tome šta će učiniti budu li izabrani. Jedni će vratiti Kosovo, drugi će povećati

Najeksploatisanije teme u kampanji svih relevantnih kandidata bile su (%):

Tabela 5. Dominantne teme*

Socijalna pitanja	24
Vanredni izbori u Srbiji i obaranje vlade Srbije	18
Srpski nacionalni interes	17
Ekonomija	12
Međunarodni odnosi	7
Državna zajednica Srbije i Crne Gore	5

* Zbir podataka nije 100 % jer se radi o sintetičkoj tabeli ranga. Ostale teme nisu rangirane.

„Socijalna pitanja“ kao tema nisu imala konotaciju 'pozitivne' kampanje, tj. izlaganja sopstvenog socijalnog programa. Pravi naziv ove teme bio bi stoga „socijalna demagogija“, jer se najeksploatisaniji „socijalni skrbnici“ – Živojinović (77 % svih tema), Pelević (36 %) i Šešelj (13 %) gotovo *uopšte nisu* doticali ekonomske problematike kao autentičnog ambijenta rešavanja (i) socijalnih problema, ako izuzmemo maglovite naznake o „domaćinskoj“ (kao prohibicionističkoj, antimodernoj i autarhičnoj) ekonomiji, kod Koštunice (13 %)⁸⁰ i Živojinovića (8 %). O tome svedoči i podatak da nijedan kandidat (osim Labusa) nije u kampanji ni pomenuo kontekst međunarodnih odnosa i međunarodnog okruženja kao prioritet svoje političke ponude. Nasuprot tome, Labus je težište svoje kampanje stavio upravo na modernizaciju ekonomije (35 %) u funkciji integracije u međunarodno okruženje (24 %).

Naravno, i 'socijalna' i 'ekonomska' *en passant* priča bile su samo služinčad u

natalitet, treći će ne smanjiti već potpuno eliminisati nezaposlenost, četvrti... peti... Podseća to na onu apokrifnu predratnu priču o kandidatu za poslanika negde s južne pruge koji je prvo obećao selu da će napraviti školu, a kada mu je rečeno kako za školu nema dece da će napraviti i decu." ("Reč redakcije", Ekonomist magazin, broj 119, 2. 9. 2002, str. 7-8).

⁸⁰ Komparativno prema drugim medijima: „Poruka koja se ovih dana javnosti šalje saopštenjima iz kabineta predsednika SRJ, u kojima se kaže da ubrzanje privatizacije, koje planira vlada, predstavlja poziv 'svima koji su u poslednjih 12 godina nelegalno stekli kapital, da ga sada, kroz privatizaciju, legalizuju', zapravo je poruka da u Srbiji još nije došlo vreme za investiranje... Ti i slični signali, koje je gotovo neprekidno upućivala Srbija, udaljavaju investitore, usporavaju privatizaciju i reforme. Bez reforme nema ni rasta proizvodnje ni rasta standarda. Nema ni modernizacije Srbije. Bez toga, nema ni demokratije ni vladavine prava... Još nešto. Program, na kraju krajeva, čine ljudi, svaki program, kakav god da je, neko mora da pretoči u život. A ljudi su, čini se, Ahilova peta Koštuničina. Sastav DSS-ove vlade u senci to dobro ilustruje, a još više to potvrđuje kabinet predsednika Jugoslavije u kome se nalazi nekoliko zaista opskurnih ličnosti. Sa takvim ljudima ni u kakvu 'izgradnju demokratske pravne države' nije moguće krenuti... ("Reč redakcije", Ekonomist magazin, broj 119, 2. 9. 2002, str. 7).

funkciji ključne žarišne tačke kampanje - obračuna sa virtuelnim akterom izbora, aktuelnom Vladom Srbije, premijerom i trenutnim rasporedom karata na srpskoj političkoj sceni.⁸¹ Najsladostrasnije su na temi (budućih?) vanrednih parlamentarnih izbora i rušenja sadašnje Vlade Srbije surfovali Šešelj (više od dve petine svih tema) i Koštunica (više od četvrtine tema). Ovaj potonji je *jedini* - potpuno van situacionog konteksta *izbora u Srbiji* - takođe uporno 'guslao' temu državne zajednice Srbije i Crne Gore. Pri tome su u njegovom programu ostale slabo zatomljene *neke druge integracije i saradnje* za kojima čezne, odnosno *kojih se gnuša*.⁸²

4) Govor netrpeljivosti i mržnje (naznačen u prethodnim primerima, prikupljenim iz *drugih* medija) bio je приметно odsutan iz priloga o neposrednim akterima kampanje na Radio Beogradu. Njega smo mogli pronaći u prilogima posrednih aktera (tabela 6 u prilogu), koji se nisu libili da, pre svega, međusobno posegnu za ostraćenim izjavama. U tom smislu su se izdvajali Demokratska stranka i predstavnici Vlade Srbije, i to u formi saopštenja. Naravno, oštricu svoje kritike su usmeravali prevashodno prema DSS-u i njenom predsedničkom kandidatu.⁸³ Pri svemu tome, to je bivalo sve intenzivnije i žešće kako se bližio dan izbora.

⁸¹ „Razumljivo je zašto određene političke snage svoju kampanju fokusiraju na premijera Srbije. Zoran Đinđić, tako istraživanja javnog mnjenja pokazuju, spada u političare sa prilično jakim, kako se kaže, negativnim imidžom i zato usmeravanje oštrice napada na njega može biti plodonosno. No, ovde se ne radi samo o političkom marketingu. Šta više, ponajmanje je u pitanju (samo) to. Kada čitate ili slušate te ljude, prosto vas zapljusne mržnja koja izbiha iz njih. Neki je prikrivaju, drugi to i ne pokušavaju. Ali, mržnja još nije program a nije ni solidan politički saveznik. S njom se može dobiti jedna politička utakmica, ali na mržnji ništa nije nastalo. Ništa dobro i trajno, razume se.“ (”Reč redakcije”, Ekonomist magazin, broj 119, 2. 9. 2002, str. 7).

⁸² Moglo bi se reći da su celu kampanju obeležile tri izjave V. Koštunice, koji je i najviše kritikovan u medijima zbog govora mržnje, ksenofobije i nacionalizma:

”Drugog kruga predsedničkih izbora ne sme da bude. Mi nemamo vremena da ga arčimo poput onih koji imaju drugačije sudbine, koji su došli iz raznih Bolivija i drugih svetova da nam ovde uređuju državu. Neki ljudi iz Vlade Srbije imaju gde da odu, ali mi sa njima nemamo ništa zajedničkog. Ovde se, brate, namnožilo onih sa duplim državljanstvima, a valjda ova zemlja ume da pronađe snage u sebi.“ (Čačak, 9. 9).

”I Republika Srpska je ‘deo porodice koja nam je draga, bliska, privremeno odvojena ali uvek naša i u našem srcu.“ (Mali Zvornik, 8. 9).

Na adekvatnu pažnju posmatranog medija nije naišla još jedna mržnjoslovna Koštuničina izjava kojom je optužio Vladu Srbije da želi da izbore dobije „glasovima Albanaca sa juga Srbije“. Dakle, vrli kandidat bi želeo tu „teritoriju“ i državno-pravnu jurisdikciju „svoje“ države nad njom, ali, po mogućnosti, bez većinskog stanovništva, kojem ON „ne priznaje“ građanska prava, uključujući i biračko?! A možda niti pravo na egzistenciju?! Po čemu se onda njegovi stavovi i on lično po mentalnom sklopu razlikuju od njegovog političkog prethodnika i alter-ega na „privremenom“ dugogodišnjem odmoru u Nizozemskoj?!

⁸³ „Srpski premijer Zoran Đinđić izjavio je da je Vojislav Koštunica u predizbornoj kampanji skinuo masku i progovorio govorom mržnje. Mi u DOS-u znamo da je on u stanju da mrzi i da iz ličnih razloga negira činjenice. On nije fini gospodin koji stoji sa strane i koji je samo nesposoban, to jeste ali je i mnogo više od toga, rekao je Đinđić novosadskom Građanskom listu“. (”Novosti dana”, 12. 9. 2002).

Prilog: Tabele za „Novosti dana“

Tabela 1. Ukupno predstavljanje neposrednih aktera

	% udela u broju priloga	% udela u vremenu priloga
Koštunica	25	27
Labus	15	16
Šešelj	12	12
Pelević	10	8
Živojinović	9	9
Drašković	8	6
Obradović	7	6
Ivković	5	5
Lalošević	4	5
Pavković	3	3
Radenović	1	2

Tabela 2. Neposredni akteri (predstavljeni aktivno)

	udeo u broju priloga (%)	udeo u vremenu priloga (%)
Koštunica	16	21
Labus	15	16
Pelević	13	9
Šešelj	12	12
Drašković	10	8
Živojinović	9	10
Obradović	8	7
Ivković	6	6
Lalošević	6	6
Pavković	4	4
Radenović	1	2

Analiza elektronskih medija u predizbornoj kampanji

Tabela 3. Tip kampanje (pet medijski najekspoziranijih kandidata)

	Afirmacija		Kritika		Negativna afirmacija		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Labus	17	100	0	0	0	0	17	100
Košćunica	16	70	1	4	6	26	23	100
Šešelj	10	63	3	19	3	19	16	100
Pelević	13	93	0	0	1	7	14	100
Živojinović	12	92	0	0	1	8	13	100
Ukupno	68		4		11		83	

Tabela 4. Teme kampanje (pet najekspoziranijih kandidata)

	Labus		Košćunica		Šešelj		Pelević		Živojinović		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Izborna procedura, kampanja	2	12	1	4	0	0	1	7	2	15	6	7
Ekonomija - promoderna orijentacija	6	25	0	0	0	0	0	0	0	0	6	7
Ekonomija - antimoderna orijentacija	0	0	3	13	0	0	0	0	1	8	4	5
Socijalna pitanja	2	12	1	4	2	13	5	36	10	77	20	24
Međunarodni odnosi	4	24	2	8	0	0	0	0	0	0	6	
Državna zajednica Srbije i Crne Gore	0	0	4	17	0	0	0	0	0	0	4	5
Korupcija, kriminal, šverc - aktualna vlast	0	0	0	0	1	6	0	0	0	0	1	1
Vanredni parlamentarni izbori u Srbiji	0	0	5	22	3	19	0	0	0	0	8	10
Obaranje Vlade Srbije	0	0	2	4	4	25	0	0	1	8	7	8
Medijska neravnopravnost	0	0	0	0	3	19	0	0	0	0	3	4
Srpski nacionalni interes	1	6	4	17	2	13	7	50	0	0	14	17
Neprihvatanje rezultata izbora	0	0	1	4	0	0	0	0	0	0	1	1
Ostalo	2	12	0	0	1	6	0	0	0	0	3	4
Ukupno	17		23		16		14		13		83	

Tabela 6. Neposredni akteri (predstavljani pasivno)

	udeo u broju priloga (%)	udeo u vremenu priloga (%)
Košćunica	56	56
Labus	18	16

Oko izbora

	udeo u broju priloga (%)	udeo u vremenu priloga (%)
Šešelj	13	15
Živojinović	8	7
Ivković	3	2
Pelević	3	5

TV BG DNEVNIK 2 u 19:30h

Ukupno posmatrano vreme emisije iznosilo je 789 minuta (13 sati programa). Prosek trajanja emisije bio je 32 minuta. Izborni blok činio je 12,3 % od ukupnog vremena trajanja emisije = 3,9 minuta. Broj objavljenih priloga o izborima bio je 234 (prosečan broj priloga - 9 po emisiji). Od toga, broj priloga o neposrednim akterima izbora bio je 167 (71 %), broj priloga o posrednim akterima izbora: 67 (29 %). Vreme utrošeno na neposredne aktere bilo je 1,4 minuta po emisiji (36 % vremena, prosek trajanja priloga = 12 sekundi). Dakle, vrlo usitnjeno!!!

Vreme utrošeno na posredne aktere iznosilo je 2,5 minuta po emisiji (64 % vremena, prosek trajanja priloga = 56 sekundi).

Slično radiju, TVB je pribegao, doduše „asketski“ se pridržavajući osnovnih principa izveštavanja - trudeći se da bude javni servis svih predsedničkih kandidata, određenoj selekciji i „čišćenju“ informacija. Ali, važno je napomenuti da su svi kandidati (čak njih 11) imali svoje mesto u Dnevniku 2 (tabela 7 u prilogu). Dakle, ne radi se o *ignorisanju* već o izvesnoj *meri selekcije* koja se može tumačiti dvojako:

1) Namerna selekcija, jer je iz večeri u večer tokom kampanje novinar Dnevnika 2 imao mogućnost da slobodno proceni šta da od mnogobrojnih izjava izdvoji u blok o kampanji. Najčešće je to bila po jedna rečenica ili dve svakog od kandidata. To i jeste suštinski problem, jer su gledaoci Dnevnika 2 dobijali (veoma restriktivno) informacije o kandidatima za predsednika Srbije. S druge strane, RTB je ovakvim izborom informacija (*izjava* kandidata) uradila svojevrstu filtraciju svega što bi se moglo nazvati govorom mržnje, vređanjem, kritikom koja je nekim od kandidata bila i u ranijem periodu veoma bliska (Šešelj), a nekim drugim *postala* je bliska u ovoj kampanji.⁸⁴ Zbog toga je, kada je reč o selekciji, izbegnuta mogućnost da profe-

⁸⁴ Sam Koštunica najviše je govorio o tome da „Đinđić krade više nego Milošević“ (Blic, 06. 09) a manje je govorio o „svom“ programu i „pravnoj državi“.

sionalni kodeks bude do kraja narušen doslovnim prenošenjem nekih delova ružnog govora predsedničkih kandidata ili njihovih pobočnika u kampanji.⁸⁵ Da li se otuda može govoriti i o 'umivanju' informacija ili, tačnije, o pranju obraza kandidata?

2) S druge strane, da li to može da znači da je RTB ovakvim (de)plasmanom uspeła da pokaže šta je, u kontekstu njene uređivačke koncepcije, uloga medija, a šta nije - da mediji ne bi trebalo da budu paravan na koji će bilo ko, makar i oni koji pretenduju da budu predsednici jedne države, „okačiti“ bilo kakve („sirove“) izjave. Ovde se može otvoriti i pitanje profesionalizacije državne televizije, njene uređivačke politike i standarda koji su uvedeni. Još nešto: matematički gledano - Dnevnik 2 traje više od pola sata i ukoliko bi za svakog od 11 kandidata bilo izdvojeno najmanje po 2 minuta, to bi značilo da bi blok o kampanji trajao i više od 20 minuta. U preostalim deset minuta, razumljivo, ne bi stale sve ostale privredne, političke, sportske i ostale vesti iz sveta. Ukoliko ovako gledamo na odluku RTB da predsedničkim izborima u Dnevniku 2 posveti nekoliko minuta, čini se, takva je odluka bila više nego racionalna i primerena. Gledaocima je pružena šansa da širu verziju dnevnih dešavanja oko kampanje vide odmah posle Dnevnika 2, u *Političkom poligonu* i *Izornoj hronici*.

Kako se izveštavalo?

TVB je pribegla najjednostavnijoj formi izveštavanja o predsedničkoj kampanji - plasiranjem svakodnevnih „izveštaja“ o aktivnostima predsedničkih kandidata (tabela 8). Ovakav medijsko-strateški izbor, trajanja od dva do tri minuta negde u sredini svake od emisija, a imajući u vidu tridesetominutni sadržaj Dnevnika 2, naj-

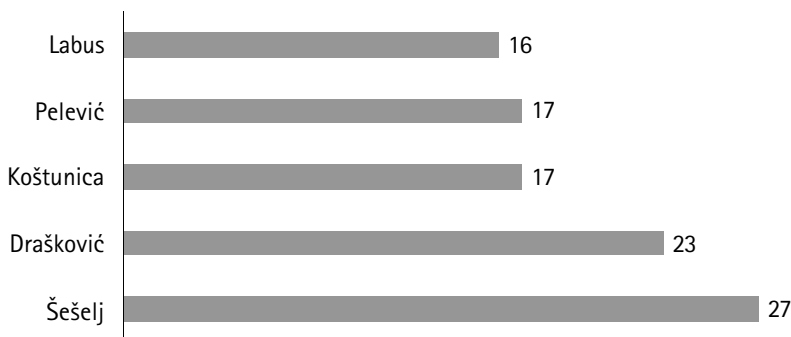
⁸⁵ Ovih izjava NIJE BILO na Dnevniku RTB: „Zamislite da se u jednoj košnici organizuju izbori za predsednika i on da se seti trut. Deset godina je spavao u toploj košnici, budan je, nikom se nije zamerio, krila nije pokvasio i odlučio da se kandiduje. Svi ga vole, a što da ga ne vole kad je trut. I krenuo je po Srbiji da ogovara pčele radilice, mrzovoljan, podgojen, ljut, uvređen, ništa mu ne valja, ne rade dovoljno. Ima trut primedbe, krenuo trut po Srbiji i otkrio veliku tajnu: loše se živi u Srbiji. Počeo je da traži krivce zašto se tako loše živi u Srbiji, kad bi on u svom kabinetu, u svojoj toploj košnici smislio mnogo dobrih recepata, ali da neko drugi vuče kola umesto njega, a on da sedi na tim kolima. Probudili smo ga i petoga oktobra smo ga ovde doneli. Nije došao, doneli smo ga“ (Zoran Đinđić o Vojislavu Koštunici na završnom mitingu Miroljuba Labusa u Beogradu 26. 9, B92).

„Čuo sam da Đinđić, nezadovoljan kampanjom i rečima koje se čuju u predsedničkoj kampanji, kaže da će odgovoriti kontrakampanjom 'Ponosna Srbija', da će jednostavno odgovoriti na sve što je rečeno u kampanji. Ja mu kažem odavde, iz Valjeva, da malo prošetaj Srbijom, da vidi narod, pa da zamisli da možda nije slučajno bolji naziv za njegovu kampanju 'Gladna Srbija'“, rekao je Koštunica na mitingu u Valjevu (9. 9, B92).

Niti ove: „Ovo je miš. Postoje mačke koje love miševe, postoje ljudi koji gaje mačke. Ja volim kompjuterske miševe. Kompjuterski miš je simbol 21. veka“, rekao je Labus (14. 9. u poseti osnovnoj školi u Novoj Varoši, gde je poklonio kompjuter).

žešći kritičari mogli bi okarakterisati kao deplasiran ili u najmanju ruku nekorektan zbog pomenute selekcije informacija. Samim tim i značaj predsedničkih izbora definitivno je bivao sveden na adekvatan publicitet: na jedan u nizu blokova o događajima dana.⁸⁶ Iskustvo u dosadašnjem radu državne televizije ipak govori da je bolje i tako nego da priloge traju i po dvadeset minuta. Dakle, gledaoci Dnevnika 2 mogli su da dobiju kratke, u desetinama sekundi, ponekad i u jednoj jedinoj rečenici, informacije o tome šta su i gde rekli pojedini kandidati. Doduše, i u ovakvom tipu do krajnosti 'sterilisanog' izveštavanja o aktivnostima predsedničkih kandidata bilo je 'uspešnog' disbalansa (grafikoni 3 i 4), odnosno ignorisanja pojavljivanja „manje jednakih”, samim time i tipa kampanje koja je češće u slučaju ovih potonjih kandidata bila sve drugo nego 'samoafirmativna' priča o sopstvenim programima (tabela 9).⁸⁷

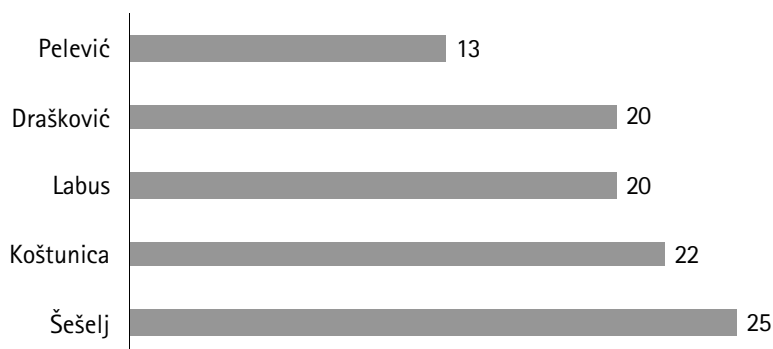
Grafikon 3. Distribucija broja priloga (pet najeksponiranijih kandidata)

⁸⁶ Ne znamo da li je slučajno ili ne, ali vesti o predizbornoj kampanji nisu bile VESTI DANA, niti su u Dnevniku 2 dobijale primat najznačajnijih. Ne može se govoriti o planskom pomeranju, ali tek u nekoliko Dnevnika 2 izbori su bili vest od značaja. U posmatranom periodu, u čak 12 emitovanih Dnevnika 2 izbori nisu bili niti jedna od najava za vesti dana. A ukoliko su bile plasirane kao vesti dana, onda se to dešavalo u situacijama oko npr. „komplikovanja” kandidatura (Pavković, Radenović) i sednica RIK-a („Rok 48 sati”, „Devet kandidata”...).

⁸⁷ Komparativno prema drugim medijima: „Predsednički kandidat Socijalističke partije Srbije Velimir-Bata Živojinović izjavio je u Vrnjačkoj Banji da će se zalagati da Srbija bude ravnopravni učesnik evropskih integracija i da „u bliskoj budućnosti” postane članica Evropske unije. Ova vlast, međutim, zaboravlja da ravnopravne saradnje neće biti sve dok postoji Haški tribunal i dok članice NATO-a ne nadoknade štetu koja je agresijom učinjena našoj zemlji”, rekao je predsednički kandidat SPS (B 92, Internet vesti). Predsednički kandidat Srpskog pokreta obnove Vuk Drašković optužio je vlast u Srbiji da je uništila i selo i grad i da je odgovorna za „bedu, kriminal i povećani broj ubistava i samoubistava”. Drašković je na skupu u Kragujevcu izjavio da je vlast „antiljudska i antinarodna” i naglasio da se „danas u Srbiji bije bitka za biti ili ne biti, jer je u zemlji sve uništeno”. Lider SPO-a Drašković je

Grafikon 4. Distribucija vremena priloga (pet najekspoziranijih kandidata)

Iako smo za potrebe ovog istraživanja informacije uglavnom tretirali kao „izveštaje sa audio-vizuelnim pokrivanjem“ (tabela 10), one nisu u svakom slučaju bile takve. Teško da se nešto što izgovori novinar iz „off-a“ može nazvati izveštajem, ali kako je to bilo ujedno pokriveno autentičnom slikom, nije moglo da se tretira ni kao vest, niti kao 'običan' izveštaj. Indikativno je da je u veoma retkim slučajevima bilo i tonskog pokrivanja, što se u novinarskim krugovima tumači kao nedostatak dobre tehnike sa kojom rade snimatelji RTS-a, a ne kao namerno spuštanje reglera u studiju. Ovde se može govoriti o tzv. *hibridnim* formama izveštavanja. Niti je vest, niti je izveštaj u pravom smislu te reči. Grupisane u blok sa urednom najavom „evo šta su danas govorili predsednički kandidati obilazeći gradove po Srbiji“, ove informacije bile su, zapravo, *dajdžest* svih dešavanja oko predizborne kampanje. Umornoj i razočaranoj publici možda je i to bilo dovoljno.⁸⁸

Tematski registar predizborne kampanje 'opravdavao' je ovakav stav publike prema kampanji (dosada i ignorisanje) (tabela 11). Sve je bilo „već viđeno“ i plasirano posredstvom drugih medija. Ipak, ponuđeni tematski registar je imao (ma koliko redukovano) specifičan medijski publicitet.

rekao da bi njegovim dolaskom na mesto predsednika Srbije „ova zemlja odmah postala ljudska država“ u kojoj niko ne bi bio gladan, a socijalno, zdravstveno osiguranje i školovanje bili bi besplatni (B 92, Internet vesti, 11. 9. 2002).

⁸⁸ Ovaj blok konstatacija rezultat je izvrsnog komentara posmatrača medija Veliborke Staletović.

Dominantne teme*

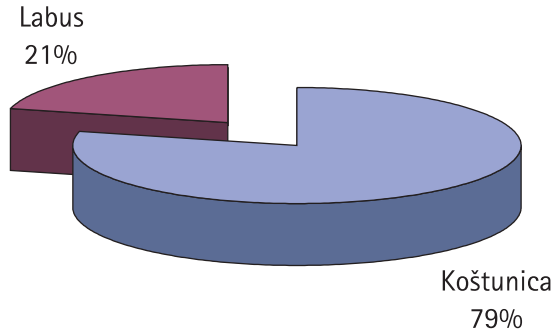
Srpski nacionalni interes	24
Vanredni izbori u Srbiji i obaranje vlade Srbije	19
Socijalna pitanja	16
Ekonomija	15
Međunarodni odnosi	4
Državna zajednica Srbije i Crne Gore	1

* Zbir podataka nije 100 % jer se radi o sintetičkoj tabeli ranga. Ostale teme nisu rangirane.

„Srpski nacionalni interes” najviše je u predstavljenoj kampanji eksploatisao Drašković (55 %), potom Šešelj (24 %), pa Koštunica (15 %), najmanje Pelević (8 %) i Labus (7 %). Nasuprot tome, o promodernoj ekonomskoj orijentaciji sopstvenog programa najviše je govorio Labus (31 %) u konstelaciji harmonizacije međunarodnih odnosa (19 %). Na antimodernoj ekonomskoj orijentaciji (“domaćinska Srbija”, mimo i nasuprot svetskih tokova = autarhija) najviše su insistirali Pelević (25 %) i Drašković (10 %). Navedena dva kandidata su u najvećoj meri koketirala i sa socijalnom demagogijom (nerešenim i gorućim ‘socijalnim pitanjima’): Pelević u 25 % svojih tematskih istupa, a Drašković u svakom petom nastupu. Predizborni ‘rat’ (ponovo van konteksta aktuelnih predsedničkih izbora) protiv aktuelne vlasti u Srbiji najdoslednije je vodio Koštunica (54 % tema kampanje), poduprt Pelevićem (25 %) i Šešeljom (19 %). Našavši se u defanzivnoj konstelaciji 1 : 10, izborni štab Labusa je, dosledno ignorišući ostale kandidate, tematski ‘seirio’ postavljanjem javnih pitanja na različite teme Koštunici (19 % svih tema). Ovo žanrovski predstavlja apsolutnu novinu u polju modela političkih borbi na srpskoj političkoj sceni, uz stalno p(r)ozivanje na neposredni javni dijalog ove dvojice kandidata. Ovaj model ‘pobočne’ kampanje revitalizovao je ulogu ‘posrednih’ aktera kampanje, koja je bila gotovo značajnija (i delotvornija) nego uloga neposrednih opoenata u predizbornoj trci (koje su oni podržavali, odnosno kritikovali).

Posredni akteri predizborne scene oglašavali su se kako povodom pojedinih kandidata (bilo u smislu podrške ili osporavanja – tabela 13 i grafikon 5), tako i u širem kontekstu političkih tema vezanih za izbore. Od ukupnog broja i vremena priloga posrednih aktera, oko jedne četvrtine odnosilo se na same kandidate, a ostalo na šire teme (tabela 14).

Grafikon 5. Vreme posrednog predstavljanja dva najuspešnija kandidata

Prilog: Tabele za „Dnevnik RTB 2”

Tabela 7. Ukupno predstavljanje neposrednih aktera

	udeo u broju priloga (%)	udeo u vremenu priloga (%)
Koštunica	18	32
Labus	10	14
Šešelj	13	10
Živojinović	11	9
Drašković	11	8
Obradović	10	8
Ivković	9	7
Pelević	8	5
Lalošević	5	4
Pavković	3	2
Radenović	2	1

Tabela 8. Neposredni akteri (predstavljani aktivno)

	udeo u broju priloga (%)	udeo u vremenu priloga (%)
Šešelj	15	14

Oko izbora

	udeo u broju priloga (%)	udeo u vremenu priloga (%)
Živojinović	12	13
Drašković	12	11
Obradović	11	10
Koštica	10	13
Pelević	10	7
Ivković	10	10
Labus	9	12
Lalošević	5	4
Pavković	4	3
Radenović	2	2

Tabela 9. Tip kampanje (pet najeksponiranijih kandidata)

	Afirmacija		Kritika		Negativna afirmacija		U k u p n o	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Koštica	15	94	1	6	0	0	16	100
Labus	14	100	0	0	0	0	14	100
Šešelj	20	80	4	16	1	4	25	100
Živojinović	19	86	2	9	1	5	22	100
Drašković	19	90	1	5	1	5	21	100
Ukupno	87		8		3		98	

Tabela 10. Žanrovi priloga

Vest	39
Izveštaj	0,4
Izveštaj sa vizuelnim i audio pokrivanjem	58
Komentarisani izveštaj	0,4
Intervju	0,4
Ostali žanrovi	1,3

Analiza elektronskih medija u predizbornoj kampanji

Tabela 11. Teme kampanje (pet najekspoziranijih kandidata)

	Labus		Koštunica		Šešelj		Dražković		Pelević		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Izborna procedura, kampanja	0	0	1	8	0	0	0	0	1	8	2	2
Ekonomija - promoderna orijentacija	5	31	1	8	0	0	1	5	0	0	7	9
Ekonomija - antimoderna orijentacija	0	0	0	0	0	0	2	10	3	25	5	6
Socijalna pitanja	2	12	1	8	3	10	4	20	3	25	13	16
Međunarodni odnosi	3	19	0	0	0	0	0	0	0	0	3	4
Državna zajednica Srbije i Crne Gore	0	0	1	8	0	0	0	0	0	0	1	1
Korupcija, kriminal, šverc - aktualna vlast	0	0	0	0	5	24	0	0	0	0	5	6
Vanredni parlamentarni izbori u Srbiji	0	0	6	46	2	9	1	5	2	17	11	13
Obaranje Vlade Srbije	0	0	1	8	3	10	0	0	1	8	5	6
Medijska neravnopravnost	0	0	0	0	1	5	1	5	0	0	2	2
Srpski nacionalni interes	1	7	2	15	5	24	11	55	1	8	20	24
Strategija kampanje - pitanja Koštunici	5	31	0	0	2	9	0	0	1	8	8	10
Ukupno	16	19	13	16	21	26	20	24	12	15	82	99

Tabela 12. Neposredni akteri (predstavljani pasivno)

	udeo u broju priloga (%)	udeo u vremenu priloga (%)
Koštunica	69	74
Labus	19	20
Ivković	4	1
Obradović	4	2
Lalošević	4	3
Ukupno	100	100

Tabela 13. Posredni akteri kampanje (u predstavljanju dva najuspešnija kandidata)

KO GOVORI	O KOME GOVORI					
	Labusu		Koštunici		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%
Demokratska stranka	0	0	11	61	11	48
G17+	1	20	0	0	1	4
Demokratska stranka Srbije	0	0	1	6	1	4

Oko izbora

KO GOVORI	O KOME GOVORI					
	Labusu		Koštunici		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%
Koalicija Dan	0	0	4	22	4	17
Nova Srbija	0	0	1	6	1	4
Stranke nacionalnih manjina	2	40	0	0	2	9
Stranka srpskog jedinstva	1	20	0	0	1	4
Republička izborna komisija	1	20	1	6	2	9
Ukupno	5	22	18	78	23	99

Tabela 14. Posredni akteri kampanje (u samostalnom nastupu)

	Broj priloga		Vreme priloga	
	N	%	N	%
Istraživači javnog mnjenja	2	5	186	7
G17+	1	3	27	1
CeSID	3	8	128	5
Koalicija Dan	1	3	115	4
Nova Srbija	3	8	31	1
DHSS	1	3	12	0,5
Srpski pokret obnove	1	3	15	0,5
Republička izborna komisija	16	41	1429	56
Ostali akteri javne scene	11	28	639	25
Ukupno	39	99	2551	100

EMISIJA „POLITIČKI POLIGON“

Emisija je emitovana u periodu od 4. do 13. septembra, dakle tokom prve nedelje kampanje, ukupno 8 dana (tokom vikenda 7-8. septembra emisija nije bila emitovana). Prosečno trajanje je bilo 12 minuta, u rasponu od 9 do 15 minuta.

Koncepcija emisije je bila: „proširene vesti“, ranije već objavljene u Dnevniku 2 TV Beograd, sa povremenim, mada skromnim audio-vizuelnim pokrivanjem, ali i bez nje-ga.⁸⁹ Emisiju je karakterisao vidan napor da se održi „čist jezik“, nisu uočeni primeri

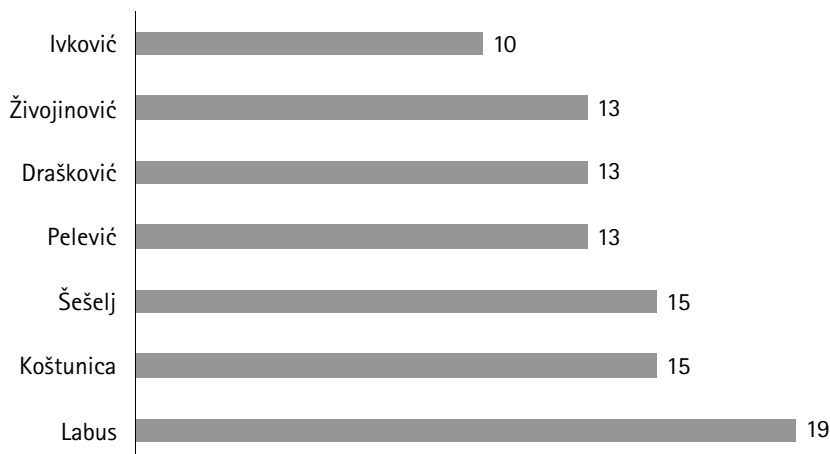
⁸⁹ Prilog o Vuku Draškoviću, predsedničkom kandidatu SPO, objavljen je bez aktuelnog vizuelnog i tonskog pokri-

koji bi poslužili za ilustraciju kako se pred izbore „govori u Srbiji“. Prilozi su upakovani u forme koje su kratke, ali i selektovane. Izvesno je da je selekcija postojala, sve je bilo umiveno: prosto su „branjeni“ akteri predizborne kampanje od njih samih, mada ni to nije uvek bilo moguće.⁹⁰

Raspored publiciteta predsedničkih kandidata

Raspored publiciteta bio je diktiran kako različito tajmingovanim uključivanjem u predizbornu trku, tako i frekvencijom predizbornih aktivnosti predsedničkih kandidata (tabela 15).

Grafikon 6. Raspored publiciteta glavnih kandidata po broju priloga (%)

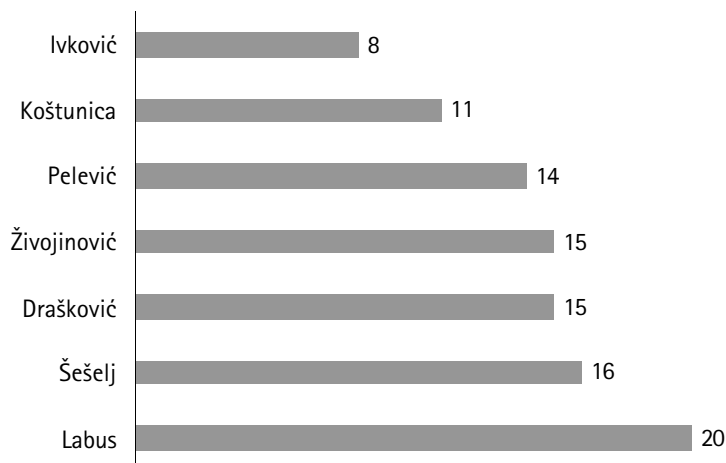
U svakom slučaju, publicitet je bio relativno uravnoteženo raspoređen, odnosno nijedan kandidat nije bio lišen medijskog vremena za predstavljanje; mada su neki bili, ipak, vremenski eksponiraniji, niko nije bio izrazito favorizovan, bez obzi-

vanja sa događaja. Spiker je najavio da je Vuk Drašković boravio u Somboru, ali je zanimljivo da nije emitovana živa slika. Možda je ovo samo slučajni primer, ali valja obratiti pažnju - možda je i pravilo. Ipak, isto je i sa Pelevićem, Ivkovićem, Obradovićem (komentar kodera Veliborke Staletović, 5. 9. 2002).

⁹⁰ „Ako vlada neće da predloži budućem predsedniku te izbore, onda će vlada da leti ili da padne ili da ljosne“, Vojislav Koštunica, predsednički kandidat DSS na mitingu u Čačku o Vladi Srbije (Izveštaj monitoringa, 5. 9. 2002).

ra na izvesne razlike u medijskom vremenu (tabela 16). Iz tabele 16 je takođe uočljivo da je u nedelji „zagrevanja kampanje“ raspored vremena publiciteta bio dosta ravnomerno raspodeljen na neposredne aktere kampanje (predsedničke kandidate = 49 %) i na „pobočne aktere“ (izborne štabove i zainteresovane stranke i timove = 51 %).

Grafikon 7. Raspored publiciteta glavnih kandidata po ukupnom vremenu trajanja priloga (%)

Među posrednim akterima najveći deo vremena zauzeli su prilozi o saopštenjima Republičke izborne komisije (55 %), zatim Vlade Srbije i nevladinih organizacija (CeSID), dok je manje od trećine vremena (30 %) bilo posvećeno posrednom pominjanju pojedinih predsedničkih kandidata. Iako je ovu fazu kampanje pratila prava „poplava“ objavljivanja rezultata istraživanja javnog mnjenja sa izbornim prognozama, u „Političkom poligonu“ je prikazan samo jedan prilog (u trajanju od 29 sekundi) o izbornoj prognozi Strategic marketinga (tabela 17).

U pasivnoj kampanji najčešće je predstavljan Koštunica (36 %), zatim Labus (29 %) pa Šešelj (11 %). Kandidatima dva rivalska krila SPS (Živojinović, Ivković) posvećeno je po 7 % vremena, uglavnom kroz priloge o prepucavanjima njihovih izbornih štabova.

Tip aktivne kampanje

Labus je u fazi „zagrevanja kampanje“ forsirao afirmaciju sopstvenog programa: svi prilozi su bili u okviru ovog tipa kampanje. Isto važi i za Vuka Draškovića. Razlikuje ih jedino tematski registar kampanje (tabela 18). Labus je akcenat stavljao na ekonomsku problematiku (45 %), a Drašković je pokušao sebe da predstavi kao autentičnog zaštitnika „srpskog nacionalnog interesa (63 %). Koštunica, Živojinović i Ivković su kombinovali tipove kampanje. Koštunica je u tri četvrtine priloga afirmisao sopstveni program, a u preostalom delu pozabavio se kritikom rivalskog programa (više delovanjem Vlade Srbije nego programom neposrednog oponenta na izborima). Ipak, dominantnu „aromu“ tematskom spektru njegovog programa davala je negativna kampanja: vanredni parlamentarni izbori (38 %), obaranje Vlade Srbije (25 %) i insistiranje na raširenom kriminalu i korupciji (12 %). Isto važi i za kandidata (jedne od frakcija) SPS na izborima, Velimira Živojinovića: tri četvrtine priloga on je posvetio afirmaciji sopstvenog programa, a preostali deo kritici rivalskih programa, naročito Vojislava Šešelja (i pozadinskoj podršci ovom kandidatu iz Haga bivšeg lidera SPS)⁹¹, te programa SPS „disidenta“ Branislava Ivkovića. Ovaj potonji je predizbornoj kampanju rasporedio na 83 % afirmacije sopstvenog programa i 17 % kritike rivalskog, unutar nekad iste (o)pozicione opcije – SPS (dakle, Velimira Živojinovića).

Napokon, dva predsednička kandidata, koja se otimaju oko pozicije predstavnika „autentične srpske desnice“ na političkoj sceni Srbije, izabrala su mešoviti model predizborne kampanje: afirmaciju sopstvenog programa + kritiku rivalskog (rivalskih) programa + (negativnu) afirmaciju sopstvenog programa, kao kontriranje sopstvenih prednosti naspram onome što se kritikuje.⁹²

Enfant terrible srpske političke scene, dr Vojislav Šešelj, prednjačio je u primeni ovog tipa kampanje: afirmacija sopstvenog programa (55 %), kritika rivalskog (rivalskih) programa (22 %), (negativna) afirmacija sopstvenog programa (22 %). Na adekvatnoj distanci kampanjski ga je sledio kandidat SSJ – Borislav Pelević: afirmacija sopstvenog programa (75 %), kritika rivalskog (rivalskih) programa (12,5 %), (negativna) afirmacija sopstvenog programa (12,5 %), uz katkad neprikrivenu nacionalističku retoriku.⁹³

⁹¹ Paradoksalno, uz istovremene panegirike 'zamrznutom' lideru stranke: „Jedan je Slobodan Milošević“ (Velimir Živojinović, 13. 9. 2002).

⁹² Dakle, nemam baš svoj program, ali parazitiram na kritikovanju! Kod njih ne valja „to i to“, kad bih ja, onda bih drugačije (ali ne kažem kako, samo drugačije!).

⁹³ „Ni svi Albanci ovoga sveta ne mogu mu pomoći da uđe u drugi krug“ (Borislav Pelević na konferenciji za novinare o Miroslavu Labusu, 10. 9. 2002).

Prilog: Tabele za „Politički poligon“

Tabela 15. Raspored publiciteta u „Političkom poligonu“ (broj priloga)

Kandidat	Aktivno		Pasivno		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%
Labus	7	12	3	37	10	16
Koštunica	4	7	4	50	8	12
Šešelj	8	14	0	0	8	12
Ilić	1	2	1	13	2	3
Pelević	7	12	0	0	7	11
Drašković	7	12	0	0	7	11
Obradović	6	11	0	0	6	9
Panić	1	2	0	0	1	2
Radenović	2	4	0	0	2	3
Živojinović	7	12	0	0	7	11
Ivković	5	9	0	0	5	8
Pavković	1	2	0	0	1	2
UKUPNO	56	99	8	100	64	100

Tabela 16. Raspored publiciteta u „Političkom poligonu“ (ukupno vreme priloga)

Kandidat	sek.	min.	%
Labus	486	8,1	17
Koštunica	265	4,4	9,2
Šešelj	384	6,4	13,5
Ilić	65	1,1	2,2
Pelević	332	5,5	11,6
Drašković	358	6	12,6
Obradović	224	4	7,8
Panić	10	0,1	0,3
Radenović	77	1,2	2,7
Živojinović	380	6,3	13,3
Ivković	204	3,4	7,1

Analiza elektronskih medija u predizbornoj kampanji

Kandidat	sek.	min.	%
Pavković	65	1,1	2,2
UKUPNO	2850	47,6	100

Tabela 17. Posredni akteri

Akter	%
Republička izborna komisija	55
Vlada Srbije	11
G17+	7
CeSID	5
Lista za Sandžak	4
Demokratski centar	3
Nova Srbija	3
Građanski savez Srbije	3
Srpska radikalna stranka	2
SPO	2
SPS (Velimira Živojinovića)	2
Istraživači javnog mnjenja (SMMRI)	2
Ministar za lokalnu samoupravu, Šabić	1

Tabela 18. Teme kampanje

Teme	Kandidati								
	Labus	Koštica	Šešelj	Pelević	Drašković	Živojinović	Ivković	Ukupno	%
Kršenje izborne procedure	1	0	1	2	1	0	0	5	9
Ekonomija, finansije, privredni (ne)uspesi, privatizacija, prozapadna - promoderna orijentacija	5	0	0	2	0	0	2	7	15,1
Socijalna pitanja	1	0	0	0	2	3	0	6	11
Međunarodni odnosi	0	0	0	0	0	1	0	1	1,8

Oko izbora

Teme	Kandidati								
	Labus	Košćunica	Šešelj	Pelević	Drašković	Živojinović	Ivković	Ukupno	%
Korupcija, kriminal, šverc	0	1	1	0	0	1	0	3	5,3
Vanredni parlamentarni izbori u Srbiji	0	3	3	0	0	0	0	6	11
Vlada Srbije	1	2	3	1	0	1	0	8	14
Srpski nacionalni interes	0	0	0	2	5	0	2	9	16
Nacionalna i druga pripadnost kandidata (Labus nije Srbin...)	0	0	0	0	0	0	1	1	1,8
Podrška predsedničkom kandidatu	2	2	0	0	0	1	1	6	11
Nacionalne manjine	1	0	0	0	0	1	0	2	3,6
UKUPNO	11	8	8	7	8	8	6	56	100

EMISIJA „IZBORNA HRONIKA“

Emisija je počela da se emituje kao zamena za „Politički poligon“ 14. septembra i bila je na programu svakodnevno neposredno iza Dnevnika 2 TV Beograd, sve do predizborne tišine - 26. septembra 2002; ukupno 13 emisija, odnosno 219 minuta programa.

Opravdano postojanje ove specijalizovane emisije koja je emitovana nakon Dnevnika 2 od dana potpisivanja sporazuma o predstavljanju predsedničkih kandidata na državnoj televiziji (14. septembra), nadoknadilo je sve nedostatke Dnevnika 2. U *Hronici* su emitovani *prošireni izveštaji* već emitovanih u Dnevniku 2, ali žanrovski potpuniji, sa autentičnim slikama i tonskim segmentima.⁹⁴ Izjave

⁹⁴ U odnosu na Dnevnik 2 u kojem je, recimo, u sedam sekundi rečeno kako je Branislav Ivković izjavio kako „Srbiji treba dobar domaćin“, u *Hronici* je u jednogminutnom prilogu Ivković imao priliku da objasni šta je hteo da kaže.

kandidata plasirane su u većini slučajeva tonski, te je gledalac imao mogućnost da doživi atmosferu sa mitinga, skupova, da čuje i vidi kako je to izgledalo na licu mesta. *Novinari, izveštači RTS (dopisnici iz unutrašnjosti, takođe) profesionalno su odradili posao. Gotovo da nije primećena POZITIVNA konotacija u bilo kojem prilogu. Samo u jednom od slučaja, reč je o mitingu radikala, novinar je glasovnom prezentacijom naveo na zaključak da ga je ponela atmosfera.*⁹⁵

Prosečno trajanje emisije bilo je 17 minuta, u rasponu od 9 do 21 minuta (koliko je trajala 26. septembra 2002).

U posmatranom periodu objavljeno je 159 priloga (prosečnog trajanja oko 1,3 minuta). Neposredni akteri kampanje (predsednički kandidati) zauzeli su 84 % vremena emisije, a posredni preostalih 16 %.

Osim standardnih informacija o kampanji (vesti, izveštaji) nakon žrebanja termina predstavljanja predsedničkih kandidata na državnim medijima, njihovim izbornim štabovima bilo je omogućeno emitovanje priloga po sopstvenom izboru (rezervisani termini). Ovu mogućnost iskoristili su izborni štabovi jedanaest kandidata, doduše sa različitom učestalošću (tabela 19). Najviše rezervisanih termina iskoristili su izborni štabovi Labusa, Koštunice, Šešelja i Vuka Obradovića (po četiri), a najmanje izborni štabovi Dragana Radenića, Nebojše Pavkovića i Tomislava Laloševića (po jedan). Ovaj tip predstavljanja „potrošio“ je ukupno oko četvrtine (27 %) medijskog vremena emisije.

Raspored publiciteta predsedničkih kandidata

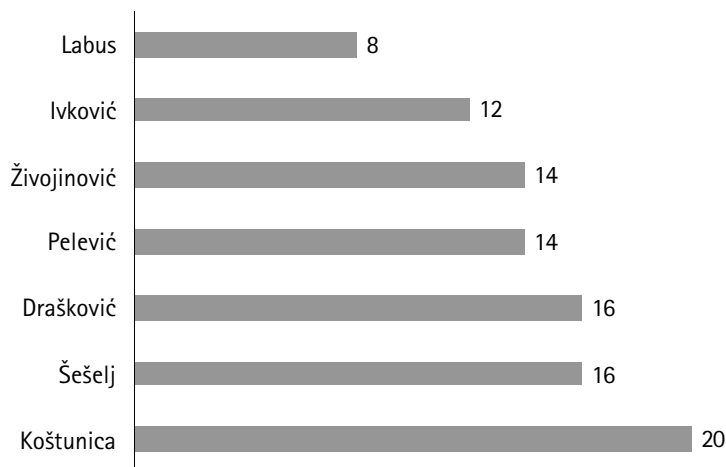
I u „Izornoj hronici“ je nastavljen manir ekvidistance prema *svim* predsedničkim kandidatima, bez obzira na njihov objektivni politički rejting ili procenu političke značajnosti, odnosno šansi na uspeh na predstojećim izborima. S obzirom na „inflaciju“ kandidata, medijski prostor (broj priloga) i vreme bili su dosta disproporcionalno raspoređeni u odnosu na navedene parametre i ipak „već viđene“ glavne favorite. Sve je bilo podređeno već apostrofiranom „objektivizmu“, u kojem je bilo moguće da neki od izrazitih, viđenih favorita (Labus) budu medijski znatno manje eksponirani u odnosu na izrazite političke autsajdere i 'slučajne

⁹⁵ Izuzetak su, naravno, samostalni medijski „produkti“ samih aktera kampanje. Prema potpisanom sporazumu, izborni štabovi predsedničkih kandidata imali su mogućnost da RTS-u dostave priloge po njihovom izboru. U tim slučajevima primećena je pozitivna konotacija pri plasmanu, koja ne čudi jer su priloge radili izborni štabovi predsedničkih kandidata. U takvim priložima emitovani su delovi govora, skupova sa građanima, u kojima predsednički kandidat izgleda kao čovek iz naroda (najčešće Pelević, Ivković, Živojinović, Obradović). Mitinzi su kvalifikovani kao „veličanstveni“, „pred oko nekoliko hiljada okupljenih“...

učesnike' (tabele 2 i 3 u prilogu). Sve je, u principu, zavisilo od dinamike predizbornih aktivnosti i „agresivnosti“ kampanje – i najsitniji detalji ovih aktivnosti bili su „vesti“, koje su marljivo beležene i prezentirane javnosti. Otuda i velika „usitnjenost“ priloga, lišena ma kakvog redakcijskog stava, odnosno selekcije (što bi se moglo označiti kao *dobra vest*: 'visoka' politika na zvaničnim medijima je 'prepuštena' samim akterima, a mediji su samo posrednici u njenom predstavljanju javnosti).

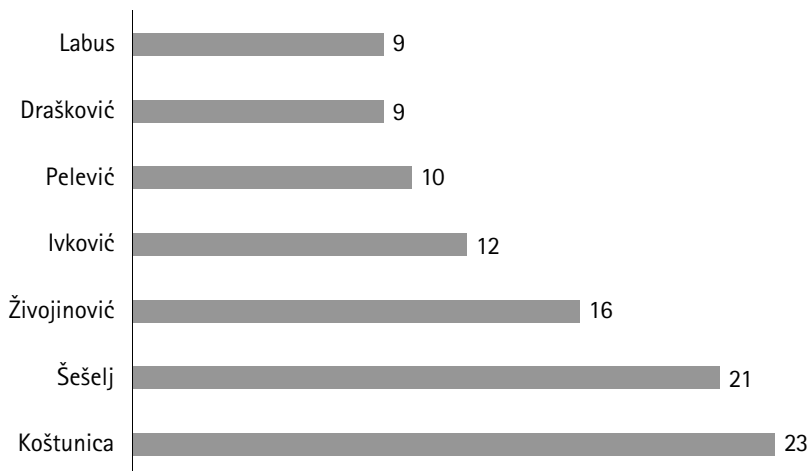
Izloženi podaci veoma jasno demantuju već uobičajeno prisutnu larmu pojedinih kandidata, odnosno njihovih izbornih štabova (poglavito Šešelj, ali i Koštunica) o njihovoj „medijskoj skrajnutosti“, defavorizovanju i potiskivanju iz zvaničnog elektronskog medijskog prostora (i vremena) *državnih* medija u ime navodnog forsiranja pojedinih kandidata (naročito Labusa).⁹⁶

Grafikon 8. Raspored publiciteta glavnih kandidata po broju priloga (%)

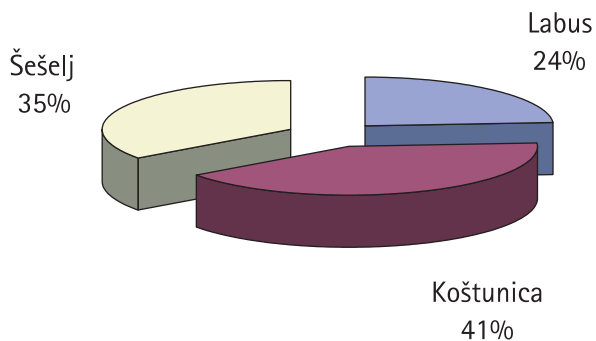
⁹⁶ U grafikonima 8 i 9 uračunati su samo podaci „spontanog“ predstavljanja (bez korišćenja 'rezervisanih' termina).

Grafikon 9. Raspored publiciteta glavnih kandidata po ukupnom vremenu trajanja aktivnog predstavljanja (%)

Naravno, ovakva 'formalna' slika medijske prezentacije *neposrednih kandidata* u državnim medijima značajno se menja kada se razmotri delovanje u kampanji posrednih aktera, koji su „radili” u korist svojih kandidata (pasivno predstavljanje, tabela 20).

Grafikon 10. Raspored ukupnog publiciteta tri najjača kandidata

Ipak, i ovde je moguće govoriti o namernoj selekciji tonskih izjava kandidata, odnosno o namernom pokrivanju iz „off-a“ kad je jedan od kandidata govorio o drugima. Prilozi su najčešće trajali između jednog i dva minuta (tabela 21).

* * *

Koliko god hteli da budemo kritični u oceni rada državne televizije, važno je imati na umu da je na RTS-u, osim *Izborne hronike*, danima trajalo (sve do izborne tišine) i predstavljanje predsedničkih kandidata. U sat vremena ili nešto više u studiju RTS-a svih 11 kandidata imalo je priliku da gledaocima predstavi sebe i svoj program. Za razliku od drugih TV stanica, na RTS-u je to bilo krajnje konvencionalno i ponekad se činilo da novinar/voditelj nije ni bio potreban.

Kad se sve uzme u obzir, teško je proceniti koliko je uloga RTS-a u ovoj predizbornoj kampanji ostvarena - javnost svih kandidata jeste ostvarena, ali selekcija informacija koje „vuku“ ka krajnje negativnoj konotaciji nešto je što je obeležilo praćenje ove kampanje. Na kraju, možda je to više nego dokaz da i na RTS-u nema navijanja niti svekolike podrške bilo kome.

Prilog: Tabele za „Izbornu hroniku“

Tabela 19. Korišćenje rezervisanih termina

Kandidat	Datumi	Ukupno vreme
Labus	19, 21, 24, 25. 9.	484
Koštunica	19, 20, 23, 26. 9.	480
Šešelj	18, 20, 25, 26. 9.	495
Obradović	19, 20, 24, 25. 9.	477
Pelević	15, 19, 25. 9.	380
Drašković	17, 20, 26. 9.	370
Živojinović	24, 25. 9.	228
Ivković	20, 24. 9.	240
Radenović	26. 9.	120
Pavković	26. 9.	120
Lalošević	23. 9.	110
UKUPNO	29.	3504

Tabela 20. Raspored publiciteta u „Izbornoj hronici“ (broj priloga)

Kandidat	Aktivno		Pasivno		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%
Labus	6	6	5	36	11	10
Koštnica	15	16	4	29	19	17
Šešelj	12	13	4	29	16	15
Pelević	10	10	0	0	10	9
Drašković	12	13	0	0	12	11
Obradović	7	7	0	0	7	6
Radenović	3	3	0	0	3	3
Živojinović	10	10	0	0	10	9
Ivković	9	9	1	7	10	9
Pavković	7	7	0	0	7	6
Lalošević	5	5	0	0	5	5
UKUPNO	96	100	14	100	110	100

Tabela 21. Raspored publiciteta u „Izbornoj hronici“ (vreme trajanja priloga)

Kandidat	sek.	min.	%
Labus	357	5,9	6
Koštnica	930	15,5	17
Šešelj	848	14,1	15
Pelević	404	6,7	7
Drašković	790	13,2	14
Obradović	355	5,9	6
Radenović	206	3,4	4
Živojinović	649	10,8	12
Ivković	490	8,1	9
Pavković	347	5,8	6
Lalošević	204	3,4	4
UKUPNO	5580	92,8	100

ZAKLJUČCI O PONAŠANJU DRŽAVNIH ELEKTRONSKIH MEDIJA U KAMPANJI

Iskristalisale su se sledeće osobenosti ponašanja medija:

Kako su izveštavali?

- 1) Publicitet dat predizbornoj kampanji bio je ispodprosečan
- 2) Plasman informacija - u granicama pristojnosti
- 3) Značaj - adekvatan događaju
- 4) Efekat - napuštanje aktera, relativizacija napetosti i „vrućeg“ govora. Zaštita javnosti od jezičke „kontaminacije“, kojom je diskurs aktera (opet očekivano?) obilovao.

Model koji je (sa retkim izuzecima) dosledno prećutno poštovan bio je:

Faktografija → objektivizam → ekvidistanca vs. favorizovanje → posredovanje bez učestvovanja → napadno izbegavanje komentarisanja → „ravan“ ton (neutralizam)

Dobra vest je da se može govoriti o postepenoj profesionalizaciji medija u političkom polju: kampanja predsedničkih kandidata za medije nije bila vest dana! Bila je jedna od (blokova) vesti.

Mediji su radili ono što su „moralni“ i što im je, uostalom, profesionalna i društvena uloga: suvo su izveštavali o turnejama političara: ko - gde - kada - kako - šta. Sve to upakovano u odgovarajuće rubrike, odnosno blokove, bez „razlivanja“. Možda upravo zato nije izostala (već uobičajena) „larma“ o „strogoj kontroli“ i medijskoj „manipulaciji“ sa gotovo svih strana političkog spektra, koja nikada nije bila manje opravdana, samim tim i neuspela. Mediji su „izneverili očekivanja“ onih aktera koji su očekivali pozadinsku podršku, tj. večno vraćanje istog: da kreatori javnog mnjenja navijanjem stvaraju „kreature mnjenja“, pogodne za demagoško „mešenje“ u različitim političkim kuhinjama. Karakteristično je u ovom smislu bilo upravo obrnuto ponašanje državnih elektronskih medija u informativnim emisijama:

1) dosledno, gotovo kruto pridržavanje usvojenog pravilnika o načinu predstavljanja predsedničkih kandidata (svakom ponešto, nikome previše prostora). Naravno, ekvidistanca tj. ravnopravnost nije jednakopravnost.

2) zaturanje, brižljivo pakovanje, ušuškavanje i naročito dislociranje kampanje u posebne emisije.

Zašto su se mediji ponašali na ovakav način?

Optimistička procena bila bi: nakon decenijskog sunovrata profesije njeni poslenici su u fazi „slobodnog lebdenja“, tokom kojeg traže čvrsto uporište, koje se više ne traži u poslovičnom služenju „neizvesnoj“ politici.

Realistička prognoza je: radilo se o niskom startu pred (očekivano) prestrojanje, koje će uslediti onda kada ova ili ona od sada suprotstavljenih opcija prevagne u konačnom deljenju karata na srpskoj političkoj sceni.

NEDRŽAVNI ELEKTRONSKI MEDIJI

Nedržavni (posmatrani) mediji imali su nešto lagodniju poziciju: emancipovani od „stega dogovorenih pravila“ za državne medije, mogli su sebi dopustiti izvesnu „nagnutost“, no bez preterano entuzijastičkog navijanja i učestvovanja, tako da je i ovakva (povremeno uočljiva) „naherenost“ rezultirala tek mlakom podrškom ovoj ili onoj političkoj opciji.⁹⁷

STUDIO B – Vesti u 19 h

Ukupno posmatrano vreme emisije: 725 minuta (12 sati programa)

Prosek trajanja emisije: 29 minuta

Izborni blok: 21 % od ukupnog vremena trajanja emisije: 6,1 minut

Broj objavljenih priloga o izborima: 201 (prosečan broj priloga – 8 po emisiji)

Broj priloga o neposrednim akterima izbora: 126 (63 %)

Broj priloga o posrednim akterima izbora: 75 (37 %)

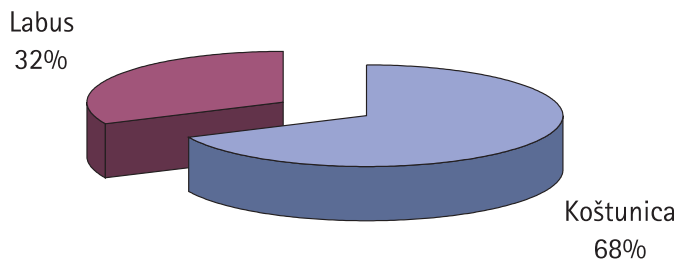
Od prvog dana posmatranja ovog medija bilo je očigledno da će Miroljub Labus i Vojislav Koštunica štrčati po medijskom „tetošenju“. No, i u medijskom tretmanu pomenute dvojice pretendenta na mesto predsednika, ipak su postojale određene razlike. Favorizovanje Miroljuba Labusu nije bilo toliko primetno kroz kvantitativne (tabela 23), koliko je to slučaj sa kvalitativnim pokazateljima (plasman, audio i vizuelno pokrivanje).⁹⁸ Istina, poslednjih nekoliko dana pred izbore došlo je do izvesnog uravnotežavanja u medijskom praćenju Labusa i Koštunice, pre svega zahvaljujući učestalijem „pasivnom“ predstavljanju ovog potonjeg (tabela 26, grafikon 11). Inače, ova dva kandidata zapremila su 92 % ukupnog vremena pasivnog predstavljanja svih kandidata.⁹⁹

⁹⁷ Značajan izuzetak predstavljala je TV Pink (koja nije bila predmet analize) svojom izrazitom naklonjenošću (čak pristrasnošću) prema Labusu, koja je dosegla kulminaciju direktnim prenosom predizbornog mitinga ovog kandidata u Beogradu (nekoliko sati pre početka izborne tišine), na kojem je izgovoreno mnogo poruka kontaminiranih jezikom netrpeljivosti i uvreda.

⁹⁸ „Po broju i kvalitetu priloga štrče Miroljub Labus i Vojislav Koštunica. Prilozi Miroljuba Labusa su, po pravilu, najsadržajjniji, pošto uključuju živu sliku sa predizbornih skupova i žive izjave. Za razliku od njega, izveštaji o kampanji Vojislava Koštunice imaju sledeću audio-vizuelnu strukturu; izveštaj novinara, najčešće, prati telop i to bez žive izjave“ (Komentar monitoringa, Dražen Pavlica, 7. 9. 2002).

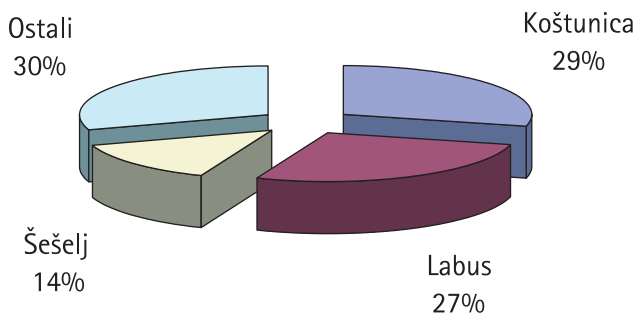
⁹⁹ Paralelno praćenje državnčkih i aktivnosti skopčanih sa predizbornom kampanjom Miroljuba Labusa i Vojislava Koštunice dodatno su stavljali u medijski povlašćen položaj. Dabome, te dve vrste aktivnosti pomenutih

Grafikon 11. Vreme posrednog predstavljanja dva najuspešnija kandidata

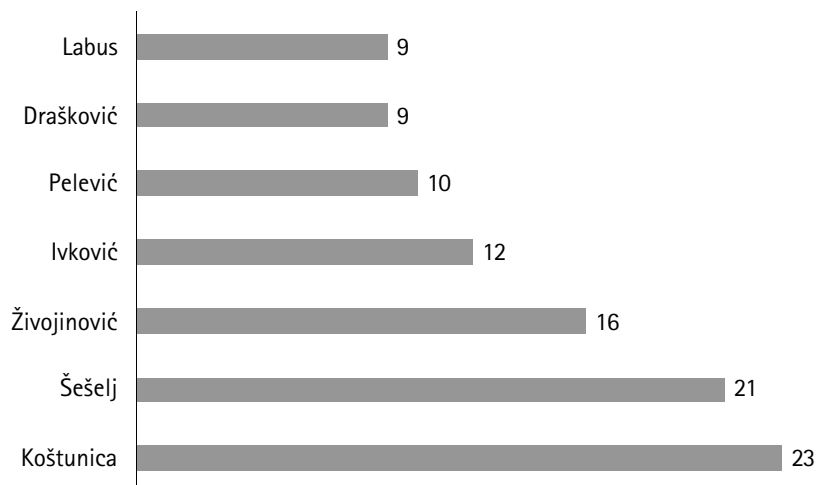
Ostalim kandidatima, bez nekih velikih međusobnih razlika, dodeljena je uloga medijskih outsajdera (tabela 22, grafikoni 12 i 13).

Grafikon 12. Ukupan broj priloga predsedničkih kandidata

predsedničkih kandidata su, sa izuzecima, bile jasno odvojene (kako prilikom imenovanja funkcije, tako i plasmanom emitovanja dotičnih priloga). Unutar pomenutog dvojca veća medijska zastupljenost, prevashodno pobočna, bila je na strani Miroљuba Labusa. Jedan od važnih razloga, ako ne i najvažniji, za to leži u činjenici da prominentni članovi izbornog štaba Miroљuba Labusa (kao npr. Mlađan Dinkić i Božidar Đelić) obavljaju vrlo značajne državničke poslove. Svako njihovo pojavljivanje u medijima, nadasve kada su u pitanju društveno poželjne aktivnosti (obećanje o vraćanju duga penzionerima i štednje Dafiment banke i Jugoskandika), bio je dodatni pobočni poen u kampanji. Longitudinalna analiza bi pokazala da li se oni sada češće pojavljuju u medijima (prilikom takvih prijatnih prigoda), nego što je to bio slučaj pre nekoliko meseci (Lucidan komentar posmatrača medija Dražena Pavlice).

Grafikon 13. Ukupno vreme priloga predsedničkih kandidata

Vesti u 7 tako su zapale u binarnu asimetriju, gde su na jednom polu dvojica izrazitih medijskih favorita, dok je na drugom polu vladala svojevrsna uravnilovka. S druge strane, uvedeno je vrlo pedantno načelo međusobne simetrije kada su u pitanju preostali kandidati.¹⁰⁰ Verovatno je da bi urednički kolegijum posegnuo za sledećim opravdanjem: medijski značaj je adekvatan političkoj snazi. Ali, tek to vrlo šepRTLjavo obrazloženje bi izazvalo sijaset novih nedoumica.

Pri koncipiranju izveštaja sa predizbornih aktivnosti korišćeni su vrednosno-neutralni jezički obrasci u govoru medija, dok su pikantan „začin“ kampanji bili povremeni jezički „ispadi“ samih kandidata ili njihovih pristalica, koji su pušteni u program uživo.¹⁰¹

¹⁰⁰ U nedostatku boljih priloga, a radi faktografske 'ravnoteže', u etar su pušteni i ovakvi biseri: Predsednički kandidat Velimir Živojinović: „Ukoliko pobedim na izborima radiću na tome da Srbija bude zajedno sa BiH i Makedonijom, jer je reč o jednom narodu“, izjavio je predsednički kandidat Bata Živojinović za sarajevski nedeljnik „Slobodna Bosna“.

¹⁰¹ „Saopštenje moravičkog okružnog odbora DS: Način na koji je Vojislav Koštunica otpočeo svoju izbornu kampanju vraća nas u vreme mržnje, podela, kleveta i sukoba. Nezahvalni Koštunica, kome je slava pomutila razum, sada baca drvlje i kamenje na one na čijim leđima se uspeo“ (Vesti u 7, 7. 9. 2002).

Premda se možda to i nije moglo očekivati, Miroljub Labus¹⁰² (i naročito njegov izborni štab i akteri koji su ga podržavali) srazmerno češće su posezali za rečima pokude (odnosno, srazmerno češće su te reči dobijale publicitet na Studiju B) na račun glavnog protivkandidata Koštunice. U tom smislu, Labus je imao ofanzivniji medijski nastup od Koštunice, koji se više nalazio u odbrambenom gardu. Sve u svemu, tip kampanje koji su vodili kandidati bio je znatno „celovitije“ prikazan nego na potpuno sterilizovanim državnim medijima. Nije izostao čak ni slabo prikriven govor (etničke) netrpeljivosti (tabela 24).¹⁰³

Tako su pod medijsku lupu stavljene i brojne kritike na račun Vlade Srbije, i to od strane svih predsedničkih kandidata (naravno, sem M. Labusa). Vlada Srbije, premda indirektan akter, sve više je postajala glavni (anti)heroj kampanje za predsedničke izbore. To je, naravno, bio razlog da Vlada Srbije krene u protivkampanju „Ponosna Srbija“, koja je dobila znatan prostor u Vestima u 7.¹⁰⁴

S obzirom na vreme trajanja predizbornog bloka može se steći pogrešan utisak o samom kvalitetu praćenja predizborne kampanje na Studiju B. U suštini, Vesti u 7 su vrlo dozirano i sterilno izveštavale o toku predizborne kampanje. Iz priloga se veoma teško može dobiti temeljit uvid u srž programa predsedničkih kandidata. Teme kampanje su bile veoma usitnjene (tabela 25). U nastupima tri najeksponiranija aktera dominirali su, pre svega, čisto tehnički podaci o izbornom procesu i personalistički nanosi – naročito u nerviranju Koštunice „postavljanjem javnih pitanja“ (tabela 26). Nema spora da je on svojim ponekad nezgrapnim izjavama davao povoda za neka od tih pitanja.¹⁰⁵ Neke druge Koštuničine izjave izazivale su

¹⁰² „Miroljub Labus: Zna se za koga je radio Velja Ilić, to se sada vidi, radio je za Koštunicu; zna se za koga dolazi Panić, da isto to radi, i on radi za Koštunicu; zna se za koga Šešelj radi, i on radi u korist Koštunice. To je sve onaj isti šinjel koji je Milošević ostavio i otišao; i oni su svi sada pokušali da uđu pod taj šinjel – neko je ušao u džep, neko u rukav, neko u drugi džep; izgleda još samo jedan rukav da je slobodan. Videćemo kakva će biti konkurencija za taj rukav. Ono što nama ne treba, ne treba nam ni novi Milošević, ni njegov šinjel“ (Vesti u 7, 8. 9. 2002).

¹⁰³ Govoreći o predstojećim predsedničkim izborima Koštunica je optužio premijera Đinđića da pokušava da manipuliše izborima zato što poziva Albance da učestvuju na izborima kako bi njihovim glasovima uvećao biračko telo i podsetio da je to isto radio i Slobodan Milošević (Vesti u 7, 5. 9. 2002).

¹⁰⁴ „Premijer Srbije Zoran Đinđić ocenio je da su se predsednički izbori u Srbiji pretvorili u prljavu kampanju protiv reformi. Ako neko za Srbiju izjavi da je balkanska Kolumbija on diskredituje imidž zemlje – rekao je Đinđić i pozvao predsedničke kandidate da u kampanjama govore najpre o svojim rezultatima (u toku ovih reči se pušta slika sa jednog od predizbornih skupova Vojislava Koštunice). Đinđić: „Danas se u Srbiji političke stranke i politički blokovi definišu samo u odnosu na to – na one koji prazno kritikuju, koji pametuju, koji uvek znaju bolje, a ne umeju ni ulicu da pređu, ni dve koze da sačuvaju i one koji rade i pokušavaju da izvuku zemlju iz bede u koju je ona zapala“ (Vesti u 7, 8. 9. 2002).

¹⁰⁵ Tako je 9. 9. pušten jedan, za elektronske medije, džinovski prilog (u trajanju više od tri minuta). U njemu su načičkane izjave više državnih funkcionera i javnih ličnosti (Predrag Marković – G17 plus, Mlađan Dinkić, Božidar Đelić) koji su reagovali na izjavu Vojislava Koštunice o „strancima“ u institucijama sistema. Komentarišući izjavu

uznemirenje i u međunarodnoj javnosti, posebno čuvena „iredentistička“ u Zvorniku, a neki od njegovih savetnika su se baš svojski potrudili da to uznemirenje učine možda i opravdanijim nego što je bio sam povod.¹⁰⁶

Tabela 26. Dominantne teme tri najuspešnja aktera izbora (Koštunica, Labus, Šešelj)*

Izborna procedura, kampanja, pitanja Koštunici	23
Vanredni izbori u Srbiji i obaranje vlade Srbije	14
Ekonomija	18
Korupcija, kriminal, šverc	16
Međunarodni odnosi	13
Državna zajednica Srbije i Crne Gore	5

* Zbir podataka nije 100 % jer se radi o sintetičkoj tabeli ranga. Ostale teme nisu rangirane.

Svaki od kandidata je forsirao svoju „omiljenu“ temu: Labus ekonomiju (43 % svih tema) i međunarodne odnose (17 %), Šešelj „korupciju i kriminal aktuelnih vlasti“ (35 %) a Koštunica - vanredne parlamentarne izbore u Srbiji i obaranje vlade Srbije (30 %).

Posredni akteri predizborne scene oglašavali su se i povodom pojedinih kandidata (bilo u smislu podrške ili osporavanja), ali i šire u kontekstu političkih tema vezanih za izbore. Od ukupnog broja i vremena priloga posrednih aktera oko jedne četvrtine odnosilo se na same kandidate, a ostalo na šire teme. Najviše su se predsedničkim kandidatima bavile Demokratska stranka (24 % priloga), Demokratska stranka Srbije i DOS (po 16 %), Koalicija Dan (12 %). Znatno broj priloga (24

predsedničkog kandidata DSS-a Vojislava Koštunice da u Vladi Srbije ima mnogo onih sa duplim državljanstvom i da ova zemlja valjda ume da pronađe snage u sebi, predsednik Političkog saveta G17 plus, Predrag Marković, izjavio je da je Koštunica u predsedničkoj kampanji započeo hajku na srpske stručnjake. P. Marković: „Ako želimo da sačuvamo Srbiju u Evropi sigurno je da ćemo u tome pre uspeti sa ekspertima poput Božidara Đelića, koga je svet proglasio za jednog od 100 najperspektivnijih lidera budućnosti, nego sa 1000 propalih Miloševićevih savetnika koji posle Koštunice nemaju gde da odu.“

¹⁰⁶ Upitan da prokomentariše izjavu koju je Vojislav Koštunica navodno dao u Malom Zvorniku, a po kojoj jugoslovenski predsednik i kandidat za predsednika Srbije Republiku Srpsku smatra samo privremeno odvojenom od Srbije Maršićanin je rekao da on lično nije čuo tu izjavu, ali da ne vidi šta je u toj izjavi, ako ju je Koštunica dao, sporno: „To je nešto čemu se stremi, kao što su nekad Istočna i Zapadna Nemačka stremile da se ujedine. Dakle, to je nešto što je dugoročni istorijski interes srpskog naroda. Da li će ikada biti realizovan, to je sasvim drugo pitanje. To zavisi od okolnosti, političkih prilika, odnosa snaga itd...“

%) bio je posvećen rezultatima sondaža javnog mnjenja.

U žanrovskom smislu, Vesti u 7 su delovale više „radijski“: tek svaki deseti prilog imao je audio i vizuelno pokrivanje, a dominiralo je statično iščitavanje vesti sa smrznutim telopom kandidata u pozadini (trećina svih priloga – tabela 27).

Prilog: Tabele za Studio B

Tabela 22. Ukupno predstavljanje neposrednih aktera

	udeo u broju priloga (%)	udeo u vremenu priloga (%)
Koštunica	29	40
Labus	27	37
Šešelj	14	10
Živojinović	9	4
Pelević	5	3
Drašковиć	5	2
Obradović	4	1
Ivković	3	2
Pavković	3	2
Radenović	1	0,1
Lalošević	1	0,1

Tabela 23. Neposredni akteri (predstavljeni aktivno)

	udeo u broju priloga (%)	udeo u vremenu priloga (%)
Labus	27	40
Koštunica	15	27
Šešelj	16	13
Živojinović	13	7
Drašковиć	7	3
Pelević	6	3
Obradović	6	3

Oko izbora

	udeo u broju priloga (%)	udeo u vremenu priloga (%)
Radenović	1	0,2
Ivković	5	3
Lalošević	1	0,2
Pavković	4	2

Tabela 24. Tip kampanje (pet najeksponiranijih kandidata)

	Afirmacija		Kritika		Negativna afirmacija	
	N	%	N	%	N	%
Koštica	10	77	1	7	2	15
Labus	13	68	0	0	6	32
Šešelj	14	78	2	11	2	11
Živojinović	8	73	3	27	0	0
Pelević	4	80	1	20	0	0
Ukupno	74		11		15	

Tabela 25. Teme kampanje (pet najeksponiranijih kandidata)

	Labus		Koštica		Šešelj		Živojinović		Pelević		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Izborna procedura, kampanja	4	17	3	18	2	10	1	7	1	17	11	14
Ekonomija - promoderna orijentacija	10	43	0	0	0	0	1	7	0	0	11	14
Ekonomija - antimoderna orijentacija	0	0	0	0	0	0	1	7	1	17	2	2
Socijalna pitanja	0	0	2	12	0	0	5	33	1	17	8	10
Međunarodni odnosi	4	17	1	6	2	10	0	0	0	0	7	8
Državna zajednica Srbije i Crne Gore	0	0	2	12	0	0	0	0	0	0	2	2
Korupcija, kriminal, šverc - aktualna vlast	0	0	2	12	7	35	0	0	0	0	9	11
Vanredni parlamentarni izbori u Srbiji	0	0	3	18	2	10	0	0	1	17	6	7
Obaranje Vlade Srbije	0	0	2	12	1	5	2	13	1	17	6	7
Medijska neravnopravnost	0	0	1	6	1	5	0	0	0	0	2	2
Srpski nacionalni interes	0	0	1	6	2	10	1	7	0	0	4	5
Strategija kampanje - pitanja Koštunici	3	13	0	0	1	5	1	7	0	0	5	6
Ostalo	2	9	0	0	2	10	3	20	1	17	8	10

Analiza elektronskih medija u predizbornoj kampanji

	Labus		Koštunica		Šešelj		Živojinović		Pelević		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Ukupno	23	28	17	21	20	25	15	19	6	7	81	

Tabela 27. Žanrovi

Vest	9
Izveštaj	16
Izveštaj sa slikom (telopom)	34
Izveštaj s vizuelnim i audio pokrivanjem	10
Izveštaj s citatom	31

BK - „TELEFAKT“ u 18:55

Ukupno posmatrano vreme emisije: 892 minuta (15 sati programa)

Prosek trajanja emisije: 36 minuta

Izborni blok: 18,2 % od ukupnog vremena trajanja emisije: 6,5 minuta

Broj objavljenih priloga o izborima: 278 (prosečan broj priloga - 11 po emisiji)

Broj priloga o neposrednim akterima izbora: 152 (55 %)

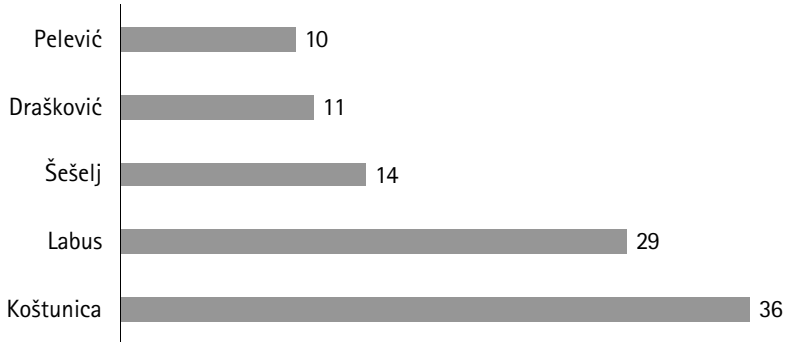
Broj priloga o posrednim akterima izbora: 126 (45 %)

Vreme utrošeno na neposredne aktere: 3,5 minuta po emisiji (54 % priloga)

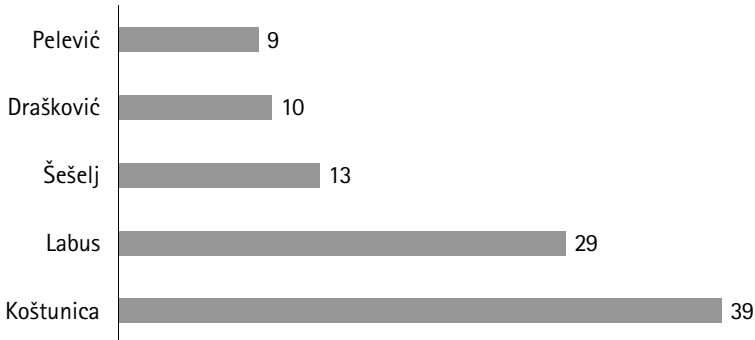
Vreme utrošeno na posredne aktere: 3 minuta (46 % priloga)

BK „Telefakt“ (posmatrana je udarna večernja emisija u 18:55) dao je najveći publicitet predizbornoj kampanji od svih medija, kako u pogledu prosečnog vremena trajanja izbornog bloka (blizu petine prosečnog trajanja emisije), tako i u pogledu broja priloga. Ipak, uočena je jasna (hronološka) pravilnost u načinu predstavljanja kandidata: prvo mesto uvek je zauzimalo predstavljanje Koštunice, potom je sledio Labus, Šešelj je bio na trećem mestu, a potom su sledili Pelević, Drašković pa drugi kandidati. Ne treba prenebregnuti činjenicu da su se Koštunica i Labus pojavljivali i van bloka o predsedničkim izborima, a ostali kandidati nisu. To je uticalo na neravnomernost prisustva predsedničkih kandidata, koja je striktno proporcionalna ovakvom redosledu predstavljanja (tabela 28).

Grafikon 14. Distribucija broja priloga (pet najeksponiranijih kandidata)

Grafikon 15. Distribucija vremena priloga (pet najeksponiranijih kandidata)

Međutim, treba ukazati na još dva uočena trenda: prvo, kada se posmatra samo aktivno predstavljanje neposrednih kandidata, odnosi broja priloga i vremena su nešto drugačiji (tabela 29): Koštunica pada na peto mesto, što odgovara činjenici da je on ponajmanje vodio aktivnu kampanju. Naravno, visok ukupan udeo u broju i vremenu priloga koji se odnose na njega proizlazi iz činjenice da je on 'zapremio' ubedljivo najviše pasivnog predstavljanja, bilo od strane neposrednih ili posrednih aktera kampanje (tabela 33). Sve ovo je bilo dosledno faktografski praćeno na BK

„Telefaktu“, pri čemu je napadno izbegavano komentarisanje saopštenja lidera, stranaka i izbornih štabova, itd. Ono čime je BK verovatno najviše uticao na gledaoce jeste izbor vesti i redosled kojim ih je davao. Inače, žanr u okviru kojeg su predstavljani predsednički kandidati u većini slučajeva bio je izveštaj sa vizuelnim i audio pokrivanjem. Istina, snimci koji prate izveštaje bili su u većoj meri, pretpostavljamo, arhivski snimci, a ne snimci koji se odnose recimo na skupove o kojima se u pojedinih priložima govori. Ipak, i ovakav postupak „pokrivanja“ izveštaja doprinio je utisku o većoj 'televizičnosti' praćenja kampanje nego na ostalim vizuelnim medijima. Sticao se utisak da je BK nastojao bar da dočara da je „bio na licu mesta“ i - ništa više. Spiker bi jednoličnom intonacijom iščitavao sve izveštaje, ne naglašavajući nijedan niti neki njegov deo posebno, tako da se delovanje ovog medija u predizbornoj kampanji ispoljavalo više na nivou sadržaja koji se prikazuju, nego na nivou neverbalne komunikacije spikera ili nekog drugog *odnosa* prema sadržaju.

Pošto 'sadržaji' nisu bili striktnije 'editovani' (kraćeni, pokriveni iz off-a), 'sadržinsko bogatstvo' (jezik napose) istupa aktera predizborne kampanje bilo je veoma približno iskustvu publike (da li na njeno zadovoljstvo ili ne, drugo je pitanje). U svakom slučaju, priroda kampanje i sredstava koja su u njoj korišćena bila je na BK ogoljenija i manje zabašurena. Pokazala se jasno *sekundarnost* onoga što je trebalo da bude predmet kampanje (izbor predsednika Srbije) i *primarnost* sučeljavanja dve nepomirljivo konfrontirane političke opcije oko gotovo 'nevažnog', u svakom slučaju marginalizovanog povoda! To je bilo jasno uočljivo i iz tipa kampanje (tabela 30): sedam od deset priloga kandidati su posvetili propagiranju svog izbornog programa, a preostale kritici 'rivalskih', odnosno izvlačenju posredne afirmacije svojih opcija iz slabosti drugih ('negativna afirmacija'). Najviše je 'kritikovao' Koštunica (33 % svih priloga), uglavnom *van konteksta* predsedničkih izbora u Srbiji.¹⁰⁷ Zajedno sa 'negativnom afirmacijom' to je činilo gotovo polovinu (47 %) njegove kampanje. Na pristojnom odstojanju pratili su ga Pelević (15 + 14 %) i Šešelj (19 + 5 %). Drašković je (verovatno u nedostatku 'pozitivnog' programa) najčešće pronalazio mane drugima (32 % 'negativne afirmacije') ili propisao

¹⁰⁷ „Koštunica navodi da su Jugoslaviji potrebni novi parlamentarni izbori i to izbori za umesto izbora protiv koji su bili 2000. godine. Vlast bi trebalo da bude u parlamentu što sada nije slučaj. Umesto da sve bude podložno kontroli i to parlamentarnoj pa i vlada, stvari su obrnute. Napravljen je amalgam između vlade i skupštinske većine koja je podređena vladi. Koštunica je izrekao optužbe na račun jednog dela onih koji vladaju Srbijom da nemaju svest o tome šta je država već jedino imaju svest o svom džepu i ništa mimo toga ne postoji“ (BK „Telefakt“, 2. 9). Ponešto o „dubini džepova“ spremno je izrekla i suprotna strana: „Dragan Maršićanin promovise načelo racionalne i poštene privatizacije a upozorava na prodaju preduzeća budzašto i povlašćenima. Labusov izborni štab čudi se što je glavni finansijer DSS-a Zoran Drakulić pokušao da za svoju firmu na Kipru kupi valjaonicu aluminijuma Seval iz Sevojna za 1\$.“

neverovatne 'bisere'.¹⁰⁸ Na ovaj tip kampanje nije bio imun ni Labus (6 %), mada se on ipak najviše trudio da afirmiše svoj program (94 %).

I tematski registar bio je 'usaglašen' sa tipom političke borbe koja je forsirana u kampanji (tabela 31). Ovo je još jasnije vidljivo kada se razmotre teme koje su favorizovala tri najistaknutija aktera kampanje: visok rang 'ekonomskim' pitanjima doneo je prevashodno Labus (44 % svih tema), uz pozitivan kontekst 'međunarodne saradnje'. Parirao mu je pasionirani 'kritičar svega postojećeg', Šešelj: uz 10 % mantranja antimoderne ekonomije ('domaćinskog tipa') - dok je 'moderna' uglavnom povezivana s 'korupcijom i kriminalom' aktuelnih vlasti (15 %)¹⁰⁹ - išla je i adekvatna vizija 'međunarodne saradnje' sa takvim svetskim ekonomskim silama kao što su Irak, Libija i Koreja (6 %).¹¹⁰ Koštunica nije bio *in* u ovim temama: nije mogao da stigne do njih zbog poslovične zabrinutosti za 'zajednicu Srbije i Crne Gore' (27 % svih tema), 'gundanja' oko svekolikih 'kršenja izborne procedure' (13 %) i pretećih poruka Vladi Srbije, te najava 'skorih vanrednih' izbora (40 %). Konsonantni prateći vokal za ovu potonju temu bio mu je Šešelj (35 %) (tabela 32). Ostali kandidati su uglavnom uveseljavali auditorijum 'smišljenim besmislicama', kandidujući se uporno za 'izjave dana': „Nijedan radnik, ukoliko on pobedi, neće izgubiti posao bez garancija države da će imati socijalnu pomoć dok ne nađe novi posao" (Vuk Drašković); „Ukoliko želite da ostanete bez posla glasajte za Labusa i Koštunicu" (Borislav Pelević); (Živojinović) smatra da „Srbija može da izdržava pet zemalja pa je sramota da živi od donacija“.

Tabela 33. Dominantne teme tri najuspešnija aktera izbora (Koštunica, Labus, Šešelj)*

Vanredni izbori u Srbiji i obaranje vlade Srbije	25
Ekonomija	19
Izborna procedura, kampanja, pitanja Koštunici	17

¹⁰⁸ „Srpske enklave na Kosovu i Metohiji bi trebalo da postanu opštine sa visokim stepenom samouprave uključujući i sopstvenu policiju.“

¹⁰⁹ „Šešelj je rekao da će, ako pobedi, uticati na rad policije tako što će u generale promovisati samo časne i poštene ljude koji će biti spremni da se obračunaju sa mafijom. Šešelj poručuje da je on jedini od kandidata koji može da se obračuna sa organizovanim kriminalom“ (BK „Telefakt“, 2. 9).

¹¹⁰ Šešelj: „Sarađivaćemo sa svima u svetu a posebno dobre odnose gradićemo sa istokom jer tamo možemo da prodamo svoju robu“. Ipak, kontroverzni lider radikala nije propustio da istog dana uputi i (neobičan) mig drugoj strani sveta antologijskom izjavom: „od svih kandidata mene Zapad najviše ceni, jer sam pošten i nikada nisam bio ničiji sluga“ (BK „Telefakt“, 3. 9).

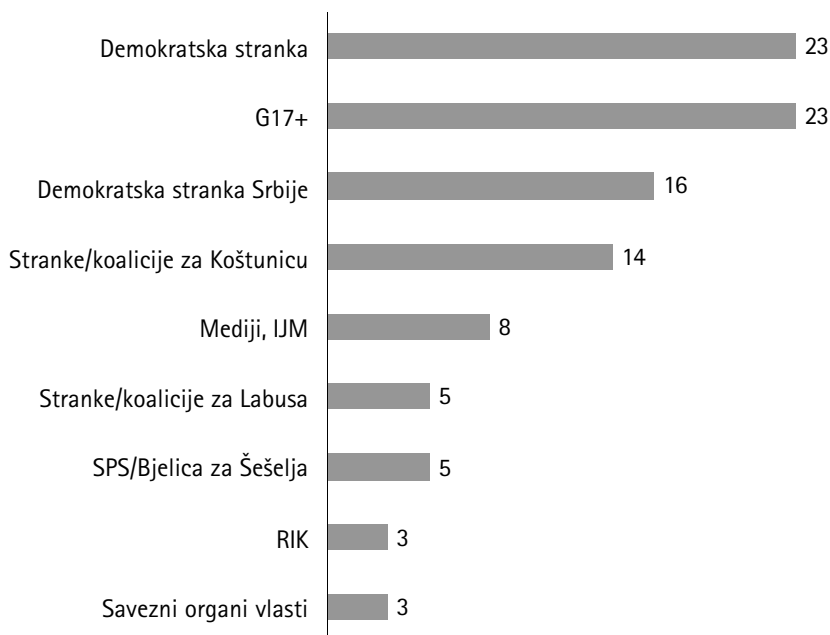
Analiza elektronskih medija u predizbornoj kampanji

Međunarodni odnosi	11
Korupcija, kriminal, šverc	7
Državna zajednica Srbije i Crne Gore	7

* Zbir podataka nije 100 % jer se radi o sintetičkoj tabeli ranga. Ostale teme nisu rangirane.

Posredni akteri predizborne scene bili su, kako je već rečeno, veoma intenzivno uključeni u predizborna događanja, dakako sa različitim motivima: od podrške pojedinim kandidatima do pojedinačnih ili opštih osporavanja (tabela 34).¹¹¹

Grafikon 16. Posredni akteri kampanje

¹¹¹ Karakterističan je po oštrim kritikama oba izborna favorita bio ministar pravde u Vladi Srbije Vladan Batić, inače otvoreni zagovornik bojkota izbora. Bez pominjanja imena, ali dovoljno transparentno pominjući 'dva potpisnika Beogradskog sporazuma': „Oni napuštaju brod koji tone. Zakleli su se da će čuvati Jugoslaviju... Oni sada beže sa broda koji tone i hoće da čuvaju Jugoslaviju iz Belanovice i Male Krsne sa mesta predsednika Srbije. Tako se ne čuva Jugoslavija. To je dvojni moral... Takvi predsednici Srbiji ne trebaju. Oni su bruka i sramota za Srbiju“ (“Telefakt“, 6. 9).

Osobenu aromu političkom galimatijasu davao je samoproklamovani 'veliki favorit' izbora, Velimir Ilić. Tako je, recimo, 3. septembra Izborni štab Velimira Ilića, govoreći o predsedničkim kandidatima Labusu i Koštunici, progovorio o zloupotrebama sredstava iz saveznog budžeta i zloupotrebama funkcija na kojima se nalaze. „Labus i Koštunica, da su ozbiljni kandidati za predsednika, podneli bi ostavke na svoje dosadašnje državne funkcije. Pošto to nije učinjeno, u Novoj Srbiji smatraju da je reč o zloupotrebama sredstava iz saveznog budžeta i pozicija na kojima se nalaze. Ilićev štab ocenjuje da su Labusova i Koštuničina obećanja nerealna.“ Nekoliko dana kasnije, Ilić je, odigravši svoju ulogu „električnog zeca“, istupio iz trke, uz izraze bezrezervne podrške jednom od dvojice 'uzurpatora' budžeta.

Bez eufemizama, finiš izborne kampanje bilo je, pre svega, žestoko nadmetanje izbornih štabova 'bez rukavica' (ili s rukavicama od osam unci), u kojem se sredstva nisu birala. A ni teme, tj. povodi za uzajamno optuživanje, često do neukusa, i na ivici uvreda¹¹², pri čemu je takav govor uočavan samo kod protivničke strane.¹¹³

Jedna od 'pseudotema' završnice kampanje bio je TV duel dvojice najjačih kandidata - Koštunice i Labusa. Labus je uporno pozivao svog oponenta da pred TV kamerama sučele svoje programe, dok je Koštunica bio poslovično neodlučan. Čak je i ovo postalo povod za uzajamna prepucavanja izbornih štabova.¹¹⁴

¹¹² Primeri: Dinkić: „Onaj ko nema šta da ponudi i ko nije sposoban da ponudi neko rešenje koje zadovoljava interese građana on kritikuje. Nama je najgore što savetnici gospodina Koštunice, koji su učestvovali u pravljenju tih dugova, sada se osećaju pozvani da mnogo pametuju“.

Služba za informisanje Vlade Srbije: „Posle dve godine spavanja u Palati Federacije Koštunica otkriva da građani Srbije teško žive. Bilo bi korisnije i poštenije da predsednik Koštunica smanji troškove svog kabineta koji godišnje iznose 50 miliona dinara što je 6000 prosečnih mesečnih plata u Republici“.

¹¹³ G17+ o Koštunici: „Vojislav Koštunica od juče je javno spreman da protera sve one koji, kako kaže, imaju gde da odu. To su, kaže predsednik političkog saveta G17+, Predrag Marković, naši stručnjaci koji imaju rezultate a koji su se sa dobro plaćenih mesta vratili da bi pomogli Srbiji“.

Labusov portparol B. Zečević je optužio predsednika Jugoslavije da je prihvatio rečnik Velimira Ilića. Zečević tvrdi da Koštunica nije uradio ništa u poslednje dve godine na uspostavljanju vladavine prava i da vlada u senci DSS-a nema ekonomski program. Labusov portparol je optužio Koštunicu da u kampanji troši državni novac i da nije nacionalista jer, kako je rekao, želi da otera stručnjake iz Srbije.

Batić je optužio Koštunicu da u predizbornoj kampanji koristi govor mržnje. „Koštunica ispoljava mržnju prema svojim sugrađanima druge nacionalnosti i prema ljudima sa stranim pasošima i to radi sa pozicije predsednika“. U Demokratskoj stranci optužuju lidera DSS-a da koristi jezik mržnje i ksenofobije. Aleksandra Joksimović izjavljuje: „I u ovom trenutku osim onih kandidata za koje smo i u prošlosti videli da vode takvu vrstu kampanje i da se na takav način obraćaju javnosti, kao što je recimo gospodin Šešelji ili neki drugi kandidati, ono što je za mene u ovom trenutku porazno je da se na takav isti način obraća aktuelni predsednik Jugoslavije, gospodin Koštunica“. Joksimovićeva 'nije videla' reklamu u kojoj je Koštunica prikazan kao predsednik koji Srbiji ne treba i ona navodi da to nije prljava kampanja već slobodno izražavanje mišljenja.

¹¹⁴ Šef izbornog štaba M. Labusa Zečević komentariše poziv BK televizije na TV duel Labusa i Koštunice i osvrće se na to što odgovora od Koštunice nema: „Odgovora još nema. Samo se plašim da to ne bude izraz kukavičluka.“

TABELE ZA BK TELEFAKT

Tabela 28. Ukupno predstavljanje neposrednih aktera

	udeo u broju priloga (%)	udeo u vremenu priloga (%)
Koštunica	28	29
Labus	22	21
Šešelj	10	9
Drašković	9	8
Pelević	8	7
Živojinović	6	6
Ivković	6	4
Obradović	4	5
Pavković	4	5
Lalošević	2	3
Radenović	0,4	0,3

Tabela 29. Neposredni akteri (predstavljeni aktivno)

	udeo u broju priloga (%)	udeo u vremenu priloga (%)
Labus	16	17
Šešelj	14	13
Drašković	13	11
Pelević	12	11
Koštunica	11	10
Obradović	9	9
Živojinović	9	9
Ivković	7	6

Mi zaista čekamo da Koštunica pristane na taj duel".

Mihajlov (DSS): „Insistiranje izbornog štaba M. Labusa na duelu sa predsedničkim kandidatom DSS-a gospodinom Koštunicom jeste odraz njihove slabe pozicije u biračkom telu u ovom trenutku i bojazan da oni iako će se izbori završiti u prvom krugu neće biti ti koji će biti drugi iza Koštunice jer im se ostali predsednički kandidati približavaju. I oni preko ovog duela hoće da se nametnu kao ti koji su drugi, koji će biti drugi u ovoj kampanji kako bi napravili razliku u odnosu na ostale kandidate i nadomestili slabe rezultate njihove kampanje".

Oko izbora

	udeo u broju priloga (%)	udeo u vremenu priloga (%)
Pavković	5	7
Lalošević	4	5

Tabela 30. Tip kampanje (pet najeksponiranijih kandidata)

	Afirmacija		Kritika		Negativna afirmacija		U k u p n o	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Labus	17	94	0	0	1	6	18	100
Koštica	8	53	5	33	2	14	15	100
Šešelj	16	76	4	19	1	5	21	100
Pelević	10	71	2	15	2	14	14	100
Drašković	11	58	2	10	6	32	19	100
Ukupno	62		13		12		87	

Tabela 31. Teme kampanje (pet najeksponiranijih kandidata)

	Labus		Koštica		Šešelj		Pelević		Drašković		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Izborna procedura	4	24	2	13	3	20	2	13	4	24	15	17
Ekonomija - promoderna orijentacija	8	67	0	0	1	8	1	8	2	17	12	14
Ekonomija - antimoderna orijentacija	0	0	0	0	1	12	2	25	5	63	8	9
Socijalna pitanja	0	0	1	17	2	33	3	50	0	0	6	7
Međunarodni odnosi	5	83	0	0	1	17	0	0	0	0	6	7
Državna zajednica Srbije i Crne Gore	0	0	4	80	0	0	0	0	1	20	5	6
Korupcija, kriminal, šverc - aktualna vlast	0	0	1	25	3	75	0	0	0	0	4	5
Vanredni parlamentarni izbori u Srbiji	0	0	6	60	4	40	0	0	0	0	10	12
Obaranje Vlade Srbije	0	0	0	0	3	75	1	25	0	0	4	5
Istraživanja javnog mnjenja	0	0	0	0	1	17	0	0	5	83	6	7
Srpski nacionalni interes	0	0	1	17	2	33	3	50	0	0	6	7
Mogući bojkot izbora	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100	1	1
Ostalo	1	33	0	0	0	0	2	66	0	0	3	3
Ukupno	18	21	15	17	21	24	14	16	18	21	86	100

Tabela 32. Neposredni akteri (predstavljeni pasivno)

	udeo u broju priloga (%)	udeo u vremenu priloga (%)
Koštica	53	57
Labus	31	28
Šešelj	5	4
Pavković	3	2
Drašković	2	3
Živojinović	2	2
Ivković	2	2
Pelević	1	1
Radenović	1	1

Tabela 34. Posredni akteri kampanje (u predstavljanju tri najuspješnija kandidata)

KO GOVORI	O KOME GOVORI							
	Labusu		Košćunici		Šešelju		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Demokratska stranka	2	14	12	86	0	0	14	23
G17+	3	21	11	79	0	0	14	23
Demokratska stranka Srbije	3	30	7	70	0	0	10	16
Koalicija Dan	2	40	3	60	0	0	5	8
DHSS	0	0	2		0	0	2	3
Stranke nacionalnih manjina	1	100	0	0	0	0	1	2
Nova Srbija	1	50	1	50	0	0	2	3
Socijaldemokratija	0		1	100	0	0	1	2
Savezni organi vlasti	1	50	1	50	0	0	2	3
SPS Milošević/Bjelica	0	0	0	0	3	100	3	5
Republička izborna komisija	2	100	0	0	0	0	2	3
Mediji i istraživanja javnog mnjenja	5	100	0	0	0	0	5	8
Ukupno	20	33	38	62	3	5	61	

ELEKTRONSKI MEDIJI O KAMPANJI ZA DRUGI IZBORNI KRUG PRESEDNIČKIH IZBORA (1-13. OKTOBAR 2002)

Monitoring praćenja predizborne kampanje za drugi krug predsedničkih izbora u Srbiji na elektronskim medijima obuhvatio je 13 dana programa na četiri elektronska medija: Radio Beograd 1, TV Beograd Dnevnik 2, Studio B - Vesti u 7 i BK „Telefakt“ (18:55). Tokom monitoringa uočili smo nekoliko jasnih pravilnosti ponašanja medija, kako kvantitativno, tako i kvalitativno.

Prvo, posmatrana četiri medija dala su *uočljivo različiti* publicitet predizbornoj kampanji dvojice preostalih kandidata u drugom krugu - Koštunici i Labusu. Primetan je bio, blago rečeno, skroman publicitet u informativnim emisijama državnih medija i znatno veći u programima 'nedržavnih' medija.

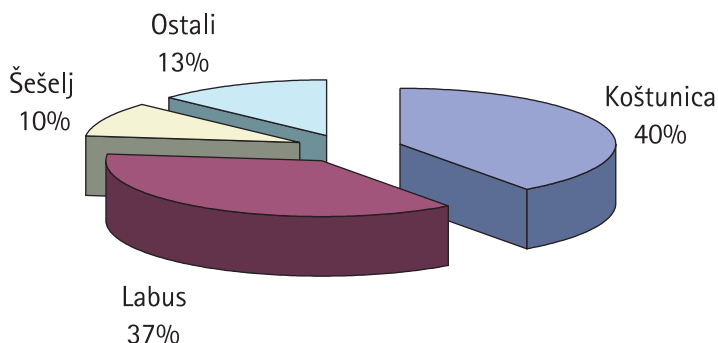
Tabela 35. Udeo kampanje u vremenu informativnih emisija

	Radio Bgd 1	TV Bgd 1	Studio B	BK
„Vreme kampanje“ (sek.)	913	3319	4755	4994
Udeo (%) kampanje u vremenu info-emisija	4 (oko 1 min)	13 (4,3 min)	21 (6 min)	18 (6,4 min)
Broj priloga o kampanji*	29	86	116	112
Broj priloga po emisiji (prosek)	2	7	9	9
Prosečno trajanje priloga (sek.)	31	39	41	45

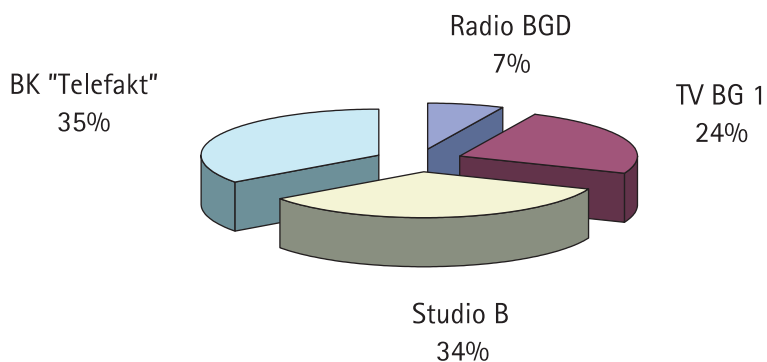
* Uključujući i najave vesti dana

Dakle, državni mediji su u ukupnom vremenu praćenja kampanje učestvovali sa oko 30 %, a nedržavni sa 70 % (odnos je bio više od 1 : 2). Dabome, i unutar 'državnih' medija uočen je značajan disbalans: odnos između TV i radija je 3,6 : 1. Radio je, praktično, 'nestao' iz praćenja kampanje. Nedržavni mediji su se (kvantitativno) „držali u egal“.

Grafikon 17. Udeo u 'vremenu kampanje'

Grafikon 18. Udeo u broju priloga o kampanji

Drugo, u situaciji 'raščišćene' političke scene (redukcije 'pretendenata na presto'), još je više došla do izražaja „pobočna” kampanja izbornih štabova i 'fanova' (pratećih vokala) kandidata (uočena još u klimaksu prvog kruga) kao *dominantna*, dok su njihova direktna sučeljavanja više bila *ekscesi*, nego pravilo. Ukratko, kampanjom su preovladali „posredni” akteri, svodeći, navodno, 'neposredne' na „slučajne učesnike”, takoreći akcidentalne 'prolaznike' kroz glavnu arenu političke borbe.

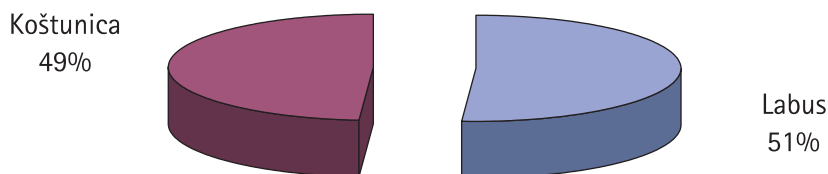
Ukupno posmatrajući, neposredni akteri (kandidati) 'zakupili' su oko jedne petine (21 %) svih priloga o kampanji u medijima tokom drugog kruga izbora. Od toga,

nešto više od trećine (36,5 %) u državnim medijima.

Kada se posmatraju samo 'nedržavni mediji', Studio B je u ovom segmentu blizu dve trećine (63 %) priloga posvetio preostalim predsedničkim kandidatima, dok je BK u odnosu na 'nedržavni' medijski *alter ego* više forsirao informacije o 'posrednim akterima' (53 %).

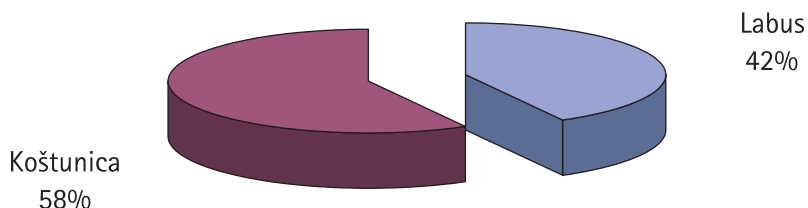
Predsednički kandidati su iskoristili samo oko trećine (inače ravnopravnog) predstavljanja na državnim medijima (Labus - 36 %, Koštunica - 33 %) za aktivno predstavljanje svojih programa i načela, a u preostalom delu bili su uglavnom „pasivno“ predstavljeni od strane izbornih štabova i ostalih posrednih aktera.

Grafikon 19. Predstavljanje predsedničkih kandidata na programima RTS

Da je kampanja i u ovoj fazi bila prevashodno „negativna“ svedoče i činjenice da je odnos pozadinske podrške i osporavanja u slučaju Koštunice bio pola-pola, dok je u slučaju Labusa „negativno“ predstavljanje nadmašilo pozitivno u odnosu 2:1. Nedržavni mediji su nešto drugačije rasporedili publicitet, posebno Studio B.

Grafikon 20. Predstavljanje predsedničkih kandidata na Studiju B

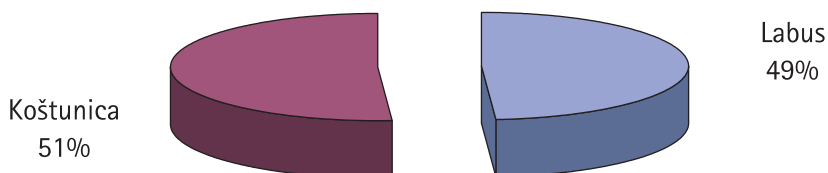

Ovakav odnos ukupnog predstavljanja ne ukazuje, međutim, na veću „naklonjenost“ Studija B Koštunici, kako bi na prvi pogled izgledalo, s obzirom da njegovo „aktivno“ predstavljanje čini svega 22 % svih priloga u kojima je predstavljen. Radi se, zapravo, o 'medveđoj usluzi', jer je odnos negativnih i pozitivnih posrednih predstavljanja ovog kandidata 2:1! Jednom reči, STB je marljivo beležio sve kritičke strelice upućene Koštunici.

S druge strane, Labusovo samopredstavljanje zapremilo je 29 % ukupnog predstavljanja, dok je negativno pasivno predstavljanje nadmašilo pozitivno za „samo“ 16 % (58 : 42 %).

Napokon, BK „Telefakt“ je ostvario sličnu „ravnotežu“ ukupnih priloga o dvojici predsedničkih kandidata kao RTS, samo s obrnutom (minimalnom) prevagom Koštunice.

Grafikon 21. Predstavljanje predsedničkih kandidata na BK „Telefaktu“

Za razliku od Studija B, BK je dao gotovo beznačajan publicitet aktivnom samopredstavljanju kandidata: Labus - 13 %, Koštunica - 12 %. Takođe, srazmera „negativnih“ i „pozitivnih“ pasivnih predstavljanja upravo je suprotna u odnosu na gradsku TV kuću: Labusu je upisano na konto 38 % pozitivnih i 62 % negativnih predstavljanja od strane posrednih aktera, a Koštunici 48 % pozitivnih i 52 % negativnih.

Utisku o isturenim „lutkama na koncu“ u obračunavanju *nekih drugačijih interesa* teško se moglo odoleti, pogotovo jer se mediji uopšte nisu trudili da taj utisak relativizuju i da ga ubedljivo zaogrnu u opšta mesta „opštih interesa“. Popravljanju ovakvog oporog utiska nije bitno doprinela niti 'konačna' (neizbežna?) realizacija jedne od virtuelnih 'megatema' prvog kruga kampanje - TV sučeljavanja „ljutih protivnika“. Naprotiv!

„Iako je po 'Sporazumu o predstavljanju predsedničkih kandidata' na septembarsko/oktobarskim predsedničkim izborima u Srbiji, nacionalna televizija trebalo da ima medijski primat i kad je 'istorijski' TV duel dvojice predsedničkih kandidata u pitanju, susret dvojice kandidata ipak se odigrao u beogradskom Medija centru (MC). I to je, možda, jedan od medijskih događaja ove godine.

Razloga je nekoliko:

- to što je duel održan u Medija centru kao neutralnom terenu pokazalo se sasvim korektnim, a i sami kandidati nisu imali ništa protiv (razgovor nije prekidano reklamama), besplatno su ga preuzimale zainteresovane TV stanice, nije bilo unapred pripremanog scenarija i pitanja, a na kraju razgovora 15 glavnih i odgovornih urednika najuticajnijih medija u Srbiji imalo je priliku da postavi po jedno pitanje, - bio je to prvi (od uvođenja višestranačja u Srbiji), a samim tim i jedinstveni susret dvojice prestižnih političkih ličnosti/kandidata (od kojih je svekolika javnost očekivala mnogo). Analitičari kažu da je ovaj TV duel novi korak za temelje srpske demokratije i uopšte za političku kulturu.

Scena koja je pripremana gotovo nedelju dana i uzbuđenje voditelja Vladana Radosavljevića (urednik u MC), koji je ipak uspeo da „iznese“ razgovor, dali su duelu poseban značaj i draž. Mada su mnogi kritičari (cinici) opisali „izmišljeni“ studio u MC u kojem je razgovor vođen kao studio u nekoj prosečnoj TV stanici u unutrašnjosti (skromno, možda suviše jednostavno).

Gosti - na nivou.

Kandidat grupe građana Miroslav Labus u tih sat i po vremena bio je superiorniji od Vojislava Koštunice i na rečima, i u nastupu. Direktno obraćanje u kameru (govori gledaocima), energično obraćanje protivkandidatu (sa sve naginjanjem prema njemu a preko stola), učinili su da Labus ostavi utisak spremnijeg, boljeg, pouzdanijeg. Posle najdirektnijeg obraćanja Koštunici rečima da „on nikada za njega ne bi glasao“, Labus je postigao kontraefekat kod mnogih. Njegov nastup prepričavao se danima posle TV duela - bio je isuviše napadan, ali nikako negativan. Mnogim gledaocima njegova ubedljivost kao da je zasmetala jer je doživljena kao pokušaj diskreditovanja Vojislava Koštunice.

A Koštunica kao po običaju, gotovo nerealno skroman, smušen, sa frizurom koja ga je činila još smušenijim (njegovr šiške bile su nekako čudno razbacane), ali umeo je da odgovori 'napadima' svog konkurenta. Po starom običaju govorio je smireno, sa punom koncentracijom i nije se dao omesti. I nije mu osnovni zadatak bio da se dopadne onima koji do tada nisu glasali za njega.

Građani Srbije imali su priliku da vide, ali manje da čuju šta nude kandidati. I dok

je jedan govorio o ekonomiji i njenoj važnosti za budućnost zemlje, drugi je uporno ponavljao kako bez Ustava i institucija nema ništa od države. Već viđeno, dobro poznato svima.

Istinskog sučeljavanja između Labusa i Koštunice, u stvari, nije ni bilo. Obojica kandidata vodila su gotovo sterilnu borbu. Prema nekim istraživanjima (Institut za političke studije) pobjednik duela bio je Koštunica jer je za nijansu bio bolji od Labusa i potvrdio je svoj imidž spokojnog i sigurnog čoveka. (Primeru radi, Zoran Lutovac ocenio je da birači u Srbiji više vole nedodirljive političare, čemu je bliži Koštunica, koji je uvek ozbiljan, za razliku od Labusa koji pokušava da nametne zapadni tip vedrog i nasmejanog političara.)

Svejedno, koliko god da su bili smušeni ili napadni ovi kandidati, organizovanje TV duela veoma je važno jer se postiglo ono što u Srbiji nije godinama bilo moguće, a to je razgovor. Dijalog ljudi koji ne misle o svemu isto.

Suštinski, duel je trebalo da isprovocira biračko telo da izađe u što većem broju na izbore, da ubedi neopredeljene da izađu. Taj rezultat nije postignut. Ali, ipak je doneo jedan rezultat. Bio je najgledanija TV emisija te večeri koja se emitovala na većini stanica u Srbiji. I naravno, ostaće kao politička lekcija mnogima koji dolaze da se politička bitka može voditi i za stolom" (Analiza i komentar TV duela analitičarke Veliborke Staletović).

Navedeni bledunjavi utisak sa TV sučeljavanja bio je samo „pojačanje“ izvesnosti blede, dosadne i nezainteresovane kampanje kandidata, koja je tek u samom finišu domašila do nepatvorene političke 'panike', materijalizovane u gotovo 'srceparajućim' apelima *svih mogućih aktera* političke scene (i pozvanih i nepozvanih) da se *populus* ubedi da 'izađe' na birališta i, dakako, manjinsko zlurado „seirenje“ javnih pristalica bojkota. Izlaznost na izbore tako se pretvorila u ključnu pseudote-mu predizborne kampanje, rame uz rame s famoznim „TV duelom“. Pokazalo se, uzaman, bar do decembra i novog deljenja karata?!

ZAKLJUČAK – EKVIDISTANCA ILI EKVILIBRIJUM (NE)MOĆI?

Kampanja „prljava“ i negativna – oficijelni mediji „umiveni“

Miševi, mačke, trutovi, pčele...
Šta to beše kampanja?

U eseju „Novinarstvo kao ples između jaja“ (objavljenom u prevodu kod nas u zbirci „Nemačka, Nemačka između ostalog“) Hans Magnus Encensberger je na osnovu jedne alegorijske nemačke legende okarakterisao poželjno ponašanje, odnosno ulogu medija u kompleksnosti društvenog života. Stara nemačka legenda govori kako se nad jednim selom nadnela strahovita opasnost. Jedini način da se selo spasi pogibelji jeste da nevina mlada devojka vezanih očiju odigra ritualni ples između rasutih jaja i da pritom ne sme nijedno da nagazi, tj. razbije. Ples je uspeo i selo je bilo spašeno.

U ovoj priči selo je = ugrožena politička zajednica; rasuta jaja su = različiti haotični interesi; ritualni ples = usklađivanje i harmonizacija tih interesa; nevina devojka vezanih očiju = mediji, koji nepristrasno, ali i skrupulozno i oprezno treba da se kreću između rasutih interesa da bi se politička zajednica održala.

Kakva je sličnost ili analogija između ove alegorijske priče i ponašanja medija u Srbiji tokom ove predizborne kampanje? Gotovo nikakva, osim što je politička zajednica objektivno ugrožena, interesi haotični i suprotstavljeni (dakle, većina rasutih jaja su manje bila zdrava a više mučkovi), a ritualni ples (predizborna situacija) više je bio nalik na *woodoo dance* (uz zabadanje igala u ranjiva mesta *lutke* protivnika) nego na svadbeni valcer. A mlada devojka = mediji? Da li je povez preko njenih očiju doista neproziran (kao u boginje pravde), ili je bio polupropustljiv za signale ove ili one strane, tj. ovog ili onog mučka? Konačno, iako ne na poslednjem mestu, da li je ona doista nevina? Ili se podvrgla naknadnoj operaciji „vraćanja nevinosti“ pred navalom novih prosaca? Da li je ona „prećutkivanjem“, „zataškavanjem“, dislociranjem sadržaja jezičnih kloaka aktera doprinosila čišćenju jezičkih Augijevisih štala i štitila političku zajednicu da ne bude zapahnuta zadahom iz razbijenih mučkova? Dezinfekcija bez deratizacije? Da li je to bila manipulacija? Da li se štitilo „selo“ ili „mučkovi“, da „ne padne sneg...i da svaka zverka (ne) otkrije svoj trag“?

Kampanja nikad prljavija – „rat bilbordima“, plakatima, prebijanje onih koji

postavljaju plakate 'nepoćudne' strane, zatrpavanje izvornim i „patvorenim“ propagandnim materijalima u poštanskim sandučićima ('kukavičja jaja' o sastavu timova protivničkih kandidata), telefonski pozivi biračima na *sam dan izbora* da glasaju za ovu ili onu stranu, čak *sms* poruke na mobilne telefone građana sa 'pitanjem' da li su izvršili svoju „građansku dužnost“ i glasali za 'tog i tog' kandidata, uz potpis njegovog „već viđenog“ budućeg ministra, recimo, zdravlja...

Zloupotreba modernih sredstava (elektronskog) komuniciranja čini „izbornu tišinu“ krajnje licemernom kategorijom, koja obavezuje samo medijatore (medije), ali ne i aktere, naprotiv...¹¹⁵

S obzirom na „inflaciju ponude jaja i mučkova“ - među potonjima je ono mnoštvo pseudokandidata i staro- ili „novokomponovanih“ mesija - koji su bili samo „električni zečevi“, anonimusi koji, kao na atletskim mitinzima, trče prvih 400 metara, udare visok intenzitet trke a potom odustanu, jer su svoje obavili za solidne pare, u ovom slučaju su solidno iskontaminirali 'trkačku stazu' poganim pa i rasističkim porukama, jezikom netrpeljivosti i podzemne - kanalizacione - političke nekulture. 'Marksistička' dijalektika (prerastanje kvantiteta u kvalitet) okrenuta je naglavce: kvantitet je bio u funkciji obaranja kvaliteta ponude, postavljanja prepona pred prave trkače i zagađivanja „publike“ koja je zgranuto napuštala prve redove oko arene.

A mediji? Kako oceniti njihovo „pilatovsko“ pranje ruku: šta je značilo predostrožno balansiranje, „objektivizam“ (ponekad puštanje najogavnijih poruka bez ograđivanja) vs. objektivnost, 'zaturenost' istraživačkog novinarstva - pragmatizam vs. angažmana? Političku korektnost ili kurentnost (merkanje budućih pozicija, snalaženje, dodvoravanje, preporučivanje za budućnost, prestrojavanje)? Kreatori ili kreature javnog mnjenja (pačvork 'autentične', dakle, niske političke kulture koja je isijavana publici)? Kraj sunovrata i/ili (dalji) slobodni pad profesije?

Na ova i slična pitanja teško je decidirano odgovoriti bez konačnog raščišćavanja sledećih dilema: koga mediji predstavljaju? Sebe? Aktere? Trpljenike ("javnost")? Nikoga, dakle svakoga? Nikogoviće i „nišćim duhom“ („...njihovo je carstvo nebesko"...). Da li su mediji servis javnosti, ili je javnost na meniju, (po)služenju = služinčad: šta vam mi ne kažemo... nije ni bilo (prećutkivanje kao

¹¹⁵ „I kampanja za predsedničke izbore, finale DOS-ove trke u istoriju, donela je poplavu banalnosti, buke i besa, ljudske nedoslednosti, najnižih podmetanja i političke nekulture. Tako je antimiloševićevski blok, stvoren 2000. godine, koji je Srbija romantičarski nekritično doživljavala kao 'proleće u oktobru', završila u istom blatu u kojem je tada ostavio svoje protivnike. U to ulazi i osveta 'palog anđela' koji je iz najčuvenijeg političkog zatvora s početka 21. veka potpomogao vraćanje Vojislava Šešelja na političku scenu Srbije“ (Slobodan Reljić, „Vaga za tačno merenje“, NIN, 2701, 3. 10. 2002, str. 11).

manipulacija)? Da li je njihova autentična uloga kreiranje javnosti ili - javnost (re)kreiranja već viđenog?

Da završim, ipak, optimistički: jedna dilema je razrešena - režim *pro et contra*. Akteri (s obe strane 'režima') prepušteni su sami sebi i lišeni (naviknute) 'gromadne' medijske podrške. Osim manje-više pedantnog beleženja praznoslovlja, mrž-njoslovlja, lažoslovlja... (večnog vraćanja istog), sada ogoljenog do 'golih kraljeva'. Ako je svrha bila terapijsko i propedeutičko delovanje na aktere (verna 'slika u ogledalu'), smatram da nije ostvarena. Ako je, pak, svrha bila 'preventiva' javnosti od loše političke ponude - ona je u potpunosti pogođena. O tome svedoči (i) bojkot drugog kruga izbora. Kako god, tim „negativnim“ svrhama (zasad) ostvaren je samo nužan, ali i ne dovoljan uslov za sazrevanje političke svesti i kulture građana. Ključni korak je transformacija medija (i) u sredstva političke i društvene *komunikacije svih aktera* u političkoj zajednici. Nju, ipak, ne čine samo politički lideri.

REGULARNOST IZBORA

ORGANIZACIJA MREŽE POSMATRAČA CeSID-a

U cilju posmatranja izbornog procesa CeSID je „stavio u pogon“ svoju postojeću mrežu od 23 kancelarije i 172 opštinska koordinatora. Dakle, svaka opština u Srbiji je imala koordinatora koji je bio zadužen za organizaciju volontera-posmatrača. U pojedinim opštinama je, usled velikog broja biračkih mesta, bilo potrebno angažovati i po tri opštinska koordinatora. Republičkoj izbornoj komisiji je podnet zahtev da akreditujemo 16906 posmatrača. Naravno, to nije značilo da će svi oni i biti raspoređeni po biračkim mestima na sam dan izbora. Na dan izbora u prvom izbornom krugu bilo je raspoređeno 8962 volontera-posmatrača na biračkim mestima i 8817 volontera u drugom izbornom krugu. Jedan broj posmatrača je pomagao koordinatorima u kancelarijama ili je bio angažovan u mobilnim timovima koji su obilazili biračka mesta.

Struktura organizacione piramide ostala je ista kao i na prethodnim izborima. Dakle, na vrhu piramide nalazila se centralna kancelarija, zatim su sledile regionalne kancelarije pa lokalne kancelarije, opštinski koordinatori i na kraju posmatrači.

U cilju što boljeg rada izbornog dana u predizbornom periodu održano je nekoliko sastanaka na kojima je detaljno razrađen organizacioni plan, plan medijskih nastupa, kao i plan prikupljanja podataka. Svaka kancelarija je imala mogućnost da samostalno objavljuje podatke o izborima na teritoriji koju pokriva, kao i podatke koji su dolazili iz centralne kancelarije u Beogradu. U tu svrhu su u regionalnim i lokalnim kancelarijama organizovane i konferencije za novinare, što je za posledicu imalo veliku medijsku pokrivenost aktivnosti CeSID-a. Bilo je veoma lepo videti kako sve vesti o izborima počinju sa: „CeSID javlja...“.

Dobro ukomponovana i organizovana mreža ispunila je zadatak tako da smo rezultate izbora znali 60-ak minuta po zatvaranju biračkih mesta. Pošto smo i ovog puta organizovali i masovno prikupljanje podataka, tj. prikupljanje podataka sa svih biračkih mesta, oni su samo potvrdili rezultate dobijene obradom podataka sa mesta koja su bila u reprezentativnom uzorku.

Za drugi krug istih izbora zadržana je ista organizaciona shema, a uočeni tehnički nedostaci uklonjeni su tako da je u drugom izbornom krugu sve besprekorno funkcionisalo.

PARALELNO BROJANJE GLASOVA

Na izborima za Predsednika Srbije, kako u prvom, tako i u drugom krugu izbora, CeSID (Centar za slobodne izbore i demokratiju) realizovao je parcijalno paralelno brojanje glasova metodom reprezentativnog uzorka (PPVT) i masovno paralelno brojanje glasova (PVT). Osim toga, formirana je arhiva prikupljenih zapisnika u pisanoj formi, a podaci iz arhive nezavisno su uneti u bazu podataka.

PPVT

Za prvi krug predsedničkih izbora reprezentativni uzorak brojao je 532 biračka mesta, dok je za drugi krug imao 428 biračkih mesta.

Razlog različite veličine uzorka jeste taj što se pri izboru uzorka, između ostalog, gledaju rezultati prethodnih izbora. Dva kandidata, za koje se očekivalo da će osvojiti najviše glasova, na prethodnim izborima pripadali su istom političkom bloku. Zbog toga su rezultati sa prethodnih izbora bili nešto manje upotrebljivi nego inače, pa je uzorak morao da bude veći da bi se obezbedila odgovarajuća pouzdanost. Za izbor uzorka u drugom krugu koristili su se poznati rezultati iz prvog kruga, što je omogućilo da uzorak bude manji.

Za prijem rezultata korišćeno je deset telefonskih linija povezanih na zajednički broj telefona, tako da su svi posmatrači koristili isti telefonski broj. Po jedan operater je opsluživao telefonsku liniju i primljene podatke odmah unosio u računar uz pomoć posebno razvijene aplikacije. U prostoriji za obradu podataka u svakom trenutku je bilo poznato: koliko se posmatrača javilo, koji se nisu javili, kakva je procena rezultata na osnovu javljenih rezultata i kako se kreću statistički pokazatelji kvaliteta realizacije uzorka. Bilo je moguće odštampati spisak nerealizovanih biračkih mesta sa imenima i brojevima telefona nadležnih koordinatora za ta biračka mesta.

Prezidentski izbori 2002 - reprezentativni uzorak

V 2.0

PPVT parallel vote tabulation

0019 Rezultati

70092 Barajevo
1 Armajevu MK Armajevu, Bratstva jedinjenja 1

1. 8029
2. 4087 (A1) Upisano
3. C169 (A2) Izašlo
4. 8210 (A3) Nevažeći
5. B223 (A4) Važeći

(B1) V. Drašković (B7) V. Obradović
(B2) V. B. Živojinović (B8) N. Pavković
(B3) B. Ivković (B9) B. Pelević
(B4) V. Košunica (B10) D. Radenović
(B5) M. Labus (B11) V. Šešelj
(B6) T. Latošević

Priznati
Oduzistani

Aplikacija za prijem rezultata iz reprezentativnog uzorka

Posmatrači na biračkim mestima iz uzorka imali su formular u koji su upisivali rezultate pre nego što će ih javiti. Svi formulari su se štampali centralno, sa već upisanim brojem, nazivom i adresom biračkog mesta, zatim šifrom biračkog mesta u uzorku i brojem telefona na koji će se podaci javljati. Svi pomenuti podaci na formularima se prilikom štampanja uzimaju iz iste baze podataka koja se koristi prilikom prijema rezultata, tako da je isključena greška pri prepisivanju. Formulari za reprezentativni uzorak bili su štampani na papiru posebne boje: za prvi krug narandžasti, a za drugi krug žuti.

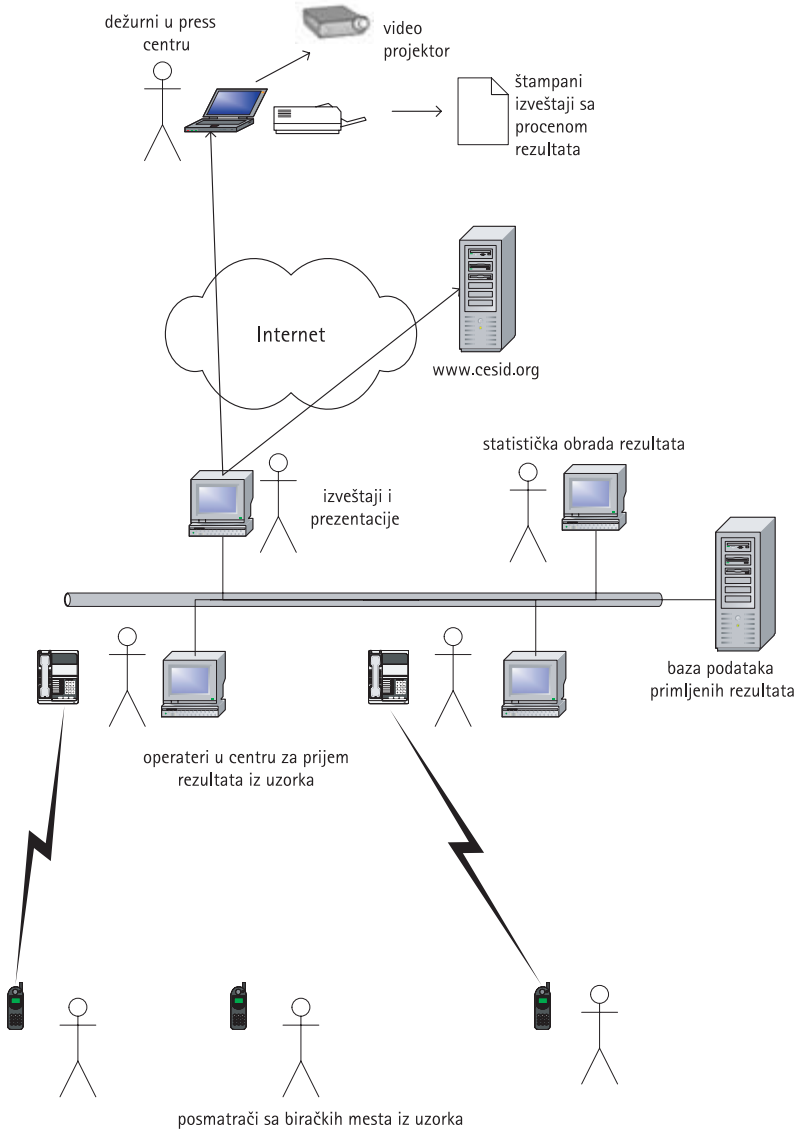

Operater prima rezultate sa biračkog mesta iz reprezentativnog uzorka

Posmatrač se prilikom javljanja rezultata predstavlja šifrom biračkog mesta, a kada operater unese šifru biračkog mesta, aplikacija je odmah spremna za unos rezultata sa datog biračkog mesta. Pri tome aplikacija prikazuje podatke o biračkom mestu koji se dodatno proveravaju. Posle završetka unosa primljenih podataka, aplikacija formira šifru potvrde prijema koju operater diktira posmatraču i ovaj upisuje u formular kao dokaz da je podatke poslao.

U drugom krugu, u vezi javljanja jutarnje izlaznosti, prvi put se do sada šifra potvrde prijema koristila za razjašnjavanje spornog slučaja. Pod spornim slučajem podrazumevamo situaciju da je posmatrač tvrdio da je poslao podatke, a da podaci sa njegovog biračkog mesta nisu u bazi. Tada je ustanovljeno da je u pitanju bio tehnički problem koji je ubrzo otklonjen. Da nije bilo šifre potvrde prijema, ostala bi sumnja i u posmatrača i u operatere, a tehnički problem ne bi bio otklonjen.

Reprezentativni uzorak

Izveštaj o proceni formira se kao Acrobat PDF fajl i šalje se dežurnom članu računarske ekipe u press-centru, da bi se odštampao, umnožio i podelio novinari-ma. Na osnovu podataka iz baze automatski se formira Power Point prezentacija koja se prikazuje u press-centru. Pošto je fajl sa prezentacijom veliki i ne bi se dovoljno brzo preneo internetom, softver za generisanje Power Point prezentacije izvršava se na računaru u press-centru, a prenosi se samo mala datoteka sa sadržajem koji treba prezentovati.

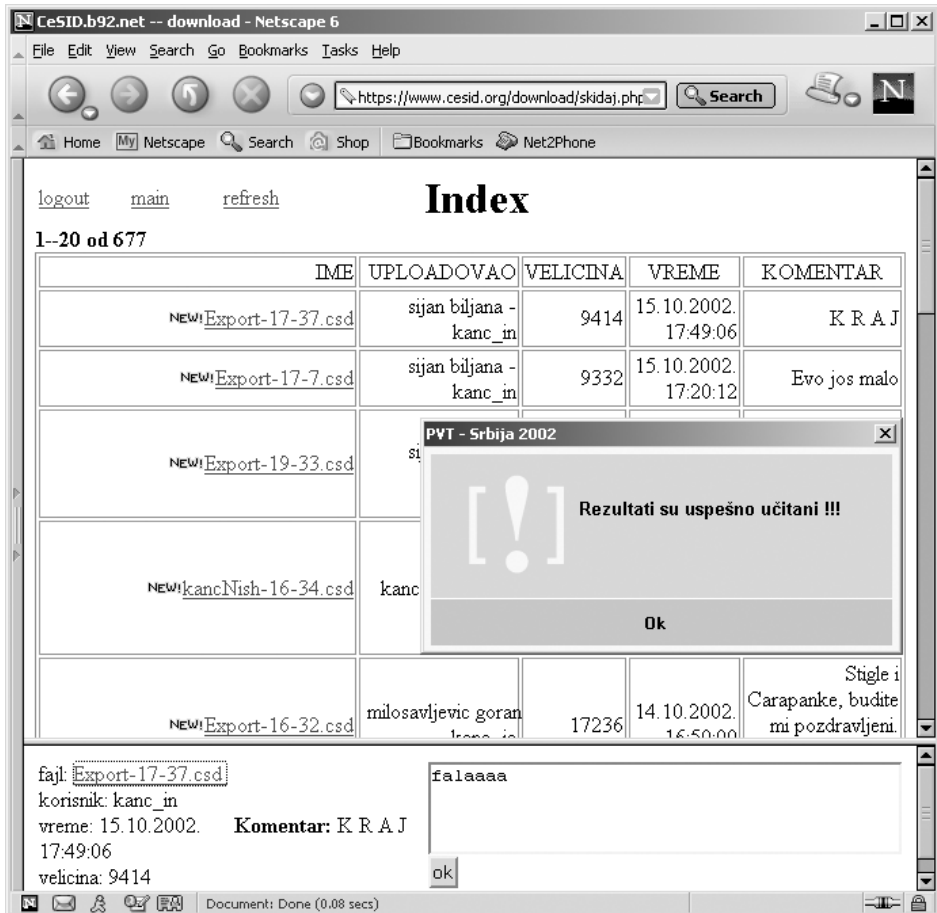
U prvom krugu izbora prvi rezultati na osnovu reprezentativnog uzorka bili su objavljeni nešto posle deset sati uveče, dok su u drugom krugu rezultati bili objavljeni već u devet sati, odnosno sat vremena posle zatvaranja biračkih mesta. Pored bržeg završetka rada biračkih odbora na biračkim mestima, za drugi izborni krug smo, na osnovu iskustva iz prvog, dali dodatne instrukcije posmatračima, od kojih su najvažnije bile odštampane na poledini formulara.

PVT

Masovno paralelno brojanje glasova organizovano je hijerarhijski, tako da se na svakom nivou hijerarhije koristi identična aplikacija koja omogućava unos podataka, analize i izveštaje, izvoz podataka radi slanja na viši nivo hijerarhijske lestvice i uvoz podataka sa nižeg nivoa. Postojanje samo jednog tipa aplikacije omogućilo je fleksibilnost u formiranju organizacije procesa. U organizaciji paralelnog brojanja glasova formirana su tri nivoa hijerarhije: opština, lokalna kancelarija i centralna kancelarija. U mnogim opštinama opštinski koordinator je koristio aplikaciju za unos rezultata sa biračkih mesta svoje opštine. Te podatke je slao lokalnoj kancelariji najčešće elektronskom poštom. Lokalne kancelarije su imale autonomiju da izaberu kako će organizovati razmenu podataka sa opštinskim koordinatorima. U nekim kancelarijama su se u samoj kancelariji unosili podaci za više opština, dok su se u drugim kancelarijama isključivo primali fajlovi od opštinskih koordinatora, koji su koristili aplikaciju. Kao rezervnu opciju, aplikacija omogućava i unos zbirnih podataka za opštinu, tako da opštinski koordinator može bez računara da sabere rezultate za svoju opštinu i to izdiktira kancelariji.

Sve lokalne kancelarije morale su da koriste aplikaciju i da centralnoj kancelariji šalju isključivo fajlove sa rezultatima. Zbog toga je u svakoj kancelariji određen tehnički koordinator za PVT. Svi tehnički koordinatori prošli su obuku za korišćenje

aplikacije, pripremu prikupljanja rezultata i postupanje u izbornom danu. Za slanje fajlova centralnoj kancelariji korišćena je Web aplikacija.

Preuzimanje rezultata koje su poslale lokalne kancelarije

Svaki izveštaj, osim klasične verzije koja se može pregledati u aplikaciji ili štampati, ima i verziju u obliku Excel tabele koju generiše aplikacija. Na taj način omogućeno je korisniku aplikacije da dodatno formira grafikone u Excel-u ili računa dodatne pokazatelje.

Slika sa rezultatima za opštinu

Aplikacija je imala i opciju za generisanje slika sa grafičkom prezentacijom rezultata po opštinama. Ove slike su posebno prilagođene prikazivanju na televiziji ili na video projektoru. Dodatno je generisan i TARGA format slika u PAL rezoluciji, što je standard za TV produkciju. Slike sa grafičkom prezentacijom rezultata prikazivale su se na mnogim televizijama u Srbiji.

Aplikacija PVT nudi bogate opcije analize i izveštavanja

WEB

Rezultati su bili prikazivani i na Web sajtu CeSID-a. Pred izbore je osvežen izgled sajta i predstavljene su informacije o izborima, poput biografije kandidata. Urednik Web sajta samostalno objavljuje vesti uz pomoć Web aplikacije. Ostali sadržaji se „ručno“ postavljaju, odnosno kroz standardnu aplikaciju za uređivanje Web strana, osim nekih prezentacija rezultata koji se automatski generišu. Prikazi mapa Srbije sa rezultatima po opštinama dodatno su unapređeni. Zvanični rezultati izbora uvršteni su u «Pregled i analizu izbornih rezultata u Srbiji», koja se može pogledati na sajtu ili u novom izdanju istoimenog CD-a.

PERCEPCIJA I OCENE PRESEDNIČKIH IZBORA

Šta su posmatrači CeSID-a videli u prvom i drugom krugu predsedničkih izbora i kako su ocenili izbore?

Cilj istraživanja: prikupiti relevantne podatke o toku glasanja i poštovanju zakonski određene izborne procedure, kao i važne podatke o kontekstu u kojem se odvijaju izbori. U krajnjoj liniji cilj se odnosi na mogućnost doprinosa kvalitetnoj izbornoj proceduri, kvalitetnijoj realizaciji izbornih postupaka i boljem razumevanju izbornog ponašanja građana u momentu kada ostvaruju svoje izbornu pravo.

Prikupljani su podaci koje su posmatrači CeSID-a mogli da vide i čuju prilikom posmatranja izbornog procesa i do kojih se može doći u posmatraču dostupnim izbornim postupcima. To praktično znači da su prikupljeni podaci rezultat posmatranja – tj. onoga što se *vidi*, što se *čuje* i što može da se *pročita* – i ocenjivanja, tj. onoga što može da se *oceni*.

Jedinica ispitivanja bilo je biračko mesto, pa su neki posmatrači govorili da su „anketirali biračko mesto“. Shodno tome, svi podaci koji se ovde navode odnose se na biračko mesto, osim ako se posebno ne naglasi neki drugi obuhvat.

Posao posmatranja i ocenjivanja prvog kruga predsedničkih izbora obavili su na sam dan glasanja posmatrači CeSID-a na ukupno 7602 biračka mesta u prvom izbornom krugu i 7458 u drugom krugu. Vremenski gledano, radilo se od otvaranja biračkog mesta pa do završetka rada biračkog odbora i isticanje kopija izveštaja tog odbora.

Podaci su unošeni u protokol koji je sadržao 73 pitanja. Protokol za drugi krug je u manjoj meri izmenjen (izvršena su određena poboljšanja formulacije pitanja i ponuđenih odgovora), a dodato je i jedno novo pitanje.

Posmatrači CeSID-a bili su osposobljeni za posao koji su obavljali, a jedan broj među njima već je imao iskustva u posmatranju izbora. Tako su za 45 % posmatrača ovo bili prvi izbori na kojima obavljaju taj posao, dok je 55 % imalo neko

prethodno iskustvo (32 % bilo je u ulozi posmatrača na jednim izborima, 17 % na dva izbora, a 6 % na tri i više izbora). Razumljivo, u drugi krug se ušlo sa više iskustva (iako je bilo 12 % novih posmatrača) – gotovo tri petine posmatrača imalo je veće iskustvo sa najmanje dva izborna turnusa.

O ulozi CeSID-ovih posmatrača i važnosti funkcije koju na izborima obavlja CeSID (Centar za slobodne izbore i demokratiju), svedoči podatak da je u prvom izbornom krugu na svakom četvrtom biračkom mestu od posmatrača CeSID-a traženo mišljenje ili neka informacija ili su se sa njima konsultovali članovi biračkog odbora oko nekog problema vezanog za pravila i proceduru izbora. Već u drugom kruga taj procenat je sa 24,4 % smanjen na 7,9 %, iz čega sledi zaključak da su posmatrači CeSID-a obučili (neposredno, iskustveno) članove biračkih odbora na najmanje 16 % biračkih mesta.

Inače, CeSID-ovi posmatrači bili su pitani o najrazličitijim stvarima („Konsultovao me je oko svega“, zapisao je posmatrač iz Leskovca, na biračkom mestu 123), ali uvek o problemima sa kojima su se članovi biračkog odbora direktno suočavali na izbornom mestu, a koje sami nisu mogli da razreše. U pojedinim situacijama od posmatrača se tražila neka vrsta arbitraže, a češće podrška za određeno rešenje problematične situacije. Najviše pitanja bilo je vezano za proceduru utvrđivanja identiteta birača, tj. dokumenata (i njihove potpunosti) na osnovu kojih se utvrđuje identitet.

Evo nekoliko primera postavljenih pitanja:

- Da li može da glasa osoba kojoj u biračkom spisku nedostaje JMBG?
- Da li birač može da glasa sa nevažećom ličnom kartom?
- Da li članovi biračkog odbora smeju da vode svoju internu evidenciju rednih brojeva glasača iz biračkog spiska?
- Da li „senilni“ ljudi mogu da glasaju u prisustvu nekih rođaka?
- Da li neko može da glasa ako mu se matični broj ne slaže u potpunosti?
- Da li može da glasa građanin koji ima rešenje RIK-a, a nije unet u birački spisak?
- Može li se otpočeti glasanje ako je evidentiran veći ili manji broj glasačkih listića?
- Da li novinarima može da se da broj birača koji je izašao na glasanje do određenog vremena?
- Da li mogu deca da se potpišu umesto roditelja?
- Da li u svom mestu stalnog boravka može da glasa birač na odsluženju vojnog roka koji je dobio odsustvo da bi glasao? Gde glasa vojnik na odsustvu?

- Kako glasaju slepa i nepismena lica?
- Da li prošireni sastav može neometano da učestvuje u radu biračkog odbora?
- Da li se sme na biračkom mestu zalepiti nalepnica zastave Srbije?
- U vezi nevažećih ličnih karata i pasoša, neslaganja matičnih brojeva, odnosno glasačkih listića.
- Da li sme da glasa osoba koje nema u biračkom spisku? Da li sme da glasa osoba kojoj je istekla lična karta, a nema drugi dokument?
- Da li uopšte ima načina da glasaju oni kojima su istekle lične karte. Vraćeno je oko 80 birača zbog toga (Bor).
- U vezi potpisivanja glasača, jer nije potpisalo prvih 11 glasača. Naknadno, na intervenciju CeSID-a potpisalo se 9 glasača (Novi Bečej, bm 16).

Uostalom, kako je zapisao posmatrač iz opštine Voždovac: „Nekoliko građana je prilikom dolaska na biračko mesto pitalo da li je prisutan CeSID. Na potvrđan odgovor komentar je bio: 'Onda će izbori biti poštteni!'".

Prethodni izborni poslovi

Pozivanje građana na glasanje

Uručivanje poziva za glasanje nije zakonska obaveza, ali je to najčešće prihvaćen standard i na 87 % biračkih mesta nije bilo nijednog građanina kojem nije uručen poziv, dok se na 13 % biračkih mesta pojavio barem jedan građanin koji nije dobio poziv. Gotovo isto je bilo i u drugom krugu – 88 % prema 12 %. U prvom krugu posmatrači su evidentirali dolazak na izbornu mesto 16.585 građana koji nisu dobili poziv, a u drugom krugu – 17.756.

U svakom slučaju poziv olakšava rad biračkog odbora jer se onda lakše pronalazi ime i prezime birača u biračkom spisku. S druge strane, građani su navikli da dobiju poziv za glasanje, a nedobijanje poziva u pojedinim krajevima i kod pojedinih grupa građana shvata se kao neko „isključenje“, pa se tako i ne oseća potreba da se ode na izbore. Ovome treba dodati da poziv smanjuje zabune oko toga gde se nalazi biračko mesto na koje treba otići što i nije nevažno u gradovima, a pogotovo u onim situacijama gde se dva biračka mesta nalaze jedno uz drugo (!). Potom, ljudi koji nisu dobili poziv često ne ponesu dokumenta za identifikaciju (a to upozorenje bilo je ispisivano u mnogim slučajevima na pozivu za glasanje). Bilo je slučajeva (veoma retkih) da građani koji nisu dobili poziv dolaze na biračka mesta

na koja su po njihovom mišljenju i trebali da odu, da započnu proceduru glasanja (pa i da dobiju sprej na kažiprstu), a da se potom utvrdi da oni glasaju na nekom drugom mestu, a ne tu gde su oni mislili i gde su započeli „izborni posao“.

Preuzimanje izbornog materijala i glasačkog pribora

U 98 % slučajeva nije bilo nikakvih problema i preuzeto je sve što je bilo potrebno, dok je za 2 % biračkih mesta bilo problema, uglavnom oko nedovoljnog broja glasačkih listića ili nepotpunog glasačkog pribora. U drugom krugu problema je bilo još manje, pa je tako ta brojka smanjena od 127 u prvom, na 47 biračkih mesta u drugom krugu (tj. sa 1,7 na 0,6 % biračkih mesta).

Tipični problemi: Nedovoljno glasačkih listića. Ponekad baš i mnogo: „Nedostajalo je 100 glasačkih listića“; „Kasnije je doneto 54“ (Leskovac, bm 99) ili „Nedostajalo 1000 glasačkih listića“ (Čukarica, bm 52); „Delimični problemi sa UV lampom (neispravne baterije) koji su otklonjeni pre početka glasanja (malo kašnjenje usled toga)“; „UV lampa neispravna“; „Nije bilo pečata“; „Nedostatak izbornog materijala (tinta za nepismene)“... Ili kao onaj iz Zemuna: „Nisu rešeni problemi (fizički - prevozno sredstvo, materijalni - novčani troškovi) prevoza izbornog materijala od opštine do mesne zajednice u kojoj je smešteno biračko mesto“.

Propagandni materijal u okolini biračkog mesta

S obzirom na količinu propagandnog materijala i ispisanih propagandnih poruka na mestima sa kojih to nije lako obrisati, nije bilo ni lako ni jednostavno osloboditi okolinu biračkog mesta od svega toga. Zato se može smatrati uspehom to što je na svega 4 % biračkih mesta, tj. u njihovoj okolini primećena propaganda ili tragovi propagande u prvom krugu, a na samo 1 % biračkih mesta u drugom krugu (tj. na 314 mesta u prvom i 77 u drugom krugu). Bilo je i bizarnih problema. Šta sa propagandnom porukom na bilbordu koji je (davno) postavljen u blizini sadašnjeg mesta glasanja? Takve je prirode i prigovor na jednom biračkom mestu gde je član odbora tvrdio da ako se dobro zagleda u prefarbanu propagandnu poruku „te i te stranke“, može se nazreti šta je tu pisalo! Ili, glasačko mesto je u prostoru u kojem su smešteni opštinski odbori političkih stranaka, a oni su na svojim vratima imali svoja obeležja - građani su hteli-ne hteli prolazili pored njih dolazeći na biračko mesto.

Isticanje spiskova kandidata

Na 98 % biračkih mesta spiskovi kandidata bili su istaknuti na vidljivom mestu, na 2 % biračkih mesta nisu bili na dovoljno vidljivom mestu, a na osam biračkih mesta spiskovi nisu ni istaknuti. U 99 % slučajeva spiskovi su istaknuti na vreme. Gotovo su istovetni i podaci za drugi krug predsedničkih izbora.

Karakteristike biračkog mesta

Obeleženost biračkog mesta

Posmatrači CeSID-a su ocenili da je 81 % biračkih mesta bilo dobro obeleženo, 18 % osrednje, a 1 % loše. Treba reći (bez obzira na zakonsku obavezu) da nije bio problem kada su biračka mesta u selima loše obeležena, ali je to problem u gradu, pogotovo kada su dva biračka mesta u neposrednoj blizini (i po pravilu, nepotrebno). U drugom krugu biračka mesta su bila još bolje obeležena, pa su posmatrači CeSID-a ocenili da su ona u 84 % slučajeva dobro obeležena, 15 % - osrednje, a u 1 % loše. Broj loše obeleženih biračkih mesta smanjen je sa 115 u prvom, na 75 u drugom krugu.

Primer glasačkog mesta 18 na Miljakovcu: „Mesto neobeleženo. Rešenje i spisak kandidata nalazili su se na unutrašnjim vratima biračkog mesta. Na ukazanu primedbu izneta je oznaka broja biračkog mesta na ulaz u biralište.“

Dostupnost biračkog mesta

Dostupnost biračkog mesta u uslovima kada se glasanje samo tako može obaviti, a ne i putem pisma ili na dostupnijem biračkom mestu ili dan-dva ranije ili dolaskom komisije biračkog odbora ili na neki deseti način, pojavljuje se kao veliki problem uz postojeći izborni zakon. Procenjujem da je najmanje 500-600.000 građana bilo u biračkim spiskovima, a da im je, u stvari, biračko mesto bilo nedostupno čime im je faktički oduzeto biračko pravo. Reč je o sledećim kategorijama *prisilnih apstinenata*:

građani na privremenom radu u inostranstvu, mladi ljudi koji studiraju u inostranstvu;

građani koji rade u našim diplomatskim i drugim predstavništvima u inostranstvu;

bolesnici koji leže u bolnicama, centrima za rehabilitaciju i sl.;

teški bolesnici, nepokretni ili teško pokretni invalidi;

lica u staračkim domovima udaljenim od biračkog mesta na kojima ta lica mogu da glasaju;

zatvorenici u zatvorima i u pritvoru.

Postoji i kategorije onih građana koji moraju da plate da bi glasali - *izborna participacija koja košta!* Reč je o građanima koji privremeno rade izvan mesta stalnog boravka (a upravo su u tim mestima u biračkim spiskovima), odseljenim licima koja se još vode u starim biračkim spiskovima, studentima i učenicima koji studiraju i uče izvan mesta stalnog boravka, kao i licima koja su na službenom ili na nekom drugom putu...

Tabela 1. Dostupnost biračkog mesta invalidima, teško pokretnim osobama...

	Broj BM I krug	% I krug	Broj BM II krug	% II krug
Dostupno bm	3958	52,9	3871	52,2
Nedostupno bm	3518	47,1	3541	47,8
UKUPNO BM	7476	100,0	7412	100,0

Nije odgovorilo u prvom krugu - 125 ili 1,6 %; nije odgovorilo u drugom krugu - 46 ili 0,6 %.

I najneposrednije, postoje brojna biračka mesta koja su teško dostupna invalidima (u kolicima) i starijim građanima koji se otežano kreću. Najčešće se pojavljuju *stepenice kao prepreka izbornoj participaciji*. Posmatrači CeSID-a su ocenili da je čak 47-48 % biračkih mesta nedostupno ili teško dostupno invalidima i kategorijama građana sa sličnim problemima (videti tabelu 1). O ovome svedoči još jedan podatak: na svakom četvrtom biračkom mestu bio je barem jedan poziv da birački odbor dođe kod teško pokretnog ili nepokretnog invalida ili bolesnika i da „uzme glas“, dok je u drugom krugu taj procenat smanjen sa 24 na 13 % (nakon iskustva iz prvog kruga mnogi su shvatili ili saznali da niko neće doći „po glas“). Prema evidenciji posmatrača CeSID-a, dakle onoliko koliko su oni mogli da čuju, u prvom krugu bilo je poziva da se dođe kod tačno 7601 građanina, a u dru-

gom kod 3033 (videti tabelu 2). Naravno, ove brojke ne iscrpljuju ukupan broj invalida i teško pokretnih i bolesnih osoba koje imaju pravo glasa, taj broj je mnogo veći - broj onih koje su evidentirali naši posmatrači govori samo o broju neobaveštenih.

Tabela 2. Da li je bilo poziva upućenih biračkom odboru da njegovi članovi dođu kod građana koji su sprečeni da dođu na biračko mesto (bez obzira na nepostojanje takve obaveze)? Koliko?

	Broj BM I krug	% I krug	Broj BM II krug	% II krug
Nije bilo poziva	5766	75,9	6485	87,0
1 poziv	479	6,3	342	4,6
2 poziva	454	6,0	261	3,5
3 poziva	290	3,8	139	1,9
4 poziva	188	2,5	71	1,0
5 poziva	150	2,0	57	0,8
6 poziva	77	1,0	26	0,3
7 poziva	51	0,7	17	0,2
8 poziva	30	0,4	10	0,1
9 i više poziva	116	1,5	50	0,7
Ukupno BM	7601	100,0	7458	100,0
Broj poziva	6739		3033	

„Nije postojala rampa za invalide - piše posmatrač na biračkom mestu u opštini Voždovac - pa su članovi biračkog odbora uneli invalida u kolicima do biračkog mesta”. Posmatrač na jednom biračkom mestu u Čačku piše da je „birački odbor izašao ispred glasačkog mesta, kako bi jedno lice invalid glasalo jer biračko mesto nije bilo dostupno za invalide”. U Novom Sadu: „Građanin sa invaliditetom (u invalidskim kolicima) nije ušao na biračko mesto već je supruga donela ličnu kartu i dopušteno mu je da glasa van biračkog mesta. Članovi biračkog odbora su izneli glasački listić van biračkog mesta (napolje, van zgrade) i dopustili da birač tamo glasa. Zatim je listić unešen i ubačen u kutiju”.

U ovaj kontekst treba staviti i slučaj koji smo evidentirali u Jagodini: „Selo koje se zove Staro Selo je od glasačkog mesta udaljeno oko 5 km. Pošto su prema

navodima ljudi iz Slatine to stariji ljudi a prema biračkom spisku se vidi da nijedan glasač iz Starog Sela nije glasao, možemo zaključiti da je bilo propusta prilikom organizovanja ovog glasačkog mesta. Staro Selo po biračkom spisku ima 86 glasača".

Naravno, navedene tri grupe razloga ne objašnjavaju celinu izborne apstinencije, međutim, oni objašnjavaju *prinudnu ili iznuđenu apstinenciju*. Ostale razloge treba istraživati drugačijim procedurama, a do odgovora bi trebalo doći. Zaista, potrebno je odgovoriti na pitanja kao što je ovo koje postavlja posmatrač CeSID-a na biračkom mestu broj 35 u opštini Savski venac: „*Od 92 upisanih vojnika glasalo je 2 (dva). Zašto?*“. (Nije prošlo bez crnohumornih komentara. Evo jednog sa bm 14 u Zrenjaninu: „*Nije moglo da glasa 37 upisanih u birački spisak, 11 zbog smrti*“ .)

Uređenost i organizovanost biračkih mesta

Posmatrači CeSID-a su za tri četvrtine biračkih mesta rekli da su dobro uređena i organizovana, za jednu petinu da su osrednje, a za 1 % biračkih mesta da su više-manje haotična! Uređenost i organizovanost biračkih mesta poboljšana je u drugom krugu, tako je procenat najboljih ocena povećan sa 77 na 84 %, dok je, na primer, broj najlošije uređenih mesta, u apsolutnim brojevima, smanjen sa 101 na 45.

Kapacitet biračkog mesta

Kapaciteti biračkih mesta u 95 % slučajeva ocenjeni su kao dovoljni, u 4 % slučajeva kao delimično dovoljni, a u 1 % slučajeva kao nedovoljni. Gotovo da su sasvim iste ocene i za drugi izborni krug. Sa ovim pitanjem je povezano i pitanje gužvi na biračkim mestima. Jasno je da ako su gužve stalne ili česte, da je kapacitet datog biračkog mesta neodgovarajući. Međutim, ima gužvi i na biračkim mestima čiji kapaciteti zadovoljavaju potrebe datog broja birača. Tako, na primer, osim 4 % biračkih mesta koja su ocenjena kao neodgovarajuća sa stanovišta kapaciteta, gužvi je bilo na još 13 % mesta iako su tu kapaciteti bili dovoljni. Jednostavno, u neko doba dana neki građani (tj. neke kategorije birača nagru da glasaju) i - napravi se gužva. Tako je, na primer, najveća gužva bila od 18 do 19 časova na 355 biračkih mesta, od 17 do 18 časova na 279 mesta, od 12 do 13 časova na 209 mesta, od 19 do 20 časova na 183 mesta, itd. U dru-

gom krugu takođe je bila najveća gužva od 18 do 19 časova (na 293 biračka mesta), a potom između 17 i 18 časova (186 mesta), između 19 i 20 časova (131 mesto), itd.

Evo nekoliko primera za biračka mesta neodgovarajućih kapaciteta:

- Prostorija je mala, komisijski sto je nešto bliže paravanu nego što bi trebalo, lako se stvara gužva.

- Kada bi bilo desetak glasača, bila bi gužva.

- Više puta su se stvarali redovi.

- Više od 7 birača koji uđu istovremeno čine veliku gužvu (Indija, bm 17).

- Mala prostorija, slabo osvetljenje.

- Broj glasača je prevelik za ovaj prostor. Ako bi svi došli da glasaju to tehnički ne bi bilo izvodljivo.

- Red dužine 10 m (u proseku) od 11 do 13 časova, kasnije je bila malo manja gužva.

- Po posećenosti, ovo biračko mesto je najjače, a najmanja je sala, tako da je uglavnom red bio ispred sale.

- Nepostojanje zgrade mesne zajednice. Glasanje se odvijalo u privatnoj prostoriji.

- Mala je prostorija, a veliki broj članova biračkog odbora (Indija, bm 13).

- Povremeno se stvarao red ispred zapisničkog stola, ali je uvek bilo dovoljno mesta iza paravana. Isti čovek je istovremeno proveravao UV lampom i prskao sprejom, i zbog toga je dolazilo do gužve. Stolovi su niski, tako da paravani štite samo kada se sedi.

- Prostorija je toliko mala da ne mogu da se smeste ni članovi biračkog odbora, a posebno ima malo mesta za glasače. Zato ni paravani nisu mogli da budu dobro postavljeni pa tako nisu obezbeđivali tajnost glasanja.

- Prostorija je bila 3 x 4 m (Kuršumlja, bm 4).

- Tokom celog glasanja bio je red na ulici (Zvezdara, bm 24).

- Glasanje se odvijalo u kontejneru i dosta je skućeno (Čukarica, bm 69).

- Birački prostor (oko 20 m²) relativno je mali, pa su posmatrači stajali oko stola i po sali (Čukarica, bm 55).

- U špisku je 1433 birača, a prostorija ima 20 m², od kojih je samo 10 m² korisno (Čukarica, bm 14).

- Suviše je nas, a mala je prostorija (Čukarica, bm 13).

- Male prostorije - stvara se opšta gužva (Požarevac, bm 16).

- Potpuno neuslovan prostor s obzirom na broj glasača (Požarevac, bm 18).

- Oko 30 m² je nedovoljno za četiri člana biračkog odbora i osam članova proširenog sastava (Vračar, bm 18).
- Za 1335 birača prostorija potpuno neuslovna, 20 m² (Požarevac, bm 18).
- Postojanje dva biračka mesta u jednoj prostoriji (Stari grad, bm 39).
- Oba biračka mesta 29 i 30 su u istoj prostoriji (Merošina, bm 29).

Providna biračka kutija

Zabeleženo je 17 biračkih mesta od ukupno 7602 „anketiranih“ na kojima nije bilo providne glasačke kutije; u drugom krugu providne kutije nije bilo na 9 biračkih mesta.

Materijalni uslovi za tajnost glasanja

Na 84 biračka mesta (1 %) posmatrači CeSID-a procenili su da nisu bili obezbeđeni uslovi za potpunu tajnost glasanja, a u drugom krugu na 55 biračkih mesta. Najčešće su bili u pitanju neodgovarajući zakloni koji su trebali da obezbeđe tajnost glasanja.

Birački spiskovi

Formalna ispravnost biračkih spiskova

Birački spiskovi su sa formalne strane ispravni. Tu ocenu podržalo je 96 % posmatrača CeSID-a, a u samo 4 % spiskova nađeni su izvesni nedostaci. Nedostaci su u prvom krugu viđeni u 304 izvoda iz biračkih spiskova, a u drugom krugu u 206 izvoda. Evo nekoliko komentara posmatrača CeSID-a:

- Nisu svi birači upisani, nisu tačni podaci.
- Nisu tačni podaci - 30 % nema upisan matični broj (biračko mesto u opštini Sombor).
- Greške u podacima, imenima i prezimenima.
- Bilo je birača koji nisu upisani.
- U Jagodini, na biračkom mestu broj 4, čak 59 građana nisu imali upisani matični broj i godinu rođenja.
- Dva imena su bila naknadno overena i zakačena za spisak.
- Dosta neupisanih i umrlih koji su upisani.

- Bilo je grešaka u upisanim JMBG.
- „Glasač je došao sa rešenjem RIK-a, ali nije bio upisan u birački spisak, tako da uprkos njegovom insistiranju nije glasao" (Čukarica, bm 31).
- „Jedan gospodin je bio jako razočaran što ga nisu stavili u birački spisak, iako je dobio sudsko rešenje neposredno pre izbora da je ubačen na isti" (Čukarica, bm 27).

Netačni podaci u biračkim spiskovima i njihova evidencija

Na svakom petom biračkom mestu (19 %) evidentirana je barem jedna netačnost u biračkom spisku (13 % u drugom krugu), dok su na 14 % biračkih mesta reklamirane slovne greške u podacima (9 % u drugom krugu). Ukupno je u prvom krugu reklamirano 11.266 grešaka, a u drugom krugu predsedničkih izbora - 8561 greška.

Prema uvidu posmatrača CeSID-a na 78 % biračkih spiskova nije bilo primedbi u toku samog glasanja od strane onih koji su dolazili da glasaju. Primedbe na birački spisak date su na 22 % biračkih mesta. U jednom broju biračkih spiskova (11 %) već su bile unete određene primedbe uz imena pojedinih građana koje su se odnosile na pitanje njihovog identiteta i tačnost podataka. U drugom krugu predsedničkih izbora na 83 % biračkih spiskova nije bilo reklamacija, a na 17 % jeste. Od datih reklamacija 12 % su evidentirane od strane biračkog odbora, a 5 % nisu (ili u apsolutnim brojevima nije evidentirano 354 reklamacija).

Ilustracije radi navodi se zapažanje posmatrača CeSID-a sa biračkog mesta u Novom Beogradu: „S obzirom da sam provela 2 puta po 14 sati na ovom glasačkom mestu i upoznala ljude sa kojim sam saradivala (korektno), sigurna sam da podatke koje su mi preneli nemam razloga da ne prihvatim kao tačne, jer nekolicina njih već 20-ak godina živi u zgradama (sa licima koji su u biračkom spisku). Po njihovim saznanjima bar 30-40 upisanih već duži niz godina živi u inostranstvu (neki čak i 15 godina unazad), 10-ak nikada nisu ni živeli na adresama u spisku i bar 10 su preminuli. Ovo su podaci o 20-30 % upisanih, tako da ovakvih previda ima i više."

Na drugoj strani, bilo je pojava neevidentiranja komentara građana na neispravne biračke spiskove:

- „Ništa nije uneto u spisak, ali je bilo dosta primedbi birača da su im saradnici i komšije preminuli ili se odjavili sa adrese, a ime im je u spisku" (Vračar, bm 55).

- „Komisija nije upisivala primedbe u birački spisak. Smatrali su da ne treba upisivati primedbe u spisak, da ne treba dirati spisak, odnosno da te primedbe niko posle ne gleda" (Vršac, bm 20).

- „Predsednik komisije izjavio da se ništa ne sme dopisivati u birački spisak. Preko dvadeset je umrlih, četiri do pet odseljenih, četiri do pet u inostranstvu" (Čukarica, bm 74).

Građani koji nisu upisani u biračke spiskove

Na dve petine biračkih mesta (39 %) dolazio je barem jedan građanin sa željom da glasa, a da njegovog imena nije bilo u datom biračkom spisku. U proseku su na svakom biračkom mestu posmatrači CeSID-a zabeležili po dva građana koji nisu u spisku. Na primer, u prvom krugu na 475 biračkih mesta (od 7602 posmatrana) bilo je devet i više građana koji su dolazili da glasaju, a nisu se nalazili na biračkom spisku tog izbornog mesta (što ne znači da nisu bili na nekom drugom mestu) (videti podatke u tabeli 3).

I u drugom krugu ponovio se dolazak građana koji nisu u datom biračkom spisku. Na svakom petom biračkom mestu bio je barem jedan takav slučaj (vidimo da su neki odustali, posle iskustva iz prvog kruga)! Evo primera sa nekoliko biračkih mesta:

- Ima dosta ljudi koji su na spisku, a više nisu među živima ili više ne žive na teritoriji tog BM.

- Netačan matični broj; dva puta upisani birači (pod pravim i pod devojačkim prezimenom); birač je odbio da glasa pošto njegova supruga nije bila u biračkom spisku; birač je odbio da glasa jer je alergičan na sprej.

- U inostranstvu je 14 glasača.

- Troje je umrlo, dvojica su u vojsci, jedan u inostranstvu.

- Drugo prezime zbog udaje.

- Dvoje živi u inostranstvu, dvoje je umrlo. Muž nije hteo da glasa jer žena nije na spisku, a bila je prošle godine.

- Tri osobe - istekla lična karta, osobi promenjena adresa, osoba umrla pre 5 godina, osoba je na putu.

- Građani koji su dobili dva poziva na svoje ime i koji su dva puta uneti u birački spisak - njih dvoje.

- Promena prezimena. Jedan glasač je bio upisan dva puta, sa dva matična broja, od kojih je jedan bio tačan.

- Nije omogućeno glasanje jednom poslovno nesposobnom licu. Jedan glasački

listić je proglašen nevažećim pošto je greškom dat poslovno nesposobnom licu.

Tabela 3: Da li su na BM dolazili građani sa biračkim pravom koji nisu upisani u birački spisak? Koliko?

	Broj BM I krug	% I krug	Broj BM II krug	% II krug
Nije bilo neupisanih	4603	60,6	5878	78,8
1 neupisan	738	9,7	474	6,4
2 neupisana	549	7,2	367	4,9
3 neupisana	411	5,4	230	3,1
4 neupisana	259	3,4	112	1,5
5 neupisanih	250	3,3	103	1,4
6 neupisanih	126	1,7	47	0,6
7 neupisanih	83	1,1	41	0,5
8 neupisanih	107	1,4	36	0,5
9 i više neupisanih	475	6,2	170	2,3
Ukupno BM	7601	100,0	7458	100,0
Broj neupisanih	15.167		6445	

- U inostranstvu 28 birača, za 21 pogrešna adresa, 16 umrlih je još uvek u spisku, dvoje je na putu, dvoje je bolesno i jedan je na odmoru.

- Na izjavu članova porodica, upisano je pet umrlih.

- Pogrešan matični broj imalo je četvoro glasača, greške u prezimenu troje, jedan je preminuo, jedan je imao slovnu grešku.

- Građanin dođe sa ispravnom ličnom kartom, a u biračkom spisku mu nije matični broj potpun. Bilo je građana koji su lutali od birališta do birališta, jer jedan član je upisan, a ostali nisu.

- Istekla važnost lične karte, a bez drugih važećih dokumenata (vozačke dozvole ili pasoša).

- Birač je zahtevao da se unese u zapisnik da je sprečen da glasa jer mu je lična karta nevažeća.

- Odselili se iz Bora troje, preminulo dvoje, dvoje je dobilo po dva poziva, poziv dobilo dete od 13 godina.

„Žena je promenila prezime po udaji, ali joj je pisalo devojačko u spisku. Identifikovana je po matičnom broju, ali to nije evidentirano. Dozvoljeno joj je da glasa“, piše posmatrač iz opštine Voždovac.

„Ljudi su mahom iznenađeni odlukom da se više ne posećuju birači po kućama, naročito u ‘starim’ delovima grada, jer je broj ljudi koji su onemogućeni da dođu sve veći. Ovo je specijalno za izbornu mesto 21 i pored njega 22 jer su ona nedostupna čak i za ljude u invalidskim kolicima (nalaze se na prvom spratu u MZ)“, piše posmatrač iz Novog Beograda.

Jedan posmatrač CeSID-a, na biračkom mestu 54 u opštini Čukarica, ostvario je uvid u 29 neuručenih poziva za glasanje i poziva koje su građani doneli biračkom odboru. Obrazloženja neuručenja, odnosno nemogućnosti dolaska na glasanje najdirektnije svedoče o iznuđenoj i prividnoj apstinenciji: jedan čovek sa biračkog spiska je umro, jedan je bolestan i ne može da dođe, troje žive u inostranstvu, sedmoro je nepoznato na toj adresi, 17 građana više ne živi na datoj adresi, preselili su se (od njih 17 četvoro još pre 10 godina).

Zanimljivu informaciju imamo sa jednog biračkog mesta u Novom Sadu: „16:30. Javljeno je da se lične karte kojima je istekao rok važnosti prihvate kao punovažne i takvim licima je dozvoljeno glasanje, a do tad su lica sa takvim ličnim kartama vraćana (tj. nisu imali mogućnost glasanja)“.

„Među prvim glasačima jedan glasač nije imao važeću ličnu kartu. Odbor je odlučio da mu se dozvoli glasanje, glasanjem 4:2, ako je u spisku (spisku za glasanje). Isto je važno i za sve ostale glasače, a njih je bilo po mojoj proceni najmanje 20%“, piše posmatrač iz Smedereva.

„Todorović Zora (biračko mesto na Novom Beogradu) nije upisana u birački spisak i nije bila u mogućnosti da glasa ni prošli put ni sada. Ženi je bilo jako žao što joj je to pravo uskraćeno već drugi put.“

„Baćević Dobrila (glasačko mesto u Smederevu) plakala je zato što nije ni u jednom spisku na nekoliko izbornih mesta i što joj ‘ne daju da glasa’.“

Izborna procedura

Kontrolni listić

Popunjavanje kontrolnog listića i njegovo ubacivanje u glasačku kutiju pre njenog pečaćenja postalo je norma koja se izuzetno retko ne poštuje. Tako je

odstupanja od te norme bilo samo u slučaju 62 biračka mesta (od 7602 u koje je ostvaren uvid), a u drugom izbornom krugu na 116 biračkih mesta. Jedini problem koji smo evidentirali odnosi se na boju kontrolnog listića, te nije bio zelen, bio je žut ili crven ili...

Otkuda glasački listić?

Zabeleženo je da je na 43 biračka mesta u prvom krugu, a 27 u drugom izbornom krugu bilo građana koji su već nekako imali više glasačkih listića ili barem jedan njima nepripadajući. Ukupno je u prvom izbornom krugu bilo 105 takvih građana.

Provera UV lampom i sprej po kažiprstu

Provera UV lampom bila je pravilo sa malo izuzetaka, samo na 2 % (157 u prvom, a 132 biračka mesta u drugom krugu, u apsolutnim brojevima) mesta to nije činjeno ili nije redovno i prema svima. Najčešće je na jednom biračkom mestu takav slučaj bio sa jednim građaninom (na 48 biračkih mesta), sa dvoje građana - na 19 biračkih mesta, sa troje građana - na 18 biračkih mesta, itd.

Na 195 biračkih mesta (3 %) bilo je slučajeva da preuzimanje glasačkog listića nije verifikovano sprejom na kažiprstom. Najčešće je bio u pitanju jedan građanin. Međutim, na znatno većem broju biračkih mesta - 17 % (ili 1290) - bilo je slučajeva odbijanja „sprejisanja“. Najčešće je po jedan građanin odbijao - na 781 biračkom mestu, po dva - na 278, po tri - na 96, po četiri - na 33, po pet - na 24, po šest na 16 biračkih mesta, itd. Zabeleženo je da je „sprejisanje“ odbilo 2763 građana. U drugom krugu znatno je smanjen broj građana koji su odbijali sprej, pa se takvi slučajevi pojavljuju na 9 %, tj. na 648 biračkih mesta.

Ukupno uzev, ne može se reći da UV lampe i sprej nisu pravili određene probleme. Navešćemo jedan pomalo drastičan primer sa Savskog venca (bm 32): „Došao je na glasanje oko 10 časova. Prilikom provere kažiprsta desne ruke lampom, utvrđeno je da ima tragove od spreja. Gospodin je tražio da glasa tvrdeći pri tome da je imao ožiljak od rane i da se tu vidi sprej. Sprej je bio vidljiv i oko nokta. Posle odluke stalnog sastava biračkog odbora da mu se ne dozvoli glasanje nazvana je telefonom rep. izborna komisija koja je podržala stav članova stalnog sastava biračkog odbora da mu se ne dozvoli glasanje. Gospodin je telefonom razgovarao sa RIK-om; uz negodovanje otišao oko 10.30 i vratio se ponovo sa TV

ekipom B92 oko 14 sati. Niko od članova stalnog sastava biračkog odbora nije hteo da da izjavu za televiziju. U međuvremenu lampa kojom se proverava da li ima spreja je zamenjena novom jer je ona crkla. Kada je gospodin došao ponovo bila je nova lampa u upotrebi i na njegovom kažiprstu više nije bilo nikakvih tragova od spreja. Dozvoljeno mu je da glasa uz proveru identiteta i on je napustio biračko mesto."

Posmatrač na biračkom mestu 43 u Požarevcu piše: „Četiri lica nisu prošla test UV lampicom pa su izneli primedbu na ispravnost optičkog čitača tvrdeći da pre dolaska na ovo biračko mesto nisu nigde glasali."

Više osoba iza paravana i odbijanje glasanja iza paravana

Postoje objektivni razlozi za ulazak više osoba iza paravana koji obezbeđuje tajnost glasanja – reč je o pomoći invalidnim ili nepismenim osobama. Posmatrači CeSID-a evidentirali su tako nešto na 2521 biračkom mestu. U pratnji je iza paravana ušlo 14.223 građana. S druge strane, na 555 biračkih mesta bilo je pokušaja da istovremeno više osoba uđe iza paravana iako za tim nije bilo potrebe. U drugom krugu „glasanje u društvu" desilo se na nešto manje biračkih mesta – 398.

Glasao sam za... („naglas" glasanje)

„Naglas" glasanje ima više razloga: da se javno iskaže svoje opredeljenje, da se nekom pokaže za koga je dotični glasao, iz ubeđenja da ta opredeljenja treba da budu javna, da se pokaže neka hrabrost... Na 22 % biračkih mesta barem jedan građanin je naglas rekao za koga je glasao, a u drugom krugu na nešto manje mesta – 18 %.

Glasanje u ime drugog

Na svakom petom biračkom mestu (21 % ili 1629 biračkih mesta) bilo je pokušaja da se glasa u ime drugog, dok je na 288 mesta (4 %) to i učinjeno, barem u jednom slučaju. U drugom krugu pokušaja je bilo na 14 % biračkih mesta, a na 3 % biračkih mesta pojedini građani su u svom naumu bili uspešni. „Nepismenih bilo je 7 ženskih osoba, za njih su glasali supruzi", piše posmatrač iz Smedereva.

Problemi sa identitetom birača

Na 4 % (280) biračkih mesta u prvom krugu i na 3 % (231) biračkih mesta u drugom krugu bilo je slučajeva glasanja bez provere identiteta sa najčešćim obrazloženjem da se ljudi dovoljno dobro poznaju. „Apsolutno nikom nije tražena lična karta ili neki drugi dokument za identifikaciju“, piše posmatrač iz Niša.

U drugom krugu proveravali smo koliko je građana vraćeno sa biračkog mesta zato što nisu imali odgovarajuća dokumenta, iako su se nalazili u biračkom spisku. Videli smo da je na 13 % biračkih mesta dolazilo do neglasanja zbog neodgovarajućih dokumenata; zbog toga nije glasalo 4519 građana (videti podatke u tabeli 4).

Tabela 4. Broj građana kojima nije bilo dozvoljeno glasanje zbog neodgovarajućih dokumenata

	Broj BM - II krug	% - II krug
Nije bilo takvih građana	6477	86,9
1 građanin	254	3,4
2 građanina	227	3,0
3 građanina	130	1,7
4 građanina	88	1,2
5 građana	81	1,1
6 i više takvih građana	201	2,7
UKUPNO BM	7458	100,0

Ukupno građana sa neodgovarajućim dokumentima 4519

Na jednom biračkom mestu u Novom Sadu: „Birački odbor je proveravao lični broj samo u slučajevima kada birač nije imao poziv“. Sa jednog biračkog mesta u Loznici izveštava posmatrač: „Članovi biračkog odbora nisu insistirali na tome da birači dokazuju svoj identitet ličnom kartom s obzirom da je reč o seoskoj sredini u kojoj se oni ‘vrlo dobro međusobno poznaju’.“ U Obrenovcu (bm 42): „Članovi BO ne traže na uvid dokument identifikacije, građani ne pokazuju dokumenta iako ih imaju kod sebe“. U Leskovcu (bm 60): „Komisija se dogovorila da se glasa bez lične karte, pošto se meštani poznaju. Identifikacija tražena posle 13:00 h na insistiranje posmatrača“.

„Vraćeno je 30 građana zbog neposjedovanja lične karte na biračkom mestu. Potrebno je način identifikacije birača u seoskim sredinama promeniti jer se u takvim sredinama svi ljudi međusobno poznaju. Ipak se mi još uvek nalazimo na Balkanu" - kaže posmatrač iz Arandjelovca (bm 39). „Vraćani su građani koji su imali pravo glasa, ali im nije dozvoljeno da glasaju zbog istekle lične karte", zapisao je posmatrač iz opštine Čukarica (bm 64).

Agitacija na biračkom mestu

Agitacija za pojedine kandidate na samom biračkom mestu zabeležena je na 3 % (230) biračkih mesta u prvom krugu i na 2 % (123) biračkih mesta u drugom krugu.

Upotreba mobilnih telefona na biračkom mestu

Na 6 % biračkih mesta u prvom krugu i 4 % biračkih mesta u drugom krugu bilo je upotrebe mobilnih telefona, što je inače zabranjeno. To su najčešće činili članovi biračkih odbora.

Upotreba alkohola

Na 108 biračkih mesta u prvom i 75 u drugom krugu bilo je upotrebe alkohola. („Samo jedna flaša", kako je primetio jedan posmatrač.)

Policija u uniformi na biračkom mestu

Na 7 % biračkih mesta bilo je policajaca u uniformi koji su došli na glasanje, a u drugom krugu na 3 % biračkih mesta. Na 25 biračkih mesta (3 u drugom krugu) dolazila je policija posle poziva biračkog odbora, a na 110 u prvom i 63 u drugom krugu dolazila je i bez poziva.

Zadržavanje na biračkom mestu onih lica koja nemaju dužnosti

Na 5 % biračkih mesta u prvom i na 3% u drugom krugu predsedničkih izbora zabeleženo je zadržavanje lica koja tu nisu imala nikakvih obaveza. Najčešće je tu reč o benignim pojavama (dolazak dece ljudi u biračkom odboru, „raspitivanja")

rođaka i sl.).

Evo nekoliko primera:

- Glasači razgovarali o berbi kukuruza.
- Ljudi iz tog kraja koji su kontaktirali sa poznanicima - razgovori nevezane za izbore.
- Prijatelji članova biračkog odbora.
- Razgovor sa nekim članovima biračkog odbora.
- Samo na kratko, pojedini birači su ostajali da razgovaraju posle glasanja sa pojedinim članovima odbora.
- Jedan od glasača koji je bio brisan, pa ponovo upisan, zadržao se u razgovoru oko pet minuta sa predstavnicima stranaka.
- Čerka je pričala sa majkom koja je član odbora. Sedela je bar pola sata.
- Neovlašćena osoba je ušla na biračko mesto da bi uzela podatak o broju izašlih glasača.
- Čovek sa bedžom na kojem je pisalo „mobilna kontrola“ hteo je da uzme spisak koji je vodio jedan od članova proširenog biračkog odbora (predstavnik DSS-a). Nije mu dozvoljeno da ga odnese.
- Dve osobe zaposlene u penzionerskom klubu u kojem je biračko mesto.
- Roditelji glasača, deca glasača, televizijska ekipa, prolaznici koji su saopštavali odziv birača u procentima na obližnjim biračkim mestima.
- Bilo je zadržavanja birača koji su hteli da glasaju, a nisu bili upisani u birački spisak. Članovi biračkog odbora objasnili su im da ne mogu da glasaju ako nisu u biračkom spisku.
- Stariji gospodin koji je zbog bolesti sedeo na biračkom mestu da se odmori.
- Prijatelji članova odbora i nekoliko glasača koji su već glasali zadržavali su se i pravili gužvu.
- Stariji birači iz udaljenih krajeva sela da se ogreju pored peći (Knić, bm 1).
- Masovna pojava da ljudi posle glasanja sede u prostoriji i vode razgovore (Knić, bm 14).

Da li je bilo stranih posmatrača?

Strani posmatrači su obišli gotovo svako četvrto biračko mesto, a u drugom krugu bilo ih je znatno manje - na 15 % biračkih mesta.

Da li je glasanje bilo prekidano?

Na 163 biračka mesta u prvom i 37 biračkih mesta u drugom krugu dolazilo je do prekida glasanja - najčešće zbog neispravnosti UV lampi i nestanka električne struje:

- Zbog neispravnosti UV lampe.
- Zbog neispravnosti UV lampe u trajanju od 10 minuta.
- Kvar i zamena UV lampe koji su trajali 10 minuta.
- UV lampa nije radila. Prekid je trajao 30 minuta.
- Dva-tri minuta zbog zamene baterija za UV lampu.
- Petnaest minuta zbog otklanjanja kvara UV lampe (baterije). Deset minuta zbog utvrđivanja činjenica oko slučaja beleženja imena glasača od strane predstavnika DSS-a, koje mu nije dozvoljeno.

- Od 8:30 do 8:40 glasanje je prekinuto zbog ulaska neovlašćene osobe koja je htela da uzme podatak o broju izašlih glasača.

Bilo je i ovakvih slučajeva: „Predsednik komisije prekinuo je glasanje 20 min., zato što je jedan član komisije pričao na mađarskom jeziku sa glasačima, jer ne razume mađarski jezik“, piše posmatrač iz Sečnja.

Da li je bilo incidenata na biračkom mestu?

Incidenata je bilo na 303 biračka mesta u prvom i na 83 biračka mesta u drugom krugu predsedničkih izbora. Evo nekih primera koji, između ostalog, ilustruju i „niske“ kriterijume za određenje „incidentne situacije“:

- Pokušaj glasanja bez odgovarajućih isprava.
- Čovek sa vojničkim nožem koji je vadio pred komisijom i upaljačem sa nožićem „na iskakanje“ kojim je pokušao da „zapali cigaretu“ kontroloru.
- Na vidno istaknutoj listi kandidata komisija je zapazila oko 10:30h da je nepoznato lice zaokružilo određenog kandidata, pa je lista uklonjena. Potom je bez prekida nastavljeno glasanje i uspešno okončano.
- Jedan pripit čovek žalio se na daljinu glasačkog mesta; jedna žena je odbila da bude poprskana sprejom.
- U 15:25 jedan čovek se bunio zbog nanošenja spreja, ali je na kraju pristao i uredno glasao; u 17:20 čovek je veoma bučno i uz prepirku odbio označavanje sprejom, pa i glasanje i otišao.
- Jedan od članova proširenog sastava bunio se protiv glasanja ljudi kod kojih se nije slagao matični broj, iako je iz republičkog odbora odobreno.

- Svađa i pretnja odboru jednog birača koji je odbio obeležavanje sprejom, a insistirao je da glasa.

- Dva birača insistirala da im se dozvoli da glasaju iako je ustanovljeno da im je kažiprst desne ruke ranije isprskan sprejom. Glasanje im nije dozvoljeno.

- Iskazivanje nezadovoljstva u vidu neprimerenih reči i povišenim tonom od strane muževa čije žene nisu bile na biračkom spisku zbog čega se dva puta stvorila veća gužva.

- Pripadnik MUP-a insistirao je da mu se dozvoli da glasa bez lične karte, a na osnovu službene legitimacije. Birački odbor to nije dozvolio, pa je on pradio probleme.

- Upad članova SRS na biračko mesto i uznemiravanje članova proširenog sastava biračkog odbora.

- Predstavnici kandidata Miroljuba Labusa i Vuka Draškovića u biračkom odboru u proširenom sastavu koristili su mobilne telefone na biračkom mestu i posle opomene su prestali.

- Upad članova Radikalne stranke na biračko mesto i stvaranje problema (u 10:45 h), tj. narušavanje reda, ometanje rada članova biračkog odbora.

- Član biračkog odbora Dragomir Janošević je zahtevao da se ukloni plakat CeSID-a, odnosno RIK-a sa pravilima za glasanje.

- Sprečavanje od nepoznatog počinioca da se dolazi na glasanje (Obrenovac, bm 2).

- Jedan pripit građanin je bio svađalački raspoložen, ali je na korektan način brzo bio udaljen sa biračkog mesta (Leskovac, bm 154).

- Svađa, galama, remećenje mira, stvaranje tenzije, jedanput pozivana policija, ali nije bilo potrebe za intervencijom (Leskovac, bm 109).

- U smislu omalovažavanja članova biračkog odbora od strane pojedinih birača (Boljevac, bm 3).

Posmatrač na jednom biračkom mestu u opštini Voždovac piše: „Nije bilo incidenata, dok u minut do 20 časova nije nastala kraća rasprava oko prava jednog birača koji je odbio sprej. Glasanjem članova biračkog odbora dozvoljeno mu je glasanje. Pri tom je jedan predstavnik kandidata oštrije nastupio, optuživši odbor da ceo dan pije sokove iz žutih i plavih čaša, koje vidno stoje na zapisničkom stolu. Činjenica je da su tek tada to svi приметили i da niko ranije zbog toga nije protestvovao.”

Rad biračkog odbora

Prisustvo stalnih članova biračkog odbora

Na 96 % biračkih mesta prisustvovali su svi stalni članovi biračkih odbora i sve vreme, dok je na 4 % biračkih mesta sastav bio nepotpun ili članovi ili njihovi zamjenici nisu bili sve vreme prisutni. U drugom krugu prisustvo je poboljšano za jedan procenat.

Da li su svi kandidati imali svog predstavnika u proširenom sastavu biračkih odbora?

Samo tri kandidata imali su predstavnike gotovo u svim biračkim odborima: Vojislav Koštunica, Miroljub Labus i Vojislav Šešelj. U prvom krugu predsedničkih izbora svi kandidati imali su svoje predstavnike u 56 % biračkih odbora, dok je u 44 % odbora nedostajao predstavnik barem jednog kandidata (videti podatke u tabeli 5). Sasvim je drugačija situacija bila u drugom krugu kada je izbor sveden na dva kandidata - tada su Koštunica i Labus imali ovlašćene predstavnike u biračkim odborima na 97 % biračkih mesta.

Tabela 5. Da li su svi kandidati imali ovlašćenog predstavnika u proširenom sastavu biračkog odbora?

	Broj BM I krug	% I krug	Broj BM II krug	% II krug
Da	4253	56,5	7180	97,3
Ne	3280	43,5	199	2,7
Ukupno BM	7533	100,0	7379	100,0

Da li je bilo ometanja rada članova proširenog sastava biračkog odbora?

Ometanje rada proširenog sastava biračkog odbora zabeleženo je na 71 biračkom mestu u prvom krugu i na 21 biračkom mestu u drugom krugu. Uglavnom su u pitanju bile razmirice unutar odbora. (Jedan član proširenog sastava udaljen je sa biračkog mesta jer nije imao rešenje o postavljenju; predsednik biračkog odbora nije dozvoljavao članovima proširenog sastava da učestvuju u proceduri

glasanja, ni u brojanju glasova...).

Glavna tema sukoba u radu proširenog sastava biračkih odbora bila je poseđovanje i/ili vođenje paralelnog biračkog spiska u kojem su pojedini članovi odbora vodili evidenciju o onima koji su došli i glasali.

„Od početka glasanja pojedini članovi stranaka imali su paralelni spisak (sa kodiranim brojevima) uporedo sa glavnim spiskom koji su potpisivali birači. Ti paralelni spiskovi su u nekoliko navrata odnošeni iz prostorija gde se vršilo glasanje. Smatram da je napravljena greška odmah u početku glasanja i pojedincima je trebalo da se uzmu spiskovi sa već ispisanim brojevima, a da već ako vode evidenciju trebali su samo da upišu glasača koji je glasao sa njegovim kodiranim brojevima" (posmatrač CeSID-a, Stamen Stefanović).

„Na početku glasanja predstavnici Demokratske stranke su prijavili da su dobili pomoćni spisak sa brojevima birača koji su hteli da popunjavaju paralelno sa popunjavanjem u glavni birački spisak. Na insistiranje predstavnika proširenog sastava biračkog odbora ovaj spisak je uništen" (posmatrač iz opštine Voždovac).

„Materijal za paralelno (lično) praćenje izašlih (papir sa rednim brojevima birača na ovom biračkom mestu), jednog od članova komisije iscepao je aktivista (DSS-a) koji je doneo hranu svom predstavniku u komisiji. To se desilo oko 11 časova" (posmatrač iz Zemuna).

Drukčije je to bilo u Novom Bečeju (bm 6): „U 18:30 delila se novčana naknada članovima biračkog odbora, birački odbor se prepolovio...”.

Primedbe članova biračkog odbora koje su unete u zapisnik

Na 479 (6,7 %) biračkih mesta u prvom krugu i na 186 (2,6 %) biračkih mesta u drugom krugu konstatovane su određene primedbe članova biračkih odbora koje su unete u zapisnik.

Evo nekoliko primera:

- U vezi rešenja o imenovanju članova biračkog odbora.
- Bilo je primedbi na glasanje jednog čoveka koji je hteo da glasa za roditelje. Na kraju nije glasao.
- Jedan birač je naknadno unet u spisak, što je uvedeno u zapisnik.
- Jedan birač je odbio identifikaciju kažiprsta specijalnim sprejom.
- Od strane predstavnika DS-a vođena interna evidencija rednih brojeva (iz biračkih spiskova) glasača izašlih na glasanje. Primedba DSS-a i SRS-a.
- Uneto je da je između 8:30 i 8:40 prekinuto glasanje jer je na biračko mesto

ušla neovlašćena osoba da bi uzela podatak o broju izašlih glasača.

- Član proširenog sastava je imao primedbe na glasanje glasača kod kojih se nije slagao JMBG.

- Predstavnik DSS, član odbora u proširenom sastavu, jer mu nije dozvoljeno vođenje lične evidencije imena glasača.

- Mladić koji je dva puta upisan u birački spisak, ali je imao dva matična broja, i slučaj čoveka alergičnog na sprej.

- Naknadno glasanje jedne osobe uz posebno odobrenje RIK.

- Član Srpske radikalne stranke vratio svoju majku sa biračkog mesta, primedbu je dao član Socijaldemokratije (Prokuplje, bm 11).

- U isto vreme je održan referendum u vezi samodoprinosu bez prethodne najave (Batočina, bm 33).

Posmatrači su relativno često naglašavali neupisivanje nekih pitanja koja su okarakterisali kao problematična. „U zapisniku nije bilo primedbi iako je rodbina donela listiće navodeći da su glasači u inostranstvu i jedna bolesna gospođa“, zapisao je posmatrač iz Obrenovca.

Da li su svi potpisali zapisnik?

Na 109 biračkih mesta u prvom krugu i na 43 u drugom krugu zapisnike nisu potpisali svi članovi biračkog odbora, a na svim ostalim jesu.

Koliko je trajalo prebrojavanje glasova?

Prebrojavanje glasova trajalo je 30 minuta ili manje na 29 % biračkih mesta, 31–60 minuta – 37 %, 61–90 minuta – 18 %, 91–120 minuta – 10 %, 121–180 minuta – 5 % i 181 i više minuta u 1 % biračkih mesta. Naravno, sve je išlo lakše u drugom krugu, kako zbog sužavanja broja kandidata na dvoje, tako i zbog lakšeg rada biračkog odbora što je proisticalo iz prethodne činjenice (kako je primetio jedan posmatrač: „Bilo je manje čangrizanja!“). I dok su birački odbori u prvom krugu posao završavali u 31 % slučajeva za najviše pola sata, u drugom krugu za najviše pola sata posao je završilo čak 68 % biračkih odbora. Ili, u prvom krugu duže od dva sata radilo je 450 biračkih odbora, a u drugom krugu – samo 17 (videti podatke u tabeli 6).

Tabela 6. Koliko je minuta trajalo prebrojavanje glasova?

	Broj BM I krug	% I krug	Broj BM II krug	% II krug
15 i manje minuta	373	5,5	1739	24,5
16-30 minuta	1725	25,3	3088	43,6
31-60 minuta	2272	33,3	1942	27,4
61-90 minuta	1290	18,9	251	3,5
91-120 minuta	703	10,3	49	0,7
121-150 minuta	274	4,0	8	0,1
151-180 minuta	111	1,6	3	0,1
181-240 minuta	52	0,8	3	0,1
241-300 minuta	5	0,1	-	*
301 i više minuta	8	0,1	3	*
Ukupno BM	6813	100,0	7086	100,0

Nije odgovorilo u prvom krugu - 452 ili 5,9 %; nije odgovorilo u drugom krugu - 372 ili 5,0 %.

Evo kako su posmatrači CeSID-a videli razloge dugog prebrojavanja glasova, tj. dugog rada biračkog odbora:

- Neosposobljenost biračkog odbora.
- Nesnalaženje članova biračkog odbora.
- Slabo obučeni članovi biračkih odbora. Pojavljivale su se greške pri brojanju listića, stoga su se pojavljivale netačne cifre dok se nije došlo do tačnog rezultata.
- Zaokruživanje greškom birača u biračkom spisku (pogrešan broj pored imena birača).
- Kada se kutija otvorila izbrojano je 607 listića. Kada su se posebno razvrstali, posle ponovnog brojanja, jedan je nestao. Birački odbor je odlučio da se u zapisnik unese kao primedba da jedan listić nedostaje.
- Prebrojavanje glasova je trajalo duže zbog slabije organizacije.
- Bilo je zastoja oko neslaganja broja upisanih - zaokruženih birača i broja neupotrebljenih listića.
- Želeli su svi da učestvuju, pa su i vršili prebrojavanje, odnosno proveru.
- Veliki broj članova odbora - 18 članova u stalnom sastavu i 18 članova u proširenom sastavu. Ovo nije mnogo uticalo na prebrojavanje glasova, ali je stva-

ralo gužvu na biračkom mestu.

- Verovatno iz želje da sve bude bez greške.
- Zbog nepoznavanja procedure prebrojavanja glasova, predugo je trajalo.
- Zbog višestruke provere i sporog rada biračkog odbora.
- Predugo zbog dva previda u prebrojavanju birača koji su glasali iz izvoda - spiska birača (zabuna i nervoza). Kopija glasačkog listića (koji se lepi na vrata) upotrebljena je za glasanje, a nije prebrojana.
- Bilo je rasprave šta je od listića važeće a šta nevažeće, što je dodatno produžilo prebrojavanje.
- Svi su hteli na svoj način da prebroje.
- Zbunjenost, nepoznavanje pravila, gužva, neorganizovanost.
- Postojala je dilema oko nekoliko nevažećih listića, konsultovana je RIK.

Kako su posmatrači CeSID-a ocenili predsedničke izbore?

Predsednički izbori u septembru i oktobru 2002. godine, po mišljenju posmatrača CeSID-a, izuzetno su uspeli, bez obzira što nije izabran predsednik Srbije. Naravno, ta ocena se ne odnosi na izborni zakon, birački spisak, predizbornu kampanju... A upravo je to kontekst u kojem se nalaze objašnjenja za visoku apstinenciju građana i, u krajnjem slučaju, za neizbor predsednika Srbije.

Tabela 7. Prosečne ocene izbora

OCENE IZBORA	Prosek - I	R - I	Prosek - II	R - II	Razl. I i II
Odnos biračkog odbora prema građanima	4,68	2	4,72	2	+0.04
Obučenost stalnog sastava BO	4,36	6	4,57	5	+0.21
Obučenost proširenog sastava BO	4,21	8	4,46	8	+0.25
Koordinacija BO i opštinskih radnih tela	4,48	4/5	4,55	6	+0.07
Odnos BO prema posmatračima CeSID-a	4,79	1	4,82	1	+0.03
Ukupni rad biračkog odbora	4,48	4/5	4,61	4	+0.13
Ukupno ponašanje članova BO	4,53	3	4,63	3	+0.10
Poznavanje izborne procedure	3,70	9	3,98	9	+0.28
Izbori uopšte	4,35	7	4,50	7	+0.15
UKUPNA PROSEČNA OCENA	4,40		4,54		

U 15.000 protokola i izveštaja sa biračkih mesta, u prvom i drugom krugu izbora, retko smo nalazili na izrazitije nekorektnosti poput ovog slučaja u Rakovici: „Dve žene, raseljena lica sa Kosova, upisane u birački spisak, uredno pozvane na glasanje, vraćene su vrlo grubo od strane predstavnika dr Miroljuba Labusa (nikoga nije konsultovala, čak je vrlo grubo odbila primedbe) zbog toga što je u ličnoj karti bilo upisano mesto boravka - Priština, istovremeno, bilo je naznačeno da sada stanuju u opštini Rakovica. Kasnije se pojavio isti slučaj (u pitanju je bio jedan muškarac) i na njegovo insistiranje konsultovan je predsednik susedne izborne jedinice i čovek je glasao.“

Najvišu ocenu dobio je odnos članova biračkog odbora prema posmatračima CeSID-a - 4,79, odnosno 4,82. Najmanju ocenu dobili su građani iz poznavanja izborne procedure - 3,70, odnosno 3,98 - ali se i te ocene nalaze oko 4. Svih devet ocena poboljšano je u drugom u odnosu na prvi krug, a najviše one koje su bile najniže u prvom krugu. *Prosečna ocena izbora u celini, tj. za svih devet dimenzija izbora koji su ocenjivani u prvom krugu iznosi 4,40, a u drugom 4,54 - znači, od jake četvorke do „odličan 5“!*

OSNOVNI PODACI: POSMATRANJE PREDSEDNIČKIH IZBORA

- Prvi i drugi krug: 29. septembra i 13. oktobra 2002. -

P. 5. Da li ste do sada već bili CeSID-ov posmatrač izbora? Ako jeste, na koliko izbora?

	Učestanost - I	Procenat - I	Učestanost - II	Procenat - II
0. Ne, ovo mi je prvi put	3439	45,2	915	12,3
1. Drugi put	2432	32,0	2366	31,7
2. Treći put	1292	17,0	2355	31,6
3. Četvrti put	323	4,2	1293	17,3
4. Peti put i više	115	1,6	529	7,1
Ukupno	7601	100,0	7458	100,0

P. 6. Vreme otvaranja biračkog mesta

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Pre 7 časova	289	3,8	192	2,6
U 7 časova	7278	96,0	7221	97,2

Oko izbora

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Posle 7 časova	16	0,2	15	0,2
Ukupno	7583	100,0	7428	100,0

P. 7. Vreme zatvaranja biračkog mesta

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Pre 20 časova	37	0,5	32	0,5
U 20 časova	7287	99,1	7030	99,4
Posle 20 časova	29	0,4	9	0,1
Ukupno	7353	100,0	7071	100,0

BO-II = 387 - 5,2 %

P. 8. Označenost biračkog mesta

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Dobra	6122	80,8	6265	84,2
Osrednja	1342	17,7	1097	14,8
Loša	115	1,5	75	1,0
Ukupno	7579	100,0	7437	100,0

BO-I = 22 - 0,3; BO-II = 21 - 0,3 %

P. 9. Dostupnost biračkog mesta

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Dostupno	3958	52,9	3871	52,2
Nedostupno	3518	47,1	3541	47,8
Ukupno	7476	100,0	7412	100,0

BO-I = 125 - 1,6; BO-II = 46 - 0,6 %

P. 10. Da li su spiskovi kandidata istaknuti na vidljivom mestu?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Istaknuti su vidljivo	7469	98,4	7319	98,4
Nisu bili dovoljno vidljivi	112	1,5	104	1,4
Nije ih ni bilo	8	0,1	14	0,2

Regularnost izbora

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Ukupno	7589	100,0	7437	100,0

BO-I = 12 - 0,2; BO-II = 21 - 0,3 %

P. 11. Da li su spiskovi kandidata istaknuti na vreme (pre početka glasanja)?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Istaknuti su na vreme	7535	99,4	7406	99,6
Nisu istaknuti na vreme	42	0,6	20	0,3
Nije ih ni bilo	4	-	10	0,1
Ukupno	7581	100,0	7436	100,0

BO-I = 20 - 0,3; BO-II = 22 - 0,3 %

P. 12. Da li je postojala providna glasačka kutija?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Da	7577	99,8	7439	99,9
Ne	17	0,2	9	0,1
Ukupno	7594	100,0	7448	100,0

BO-I = 7 - 0,1; BO-II = 10 - 0,1 %

P. 13. Da li je pre pečačenja popunjen i ubačen u kutiju kontrolni listić sa podacima o prvom biraču?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Da	7465	98,2	7278	98,4
Ne	62	0,8	116	1,6
Ukupno	7527	100,0	7394	100,0

BO-I = 74 - 1,0; BO-II = 64 - 0,9 %

P. 14. Da li je na BM i na udaljenosti do 50 metara od BM bilo istaknutih simbola političkih stranaka ili kandidata i drugog propagandnog materijala?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Nije	7263	95,9	7367	99,0
Jeste	314	4,1	77	1,0

Oko izbora

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Ukupno	7577	100,0	7458	100,0

BO-I = 24 - 0,3; BO-II = 14 - 0,2 %

P. 15. Da li kapacitet biračkog mesta odgovara broju birača?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Da	7198	95,0	7223	97,1
Delimično	304	4,0	178	2,4
Ne	76	1,0	36	0,5
Ukupno	7578	100,0	7437	100,0

BO-I = 23 - 0,3; BO-II = 21 - 0,3 %

P. 16. Ocena uređenosti i organizovanosti biračkog mesta u celini

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Dobra	5837	77,3	6221	83,9
Osrednja	1616	21,4	1153	15,5
Loša	101	1,3	45	0,6
Ukupno	7554	100,0	7419	100,0

BO-I = 47 - 0,6; BO-II = 39 - 0,5 %

P. 17. Da li je bilo gužvi na biračkom mestu? U koliko je sati bila najveća gužva?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Nije bilo gužvi	5532	72,8	6265	84,0
Gužva od 7 do 9 h	61	0,8	28	0,4
Od 9 do 10 h	82	1,1	32	0,4
Od 10 do 11 h	142	1,9	62	0,8
Od 11 do 12 h	175	2,3	99	1,3
Od 12 do 13 h	209	2,7	77	1,0
Od 13 do 14 h	141	1,8	71	1,0
Od 14 do 15 h	134	1,8	57	0,8
Od 15 do 16 h	138	1,8	55	0,7
Od 16 do 17 h	170	2,2	102	1,4

Regularnost izbora

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Od 17 do 18 h	279	3,7	186	2,5
Od 18 do 19 h	355	4,7	293	3,9
Od 19 do 20 h	183	2,4	131	1,8
Ukupno	7601	100,0	7458	100,0

P. 18. Da li je birački spisak bio ispravan prema kriterijumima navedenim u „Priručniku za posmatrače“?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Da	7135	95,9	7147	97,2
Ne	304	4,1	206	2,8
Ukupno	7439	100,0	7353	100,0

BO-I = 162 - 2,1; BO-II = 105 - 1,4 %

P. 19. Da li su na BM dolazili građani sa biračkim pravom koji nisu upisani u birački spisak? Koliko?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Nije bilo neupisanih	4603	60,6	5878	78,8
1 neupisan	738	9,7	474	6,4
2 neupisana	549	7,2	367	4,9
3 neupisana	411	5,4	230	3,1
4 neupisana	259	3,4	112	1,5
5 neupisanih	250	3,3	103	1,4
6 neupisanih	126	1,7	47	0,6
7 neupisanih	83	1,1	41	0,5
8 neupisanih	107	1,4	36	0,5
9 i više neupisanih	475	6,2	170	2,3
Ukupno	7601	100,0	7458	100,0
Broj neupisanih	15 167		6445	

Oko izbora

P. 20A. Da li je u biračkom spisku bilo građana sa netačno upisanim podacima?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Nije bilo netačno upisanih	6128	80,6	6475	86,8
1 netačno upisan	520	6,8	289	3,9
2 netačno upisana	282	3,7	213	2,9
3 netačno upisana	170	2,2	114	1,5
4 netačno upisana	93	1,2	73	1,0
5 netačno upisanih	78	1,0	68	0,9
6 netačno upisanih	40	0,5	28	0,4
7 netačno upisanih	31	0,4	25	0,3
8 netačno upisanih	37	0,5	23	0,3
9 i više netačno upisanih	222	2,9	150	2,0
Ukupno	7601	100,0	7458	100,0
Broj netačno upisanih	7549		5816	

P. 20B. Broj građana sa slovničkim greškama u ličnim podacima u biračkom spisku

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Nije bilo netačno upisanih	6546	86,1	6756	90,6
1 netačno upisan	375	4,9	216	2,9
2 netačno upisana	220	2,9	156	2,1
3 netačno upisana	145	1,9	95	1,3
4 netačno upisana	77	1,0	49	0,7
5 netačno upisanih	71	0,9	49	0,6
6 netačno upisanih	31	0,4	25	0,3
7 netačno upisanih	18	0,2	20	0,3
8 netačno upisanih	19	0,2	8	0,1
9 i više netačno upisanih	99	1,3	84	1,1
Ukupno	7601	100,0	7458	100,0
Broj netačno upisanih	3717		2745	

Regularnost izbora

P. 21. Da li su netačno upisani podaci evidentirani od strane biračkog odbora?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Bez netačno upisanih podataka	5664	77,8	6039	82,7
Evidentirane su netačnosti	1618	22,2	914	12,5
Nisu evidentirane netačnosti	*	*	354	4,8
Ukupno	7282	100,0	7307	100,0

BO-I = 319 - 4,2; BO-II = 151 - 2,0 %

* Nije bio ponuđen ovaj model odgovora

P. 21.1. Broj građana kojima nije bilo dozvoljeno glasanje zbog neodgovarajućih dokumenata

	Broj biračkih mesta - II	Procenat - II
Nije bilo takvih građana	6477	86,9
1 građanin	254	3,4
2 građanina	227	3,0
3 građanina	130	1,7
4 građanina	88	1,2
5 građana	81	1,1
6 i više takvih građana	201	2,7
Ukupno	7458	100,0
Ukupno građana	4519	

P. 22. Da li je na biračkom spisku bilo unetih primedbi pored pojedinih imena? Koliko?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Bez primedbi	6797	89,4	6966	93,4
1 primedba	303	4,0	137	1,8
2 primedbe	151	2,0	85	1,1
3 primedbe	90	1,2	48	0,6
4 primedbe	46	0,6	30	0,4
5 primedbi	35	0,5	31	0,4

Oko izbora

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
6 primedbi	23	0,3	20	0,3
7 primedbi	22	0,3	13	0,2
8 primedbi	14	0,2	14	0,2
9 i više primedbi	120	1,6	114	1,5
Ukupno	7601	100,0	7458	100,0
Broj primedbi	4801		4054	

P. 23. Da li je bilo problema oko preuzimanja izbornog materijala i biračkog pribora?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Ne	7331	98,3	7323	99,4
Da	127	1,7	47	0,6
Ukupno	7458	100,0	7370	100,0

BO-I = 143 - 1,9; BO-II = 88 - 1,2 %

P. 24. Da li je birački odbor dobio tačan broj glasačkih listića?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Da	6375	83,9	6723	90,1
Neslaganje za 1 listić	462	6,1	271	3,6
Za 2 listića	195	2,6	126	1,7
Za 3 listića	113	1,5	60	0,8
Za 4 listića	113	1,6	111	1,5
Za 5 i više listića	327	4,3	167	2,2
Ukupno	7601	100,0	7458	100,0

P. 25. Da li su građani uredno pozvani na glasanje (obavešteni o datumu i mestu glasanja)?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Da	6579	86,6	6546	87,8
1 nepozvan	85	1,1	33	0,4
2 nepozvana	96	1,3	67	0,9
3 nepozvana	69	0,9	66	0,9

Regularnost izbora

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
4 nepozvana	85	1,1	62	0,8
5 nepozvanih	72	0,9	67	0,9
6 nepozvanih	54	0,7	35	0,5
7 nepozvanih	49	0,6	37	0,5
8 nepozvanih	53	0,7	28	0,4
9 i više nepozvanih	459	6,0	517	6,9
Ukupno	7601	100,0	7458	100,0
Broj nepozvanih	16 585		17 756	

P. 26. Da li je bilo poziva upućenih BO da njegovi članovi dođu kod građana koji su sprečeni da dođu na BM (bez obzira na nepostojanje takve obaveze)? Koliko?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Ne	5766	75,9	6485	87,0
1 poziv	479	6,3	342	4,6
2 poziva	454	6,0	261	3,5
3 poziva	290	3,8	139	1,9
4 poziva	188	2,5	71	1,0
5 poziva	150	2,0	57	0,8
6 poziva	77	1,0	26	0,3
7 poziva	51	0,7	17	0,2
8 poziva	30	0,4	10	0,1
9 i više poziva	116	1,5	50	0,7
Ukupno	7601	100,0	7458	100,0
Broj poziva	6739		3033	

P. 27. Da li je bilo slučajeva da građani dođu na BM sa popunjenim ili nepopunjenim jednim ili više glasačkih listića?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Ne	7558	99,4	7442	99,8
Da	43	0,6	16	0,2
Ukupno	7601	100,0	7458	100,0

Oko izbora

P. 28. Da li je svim biračima prvo izvršena provera UV lampom, da bi se videlo da li su već glasali?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Da	7444	97,9	7326	98,2
Neproveren 1 birač	48	0,6	27	0,4
Neproverena 2 birača	19	0,2	23	0,3
Neproverena 3 birača	18	0,2	11	0,1
Neprovereno 4 i više	72	0,9	71	1,0
Ukupno	7601	100,0	7458	100,0

P. 29. Da li je u svim slučajevima preuzimanje glasačkog listića verifikovano sprejom na kažiprstu birača?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Da	7349	97,4	7187	97,4
Ne	195	2,6	187	2,6
Ukupno	7544	100,0	7374	100,0

BO-I = 57 - 0,7; BO-II = 84 - 1,1 %

P. 30. Da li je bilo slučajeva odbijanja da se kažiprst označi sprejom?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Ne	6311	83,0	6810	91,3
Da, 1 slučaj	781	10,3	366	4,9
Da, 2 slučaja	278	3,6	127	1,7
Da, 3 slučaja	96	1,3	62	0,8
Da, 4 i više slučajeva	135	1,8	93	1,3
Ukupno	7601	100,0	7458	100,0

P. 31. Koliko birača nije znalo da se potpiše nakon prijema glasačkog listića?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Nije bilo nepismenih	3949	52,0	4401	59,0
1 nepismen	643	8,5	607	8,1
2 nepismena	574	7,6	553	7,4

Regularnost izbora

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
3 nepismena	461	6,1	447	6,0
4 nepismena	339	4,4	275	3,7
5 nepismenih	291	3,8	260	3,5
6 nepismenih	173	2,3	142	1,9
7 nepismenih	144	1,9	107	1,4
8 nepismenih	117	1,5	78	1,0
9 nepismenih	76	1,0	68	0,9
10 nepismenih	155	2,0	119	1,6
11 nepismenih	66	0,9	50	0,7
12 nepismenih	77	1,0	46	0,6
13 i više nepismenih	536	7,0	305	4,1
Ukupno	7601	100,0	7458	100,0
Broj nepismenih	25 717		17 040	

P. 32. Da li je poštovan redosled postupaka u proceduri glasanja?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Da	7266	96,4	7287	98,4
Ne	275	3,6	118	1,6
Ukupno	7541	100,0	7405	100,0

BO-I = 60 - 0,8; BO-II = 53 - 0,7 %

P. 33. Da li su obezbeđeni materijalni uslovi za tajnost glasanja?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Da	7470	98,9	7383	99,3
Ne	84	1,1	55	0,7
Ukupno	7554	100,0	7438	100,0

BO-I = 47 - 0,6; BO-II = 20 - 0,3 %

P. 34. Ulazak više osoba iza paravana iako za to nema razloga

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Ne	7046	92,7	7060	94,7

Oko izbora

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Da	555	7,3	398	5,3
Ukupno	7601	100,0	7458	100,0

P. 35. Da li je bilo slučajeva odbijanja da se čin zaokruživanja kandidata obavi iza paravana?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Nije bilo toga	6427	84,6	6346	85,1
1 slučaj	389	5,1	291	3,9
2 slučaja	287	3,8	261	3,5
3 slučaja	173	2,3	167	2,2
4 slučaja	81	1,1	88	1,2
5 slučajeva	91	1,2	88	1,2
6 slučajeva	32	0,4	33	0,4
7 slučajeva	22	0,3	28	0,4
8 slučajeva	27	0,4	21	0,3
9 i više slučajeva	72	0,9	35	0,5
Ukupno	7601	100,0	7458	100,0

P. 36. Da li je bilo slučajeva da građani naglas govore za koga su glasali?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Nije bilo toga	5918	77,9	6139	82,3
1 slučaj	640	8,4	447	6,0
2 slučaja	442	5,8	390	5,2
3 slučaja	243	3,2	158	2,1
4 slučaja	109	1,4	101	1,4
5 slučajeva	100	1,3	77	1,0
6 slučajeva	37	0,5	22	0,3
7 slučajeva	23	0,3	16	0,2
8 slučajeva	21	0,3	18	0,2
9 i više slučajeva	68	0,9	90	1,2
Ukupno	7601	100,0	7458	100,0

Regularnost izbora

P. 37. Da li je na BM ili u neposrednoj blizini bilo slučajeva glasnog upućivanja (agitacije, sugestije) za koga treba glasati?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Ne	7371	97,0	7335	98,4
Da	230	3,0	123	1,6
Ukupno	7601	100,0	7458	100,0

P. 38. Da li je bilo slučajeva da su pojedini građani glasali u ime drugog (supruge, roditelja...)?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Nije bilo toga	7313	96,2	7213	96,7
1 slučaj	84	1,1	86	1,2
2 slučaja	73	1,0	64	0,8
3 i više slučajeva	131	1,7	95	1,3
Ukupno	7601	100,0	7458	100,0

P. 39. Da li je bilo pokušaja da pojedini građani glasaju u ime drugih (supruge, roditelja...)?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Nije bilo toga	5972	78,6	6451	86,5
1 slučaj	326	4,3	293	3,9
2 slučaja	357	4,7	283	3,8
3 slučaja	274	3,6	157	2,1
4 slučaja	176	2,3	85	1,1
5 slučajeva	179	2,4	63	0,8
6 slučajeva	66	0,9	33	0,4
7 slučajeva	51	0,7	19	0,3
8 slučajeva	51	0,7	19	0,3
9 i više slučajeva	149	2,0	55	0,7
Ukupno	7601	100,0	7458	100,0

Oko izbora

P. 40. Da li je bilo slučajeva glasanja bez provere identiteta?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Ne	7321	96,3	7227	96,9
Da	280	3,7	231	3,1
Ukupno	7601	100,0	7458	100,0

P. 41. Da li je na biračkom mestu bilo upotrebe alkohola?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Ne	7493	98,6	7335	99,0
Da	108	1,4	75	1,0
Ukupno	7601	100,0	7410	100,0

P. 42. Da li su na biračkom mestu upotrebljavani mobilni telefoni, pejdžeri...?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Ne	7046	93,5	7084	95,5
Da	489	6,5	332	4,5
Ukupno	7535	100,0	7416	100,0

P. 43. Da li je bilo incidenata na biračkom mestu?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Ne	7251	96,0	7299	98,9
Da	303	4,0	83	1,1
Ukupno	7554	100,0	7382	100,0

P. 44. Da li je bilo policije u uniformi na biračkom mestu?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Ne	6880	91,2	7089	95,7
Da, zbog glasanja	531	7,0	254	3,4
Da, posle poziva bo	25	0,3	3	*
Da, bez poziva bo	110	1,5	63	0,9
Ukupno	7546	100,0	7409	100,0

BO-I = 55 - 0,7; BO-II = 49 - 0,7 %

Regularnost izbora

P. 45. Da li vam je neko iz biračkog odbora postavljao neka pitanja ili vas konsultovao oko pitanja vezanih za proceduru glasanja?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Ne	5690	75,6	6796	92,1
Da	1834	24,4	584	7,9
Ukupno	7524	100,0	7380	100,0

BO-I = 77 - 1,0; BO-II = 78 - 1,0 %

P. 46. Da li su bili prisutni svi članovi stalnog sastava biračkog odbora ili njihovi zamjenici?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Da	7240	95,8	7163	96,6
Ne	321	4,2	250	3,4
Ukupno	7561	100,0	7413	100,0

BO-I = 40 - 0,5; BO-II = 45 - 0,6 %

P. 47. Da li su svi kandidati imali ovlašćenog predstavnika u proširenom sastavu biračkog odbora?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Da	4253	56,5	7180	97,3
Ne	3280	43,5	199	2,7
Ukupno	7533	100,0	7379	100,0

BO-I = 68 - 0,9; BO-II = 79 - 1,1 %

P. 48. Da li je bilo ometanja rada članova proširenog sastava biračkog odbora?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Ne	7494	99,1	7393	99,7
Da	71	0,9	21	0,3
Ukupno	7565	100,0	7414	100,0

BO-I = 36 - 0,5; BO-II = 44 - 0,6 %

Oko izbora

P. 49. Da li vam je obezbeđeno odgovarajuće mesto odakle ste mogli da pratite tok glasanja i ostvarite uvid u rad biračkog odbora?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Ne	7500	98,9	7392	99,6
Da	80	1,1	29	0,4
Ukupno	7580	100,0	7421	100,0

BO-I = 21 - 0,3; BO-II = 37 - 0,5 %

P. 50. Da li je na biračkom mestu bilo zadržavanja lica koja nemaju prava i dužnosti u vezi sprovođenja izbora?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Ne	7199	95,2	7235	97,4
Da	360	4,8	190	2,6
Ukupno	7559	100,0	7425	100,0

BO-I = 42 - 0,6; BO-II = 33 - 0,4 %

P. 51. Da li su biračko mesto, na kojem ste posmatrač, obilazili posmatrači iz inostranstva?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Da	1796	24,2	1088	15,1
Ne	5638	75,8	6121	84,9
Ukupno	7434	100,0	7209	100,0

BO-I = 167 - 2,2; BO-II = 249 - 3,3 %

P. 52. Da li je glasanje prekidano?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Ne	7339	97,8	7235	99,5
Da	163	2,2	37	0,5
Ukupno	7502	100,0	7272	100,0

BO-I = 99 - 1,3; BO-II = 186 - 2,5 %

Regularnost izbora

P. 53. Da li je poštovana zakonska procedura prilikom prebrojavanja glasova?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Da	7325	98,8	7260	99,5
Ne	91	1,2	40	0,5
Ukupno	7416	100,0	7300	100,0

BO-I = 185 - 2,4; BO-II = 158 - 2,1 %

P. 54. Da li je bilo primedbi članova biračkog odbora koje su unete u zapisnik?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Ne	6722	93,3	6956	97,4
Da	479	6,7	186	2,6
Ukupno	7201	100,0	7142	100,0

BO-I = 400 - 5,3; BO-II = 316 - 4,2 %

P. 55. Broj nevažećih glasova

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Bez nevažećih glasova	677	8,9	661	8,9
1 nevažeći glas	404	5,3	467	6,3
2 nevažeća glasa	494	6,5	566	7,6
3 nevažeća glasa	493	6,5	581	7,8
4 nevažeća glasa	482	6,3	507	6,8
5 nevažećih glasova	471	6,2	540	7,2
6 nevažećih glasova	463	6,1	513	6,9
7 nevažećih glasova	441	5,8	456	6,1
8 nevažećih glasova	411	5,4	407	5,5
9 nevažećih glasova	374	4,9	371	5,0
10 nevažećih glasova	346	4,6	334	4,5
11 nevažećih glasova	335	4,4	314	4,2
12 nevažećih glasova	274	3,6	257	3,4
13 nevažećih glasova	291	3,8	220	2,9
14 nevažećih glasova	253	3,3	203	2,7
15 nevažećih glasova	209	2,7	151	2,0

Oko izbora

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
16 nevažećih glasova	168	2,2	155	2,1
17 nevažećih glasova	159	2,1	123	1,6
18 nevažećih glasova	122	1,6	106	1,4
19 nevažećih glasova	121	1,6	90	1,2
20 nevažećih glasova	84	1,1	74	1,0
21-30 nevažećih glasova	441	5,8	293	3,9
31-40 nevažećih glasova	55	0,7	38	0,5
41 i više nevažećih glasova	33	0,4	31	0,4
Ukupno	7601	100,0	7458	100,0

P. 56. Da li su svi koji treba potpisali zapisnik?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Da	6892	90,7	7205	99,4
Ne	109	1,4	43	0,6
Ukupno	7601	100,0	7248	100,0

BO-I = 600 - 7,9; BO-II = 210 - 2,8 %

P. 57. Koliko je minuta trajalo prebrojavanje glasova?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
15 i manje minuta	373	5,5	1739	24,5
16-30 minuta	1725	25,3	3088	43,6
31-60 minuta	2272	33,3	1942	27,4
61-90 minuta	1290	18,9	251	3,5
91-120 minuta	703	10,3	49	0,7
121-150 minuta	274	4,0	8	0,1
151-180 minuta	111	1,6	3	0,1
181-240 minuta	52	0,8	3	0,1
241-300 minuta	5	0,1	-	*
301 i više minuta	8	0,1	3	*
Ukupno	6813	100,0	7086	100,0

BO-I = 452 - 5,9; BO-II = 372 - 5,0 %

Regularnost izbora

P. 58. Da li je kopija zapisnika o radu biračkog odbora istaknuta na odgovarajućem mestu?

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Da	6942	98,6	7066	99,1
Ne	97	1,4	64	0,9
Ukupno	7039	100,0	7130	100,0

BO-I = 562 - 7,4; BO-II = 328 - 4,4 %

P. 59. Ocena odnosa članova biračkog odbora prema građanima na biračkom mestu

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Ocena 1	10	0,1	10	0,1
Ocena 2	35	0,5	27	0,3
Ocena 3	281	3,8	241	3,3
Ocena 4	1658	22,1	1459	19,8
Ocena 5	5514	73,5	5646	76,5
Ukupno	7498	100,0	7383	100,0
Prosečna ocena	4,65		4,72	

BO-I = 103 - 1,4; BO-II = 75 - 1,0 %

P. 60. Ocena obučenosti stalnog sastava biračkog odbora

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Ocena 1	29	0,4	18	0,2
Ocena 2	174	2,3	73	1,0
Ocena 3	818	11,0	457	6,2
Ocena 4	2491	33,3	1998	27,1
Ocena 5	3958	53,0	4832	65,5
Ukupno	7470	100,0	7378	100,0
Prosečna ocena	4,36		4,57	

BO-I = 131 - 1,7; BO-II = 80 - 1,1 %

Oko izbora

P. 61. Ocena obučenosti proširenog sastava biračkog odbora

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Ocena 1	36	0,5	18	0,3
Ocena 2	238	3,2	96	1,3
Ocena 3	1144	15,3	632	8,7
Ocena 4	2719	36,5	2298	31,5
Ocena 5	3317	44,5	4244	58,2
Ukupno	7454	100,0	7288	100,0
Prosečna ocena	4,21		4,46	

BO-I = 147 - 1,9; BO-II = 170 - 2,3 %

P. 62. Ocena koordinacije između biračkog odbora i opštinskih radnih tela

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Ocena 1	53	0,8	39	0,6
Ocena 2	116	1,7	100	1,4
Ocena 3	585	8,4	455	6,4
Ocena 4	1880	27,0	1831	25,9
Ocena 5	4323	62,1	4652	65,7
Ukupno	6957	100,0	7077	100,0
Prosečna ocena	4,48		4,55	

BO-I = 644 - 8,5; BO-II = 381 - 5,1 %

P. 63. Ocena odnosa članova biračkog odbora prema posmatraču CeSID-a

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Ocena 1	17	0,2	22	0,3
Ocena 2	58	0,8	27	0,4
Ocena 3	228	3,0	172	2,3
Ocena 4	912	12,2	845	11,4
Ocena 5	6277	83,8	6316	85,6
Ukupno	7492	100,0	7382	100,0
Prosečna ocena	4,79		4,82	

BO-I = 109 - 1,4; BO-II = 76 - 1,0 %

Regularnost izbora

P. 64. Ocena ukupnog rada biračkog odbora

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Ocena 1	18	0,2	11	0,2
Ocena 2	82	1,1	60	0,8
Ocena 3	539	7,3	337	4,6
Ocena 4	2428	32,8	1982	27,0
Ocena 5	4346	58,6	4945	67,4
Ukupno	7413	100,0	7335	100,0
Prosečna ocena	4,48		4,61	

BO-I = 188 - 2,5; BO-II = 123 - 1,6 %

P. 65. Ocena ukupnog ponašanja članova biračkog odbora

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Ocena 1	18	0,2	11	0,2
Ocena 2	69	0,9	50	0,7
Ocena 3	480	6,5	326	4,4
Ocena 4	2258	30,4	1854	25,2
Ocena 5	4605	62,0	5112	69,5
Ukupno	7430	100,0	7353	100,0
Prosečna ocena	4,53		4,63	

BO-I = 171 - 2,2; BO-II = 105 - 1,4 %

P. 66. Ocena poznavanja izborne procedure od strane građana

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Ocena 1	50	0,7	22	0,3
Ocena 2	575	7,7	283	3,8
Ocena 3	2470	33,0	1722	23,3
Ocena 4	2844	38,0	3107	42,1
Ocena 5	1547	20,6	2242	30,4
Ukupno	7486	100,0	7376	100,0
Prosečna ocena	3,70		3,98	

BO-I = 115 - 1,5; BO-II = 82 - 4,4 %

Oko izbora

P. 67. Ocena ukupnog biračkog postupka

	Broj BM - I	Procenat - I	Broj BM - II	Procenat - II
Ocena 1	17	0,2	7	0,1
Ocena 2	90	1,2	53	0,7
Ocena 3	715	9,6	474	6,4
Ocena 4	3052	40,9	2551	34,7
Ocena 5	3585	48,1	4278	58,1
Ukupno	7459	100,0	7363	100,0
Prosečna ocena	4,35		4,50	

BO-I = 142 - 1,9; BO-II = 95 - 1,3 %

ZAPAŽANJA O RADU REPUBLIČKE IZBORNE KOMISIJE

Nova Republička izborna komisija, odnosno Republička izborna komisija u novom sastavu imenovana je 6. juna 2002. godine, iako mandat Republičke izborne komisije koja je imenovana u oktobru 2000. godine nije istekao.

Republička izborna komisija (RIK) u postupku izbora predsednika Republike donela je sledeće odluke:

Utvrđivanje liste kandidata

a. RIK je rešenjima proglasila dvanaest kandidata, s tim da je kandidat Velimir Ilić u zakonskom roku odustao od kandidature, tako da je ukupno proglašeno jedanaest kandidata.

b. Proglašeni kandidati su:

Vuk Drašković - Srpski pokret obnove;
Velimir-Bata Živojinović - Socijalistička partija Srbije;
Prof. dr Branislav-Bane Ivković - Grupa građana- Socijalisti za povratak bazi;
Vojislav Koštunica - Demokratska stranka Srbije;
dr Miroljub Labus - Grupa građana „Najbolje za Srbiju - Miroljub Labus“;
dr Tomislav Lalošević - Grupa građana;
dr Vuk Obradović - Socijaldemokratija;
Nebojša Pavković - Grupa građana;
Prof. Borislav Pelević - Stranka srpskog jedinstva;
dr Dragan Radenović - Grupa građana „Društvo slobodnih građana“
dr Vojislav Šešelj - Srpska radikalna stranka.

Jedinstveni birački spisak

c. Zakon o izboru narodnih poslanika predviđa da se u Republici Srbiji kompjuterski vodi opšti birački spisak po opštinama, kao deo jedinstvenog, povezanog sistema. U Zakonu još piše da je birački spisak jedinstven i stalan, da predstavlja

javnu ispravu i da se vodi po službenoj dužnosti.

d. Iako odredbe ovog Zakona ne definišu precizno šta se smatra pod opštim odnosno jedinstvenim biračkim spiskom, pretpostavlja se da je zakonodavac želeo da se izradi centralni birački spisak na nivou Republike koji će u svakom momentu biti ažuriran. S tim u vezi, Ministarstvo pravde i lokalne samouprave Republike Srbije, a kasnije Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave nisu načinili korake ka uspostavljanju ažurnog biračkog spiska ma kako se on zvao, centralni, jedinstveni ili opšti.

e. Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave je 23. avgusta 2002. godine izvestilo Republičku izbornu komisiju o stanju biračkih spiskova po opštinama. Iz tog izveštaja se moglo videti da su birački spiskovi u 57 % opština ažurirani, a da u 43 % nisu. U ovom izveštaju je konstatovano da su upravni inspektori Ministarstva državne uprave i lokalne samouprave započeli vršenje nadzora u svim opštinskim i gradskim upravama 29. jula 2002. godine. Takođe je Ministarstvo konstatovalo da je stanje biračkih spiskova zadovoljavajuće i da se birački spiskovi vode u skladu sa propisima.

f. Od trenutka podnošenja izveštaja do objavljivanja ukupnog broja birača, Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave je ažuriranjem biračkog spiska izbrisalo iz spiska oko 60.000 dvostruko upisanih birača.

Određivanje biračkih mesta

g. Republička izborna komisija je 6. septembra 2002. godine donela rešenje o određivanju biračkih mesta. Ovim rešenjem utvrđeno je 8615 biračkih mesta od čega 268 na Kosovu i Metohiji.

Utvrđivanje broja birača

h. Dana 15. septembra 2002. godine rešenjem Republičke izborne komisije utvrđeno je da u Republici Srbiji ima 6.555.405 birača.

i. S obzirom da Zakon o izboru narodnih poslanika daje mogućnost upisa, brisanja, izmena i dopune ili ispravke na osnovu odluke opštinskog suda u vanparničnom postupku najkasnije dva dana pre dana određenog za glasanje, Republička izborna komisija je donela rešenje o utvrđivanju konačnog broja birača. Prema ovom rešenju broj birača je 6.552.598.

j. Kako se rok za upis, brisanje, izmenu i dopunu ili ispravku na osnovu odluke opštinskog suda u vanparničnom postupku i rok za objavljivanje konačnog broja birača poklapaju, Republička izborna komisija poštujući oba roka morala je da donese rešenje o ispravci rešenja o ukupnom broju birača koji po novom rešenju iznosi 6.553.042.

Prigovori i žalbe

a. Prigovori na proces kandidovanja

1. Na samom početku izbornog postupka Srpska radikalna stranka (SRS) podnela je prigovor. Prigovor se odnosio na rad sudova prilikom overe izjava podrške birača. Naime, SRS je u prigovoru navela da je potencijalni kandidat Miroљub Labus favorizovan time što mu je omogućeno da na posebnim punktovima na otvorenom prostoru, trgovima i ulicama, prikuplja potpise podrške. Ovaj prigovor Republička izborna komisija je odbacila sa obrazloženjem da je podnet nenadležnom organu i da je overa potpisa građana u isključivoj nadležnosti redovnih sudova. Srpska radikalna stranka je potom podnela žalbu Vrhovnom sudu Srbije zbog pogrešne primene materijalnog prava, koja je odbijena kao neosnovana (6. sednica održana 10. avgusta 2002. godine).

2. Na 19. sednici Republičke izborne komisije, održanoj 9. septembra 2002. godine, razmatran je predlog grupe građana „Društvo slobodnih građana“ koja je predložila dr Dragana Radenovića za kandidata za predsednika Republike. Zbog nedostajućih 52 potpisa podrške ovom kandidatu ovaj predlog je, shodno Zakonu, bio nepotpun. S tim u vezi, izneta su mišljenja da predlog sadrži neotklonjive nedostatke i da bi se predloženim zaključkom, kojim bi se omogućilo otklanjanje nedostataka u roku od 48 časova, produžili zakonom utvrđeni rokovi. S druge strane, bilo je stavova da bi se mogli otkloniti nedostaci podnošenjem potpisa podrške kandidata overenih zaključno sa 8. septembrom 2002. godine.

U pokušaju da se reši ovo pravno pitanje ili pak popuni pravna praznina, pred Republičkom izbornom komisijom pojavilo se više predloga. Glasanjem članova RIK-a, 5 „za“ i 10 „protiv“, predlog da se donese zaključak kojim će se predlagraču dati rok od 48 časova da dostavi potpise podrške overene do 8. septembra 2002. godine nije prihvaćen.

Republička izborna komisija nije prihvatila (11 „za“, 6 „protiv“, 1 „uzdržan“) ni predlog zaključka stručne službe Republičke izborne komisije kojim bi se predlagaču omogućilo da u zakonskom roku otkloni nedostatke, bez uslova da potpisi podrške moraju biti overeni do 8. septembra 2002. godine.

Osim ova dva predloga, Republička izborna komisija nije prihvatila ni predlog o odbijanju predloga kandidata dr Dragana Radenovića.

Neusvajanjem nijednog od ponuđenih rešenja, Republička izborna komisija je ostala bez odgovora. S obzirom da nije doneta niti pozitivna niti negativna odluka, predlagaču kandidata je preostalo da u zakonskom roku podnese prigovor. U međuvremenu, rasprava o ovom pitanju je ponovljena. Izneti su mišljenja da se ne može ponovo glasati o istom pitanju jer bi se na taj način narušila pravna sigurnost, te da bi trebalo zauzeti stanovište da odluka nije doneta. Zatim, da se zbog supsidijarne primene Zakona o upravnom postupku, ovaj slučaj može tumačiti kao ćutanje uprave, što bi zapravo značilo da ukoliko odluke nema, odluka je pozitivna, tj. kandidatu je dat rok za otklanjanje nedostataka.

S druge strane, isticano je da bi čekanje na prigovor predstavljalo elegantnije pravno rešenje, ali da bi se njime žrtvovala pravna sigurnost izbornog postupka i da bi se time mogao prekoračiti rok za objavljivanje liste kandidata. Rok za objavljivanje liste kandidata bio je 13. septembar 2002. godine.

Već se u sledećoj tački dnevnog reda iste sednice, Republička izborna komisija suočila sa skoro identičnom situacijom. Usvojen je predlog zaključka kojim se podnosiocu predloga kandidata Nebojše Pavkovića ostavlja rok da u roku od 48 časova dostavi najmanje 2975 overenih potpisa podrške koji su nedostajali. Ovakva odluka nameće logično pitanje zašto je rok od 48 časova ostavljen jednom predlagaču kome je nedostajalo 2975 overenih potpisa podrške, dok je drugom, sa nedostajućih 52 overenih potpisa, to pravo uskraćeno.

Na sledećoj sednici usledio je prigovor Grupe građana „Društvo slobodnih građana“ - dr Dragan Radenović. U prigovoru se predlagač kandidata poziva na članove 45 i 46 Zakona o izboru narodnih poslanika, prema kojima je Republička izborna komisija dužna da ostavi rok od 48 časova predlagaču kandidata da otkloni nedostatke. Većinom glasova usvojen je ovaj prigovor, a predlagaču kandidata je omogućeno da otkloni nedostatke (20. sednica održana 11. septembra 2002. godine).

Na 21. sednici, održanoj 12. septembra 2002. godine, Republička izborna komisija nije prihvatila predlog rešenja o proglašenju izborne liste Grupe građana „Društvo slobodnih građana“ - dr Dragan Radenović, iako su otklonjeni nedostaci u

predviđenom roku. Ovakvoj odluci prethodila je diskusija o načinu proveravanja materijala koji je predlagač kandidata dostavio kao dopunu predloga. Takođe je ponovo otvoreno pitanje krajnjeg datuma overe potpisa podrške kandidatu, odnosno da li je krajnji datum 8. septembar 2002. godine.

Ovakva odlika inicirala je prigovor Grupe građana „Društvo slobodnih građana“ - dr Dragan Radenović u kojem je izneta tvrdnja da Republička izborna komisija nije donela odluku o kandidaturi i pored činjenice da je podnosilac predloga otklonio nedostatke u predviđenom roku. Ovaj prigovor je usvojen većinom glasova (24 „za“, 1 „protiv“). Time je dr Dragan Radenović proglašen je za kandidata za predsednika Republike Srbije (22. sednica održana 13. septembra 2002. godine).

3. Srpska radikalna stranka (SRS) uložila je na ovakvu odluku prigovor. Prigovorom je osporavana kandidatura dr Dragana Radenovića time što je povređen Zakon o izboru predsednika Republike i Zakon o izboru narodnih poslanika u postupku predlaganja i utvrđivanja liste kandidata. Naime, SRS je u prigovoru navela da ne postoji 10.000 pravno valjanih potpisa podrške kandidatu, pa samim tim ni predlog, odnosno ovlašćeni predlagač. Ovaj prigovor je odbijen većinom glasova kao neosnovan.

4. Na 21. sednici, održanoj 12. septembra 2002. godine, Vladimir M. Timić, uložio je prigovor na rešenje Republičke izborne komisije od 11. septembra 2002. godine, kojim je odbijena njegova kandidatura zbog neispunjenja zakonom propisanih uslova. Ovo rešenje je doneto nakon proteka roka od 48 časova u kojem podnosilac predloga kandidata nije otklonio nedostatke svoje prijave (nepostojanje ovlašćenog predlagača kandidata - predložio sam sebe i 10.000 sudski overenih potpisa). Prigovor je odbijen kao neosnovan.

5. Na 24. sednici, održanoj 16. septembra 2002. godine, Grupa građana - Nebojša Pavković uložila je prigovor na objavljenu listu prihvaćenih kandidata za predsednika Republike Srbije. Ovaj prigovor je odbačen kao preuranjen. Naime, na 21. sednici Republička izborna komisija nije prihvatila predlog rešenja o proglašenju izborne liste Grupe građana - Nebojša Pavković. Nije prihvaćen ni predlog o odbijanju te izborne liste. Ukoliko bi se neusvajanje ni jednog od ponuđenih rešenja protumačilo kao nedonošenje odluke, odnosno kao „ćutanje uprave“, to bi se zapravo moglo protumačiti supsidijarnom primenom Zakona o upravnom postupku. Prema tom tumačenju, ukoliko odluke nema, smatra se da je doneta pozitivna

odluka. Međutim, Republička izborna komisija je zauzela stav da je prethodno nedonošenje pozitivne odluke značilo odbijanje prigovora, odnosno negativnu odluku. S obzirom da je odluka povodom ovog prigovora doneta na 21. sednici, dogovoreno je da samo treba da se izradi pismeni otpravak takve odluke, tj. rešenje kojim se prigovor odbija. Na osnovu takvog stava podnosilac predloga kandidature upućen je da svoja prava štiti pred Vrhovnim sudom Srbije.

Na 26. sednici je sprovođenjem presude Vrhovnog suda Srbije doneto rešenje o proglašenju kandidata za predsednika Republike Srbije Nebojše Pavkovića.

6. Srpska radikalna stranka (SRS) uložila je prigovor zbog nepravilnosti u postupku predlaganja kandidata, proglašenja kandidata i utvrđivanja liste kandidata za izbor predsednika Republike Srbije. Ovim prigovorom se tvrdilo da predlog za kandidata za predsednika Republike Srbije koji je podnela Stranka srpskog jedinstva nije podržan sa 10.000 pravno valjanih izjava birača. Prigovor je odbačen u delu koji se odnosi na nepravilnosti u postupku predlaganja kao neblagovremen, a odbijen u delu koji se odnosi na utvrđenu listu kandidata za izbor predsednika Republike Srbije kao neosnovan.

7. Na 25. sednici, održanoj 17. septembra 2002.godine, Srpska radikalna stranka je uložila prigovor kojim se osporava lista kandidata zbog nepravilnosti u postupku predlaganja kandidata, proglašenja kandidata i utvrđivanja liste kandidata za izbor predsednika Republike Srbije koji se odnosi na postupak u slučaju prof. dr Branislava-Baneta Ivkovića, koga je predložila Grupa građana - Socijalisti za povratak bazi, dr Tomislava Laloševića, koga je predložila Grupa građana, i dr Vuka Obradovića, koga je predložila Socijaldemokratija. Ovaj prigovor je u delu koji se odnosi na nepravilnosti u postupku predlaganja kandidata odbačen kao neblagovremen, dok je u delu koji se odnosi na utvrđenu listu kandidata odbijen kao neosnovan.

8. Prigovor Socijalističke partije Srbije, u delu koji se odnosi na nepravilnosti u postupku predlaganja i proglašenja kandidata dr Branislava Ivkovića, odbačen je kao neblagovremen, a u delu koji se odnosi na utvrđenu listu kandidata kao neosnovan. Ovo je obrazloženo time da je rešenjima RIK-a već utvrđen redosled proglašanih kandidata za koje je rešenjima utvrđeno da su podneti u skladu sa zakonom.

9. Na 29. sednici, održanoj 20. septembra 2002. godine, Srpska radikalna stranka je uložila prigovor kojim se pobija lista kandidata od 13. septembra 2002. godine sa argumentacijom da „postoje dokazi da ne postoji zakoniti podnosilac predloga kandidata i da ne postoji zakoniti predlog kandidata“. Ukazuje se na nepravilnosti u radu Republičke izborne komisije u postupku proglašenja dr Dragana Radenića i Nebojše Pavkovića za kandidate za predsednika Republike Srbije i kao dokaz se podnosi zapisnik o vršenju uvida u izbornu dokumentaciju predsedničkog kandidata Nebojše Pavkovića. Zahtevalo se i da Republička izborna komisija poništi svoja rešenja kojim je proglasila za kandidate za predsednika Republike Srbije: prof. dr Branislava-Baneta Ivkovića, dr Vuka Obradovića, prof. Branislava Pelevića i dr Dragana Radenića, tako što će se izbrisati tačke 3, 6, 7, 8 i 9 i na odgovarajući način urediti lista kandidata. Prigovor je odbačen kao neblagovremen uz obrazloženje da je lista kandidata doneta u skladu sa rešenjem o proglašenju kandidata za predsednika Republike Srbije i u skladu sa članom 95 stav 3 Zakona o izboru narodnih poslanika, prema kojem je rok za podnošenje ove vrste prigovora 24 časa od trenutka kada je odluka doneta.

b. Prigovori na sastav biračkih odbora

Na 31. sednici od 26. septembra i 33. sednici od 28. septembra 2002. godine vođena je rasprava o prigovorima koji su se uglavnom odnosili na srodstvo članova biračkog odbora. Članom 30 Zakona o izboru narodnih poslanika predviđeno je da članovi i zamenici članova organa za sprovođenje izbora ne mogu biti lica koja su međusobni srodnici. Ovi nedostaci su otklonjeni rešenjima koordinatora. Takođe je zauzet stav da se ovo pitanje rešava primenom načela da u slučaju nepravilnosti u odnosu član - zamenik člana, prednost ima član, a u slučaju nepravilnosti u sastavu biračkih odbora u stalnom i proširenom sastavu prednost treba dati članu stalnog sastava.

c. Prigovori na izborni postupak

1. Podnosilac predloga kandidata SPO - Vuk Drašković podneo je prigovor kojim je traženo poništavanje glasanje na biračkim mestima od broja 1 do broja 91 u opštini Jagodina. U prigovoru je navedeno da birački materijal nakon utvrđivanja rezultata glasanja nije pečaćen pečatnim voskom uz upotrebu jemstvenika ili utiskivanjem žiga na vosku i da kontrolni list kao i da neupotrebljeni glasački listići

nisu bili u posebnom zapečaćenom kovertu. Ovaj prigovor je odbačen kao neblagovremen u smislu člana 95 Zakona o izboru narodnih poslanika.

2. Srpska radikalna stranka uložila je prigovor protiv izveštaja o rezultatima glasanja za predsednika Republike Srbije i odluke o ponavljanju glasanja za izbor predsednika. Prvi deo prigovora kojim se traži poništavanje izbora za predsednika Republike Srbije i raspisivanje ponovnih izbora zbog povrede izbornog prava u toku izbornog postupka odbačen je zbog nenadležnosti. Podnosilac ističe da je izborno pravo građana grubo povređeno zbog nepostojanja jedinstvenog biračkog spiska, neažurnosti biračkih spiskova i neadekvatnog upisa birača u birački spisak. Republička izborna komisija je zauzela stav da navedene nepravilnosti nisu u njenoj nadležnosti već u nadležnosti opštinskih organa uprave. Drugi deo prigovora, kojim podnosilac traži poništavanje izbora zbog nepravilnosti u toku izbornog postupka i proglašenja kandidata, odbijen je kao neosnovan (36. sednica održana 3. oktobra 2002. godine).

Presudom Vrhovnog suda Srbije, koja je usledila nakon žalbe Srpske radikalne stranke na odluku Republičke izborne komisije povodom prigovora, naloženo je Republičkoj izbornoj komisiji da u ponovnom postupku preispita i ponovo oceni navode iz prigovora koje je odbacila zbog nenadležnosti. U ponovnom postupku Republička izborna komisija je donela rešenje kojim se prigovor Srpske radikalne stranke odbija kao neosnovan (37. sednica održana 7. oktobra 2002. godine).

Povodom drugog dela žalbe Srpske radikalne stranke, kojim je zahtevano da se usvoji prigovor na izveštaj o rezultatima glasanja i odluke o ponavljanju glasanja, Vrhovni sud Srbije je doneo odbijajuću presudu.

d. Prigovori na izborni postupak ponovljenih izbora

1. Ovlašćeno lice predsedničkog kandidata dr Miroljuba Labusa prigovorom je tražilo da Republička izborna komisija zbog povrede izbornog prava pokrene prekršajni postupak protiv lista „Nacional“, odnosno glavnog i odgovornog urednika lista, kao i da oceni u kojoj je meri tekst na koji se ovaj prigovor odnosi uticao na regularnost izbora. Ovaj prigovor je odbačen zbog nenadležnosti i podnosilac je upućen da se obrati nadležnom organu za prekršaje.

2. Goran Miljković i Goran Ješić uputili su prigovor zbog kršenja izborne tišine od strane televizije „Sveti Đorđe“ iz Inđije. S obzirom da je prigovor stigao

u formi obaveštenja, podnosiocu je odgovoreno dopisom kojim je upućen na nadležni organ.

3. Demokratska internacionalna akcija iz Bosilegrada uputila je prigovor zbog neažuriranosti biračkih spiskova, nepravilnosti prilikom glasanja i povrede tajnosti glasanja. Prigovor je odbijen kao neosnovan (40. sednica održana 14. oktobra 2002. godine).

4. Na 42. sednici Republičke izborne komisije, održanoj 17. oktobra 2002. godine, Demokratska stranka Srbije podnela je prigovor na izveštaj o rezultatima izbora za predsednika Republike Srbije održanim 29. septembra i 13. oktobra 2002. godine. Ovim prigovorom se osporavaju činjenice iznete u izveštaju kao i zaključak „da na ponovljeno glasanje nije izašao potreban broj birača... i da se saglasno tome ceo izborni postupak ponavlja“.

Prema Zakonu o izboru predsednika Republike, da bi predsednik bio izabran potrebno je da na ponovljenom glasanju dobije većinu glasova birača koji su glasali, uz dodatni uslov da je na izbore izašla najmanje polovina od ukupnog broja birača. Demokratska stranka Srbije u svom prigovoru osporava tačnost biračkih spiskova, a samim tim i konačnog broja birača. Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu pripremlilo je jedan primerak ažuriranog opšteg biračkog spiska na kompaktnom disku. Kao dodatni argument za sumnju u ispravnost biračkog spiska navodi se i nedostupnost biračkog spiska članovima Republičke izborne komisije i samim tim nemogućnost njegove provere. Kao dokazi o netačno utvrđenom broju birača navodi se poređenje sa podacima o broju stanovnika na osnovu popisa stanovništva iz 2002. godine, statistička procena viška ukupnog broja birača i konkretni primeri postojanja viška birača u biračkim spiskovima.

Ovaj prigovor je odbijen kao neosnovan. U obrazloženju ovakve odluke navedeno je da je obaveza Republičke izborne komisije da samo tačno sabere ukupan broj birača utvrđen rešenjima opštinskog organa. Osim toga, Republička izborna komisija je 26. septembra 2002. godine donela odluku da svaki član komisije može da izvrši uvid u sadržinu kompaktnog diska na kojem se nalazi birački spisak. Podaci izneti iz popisa stanovništva, na koje ukazuje podnosilac prigovora, nisu validni i ne mogu se smatrati dokazom kod utvrđivanja broja birača u Republici Srbiji.

Na ovakvu odluku Demokratska stranka Srbije je podnela žalbu Vrhovnom sudu Srbije. Ova žalba je odbijena kao neosnovana.

OCENA I ZAKLJUČAK

Osobenost ovih izbora, čini se, ostaće u činjenici da nisu uspeli. I posle dva izbor-na kruga, Srbija nije dobila predsednika, čitav izborni postupak će biti ponovljen.

POLITIČKE OKOLNOSTI

Predsednički izbori u Srbiji 29. septembra 2002. godine odvijali su se u znaku rasprava o stepenu i brzini sprovođenja ekonomskih, društvenih, političkih, institucionalnih i ustavnih reformi, o potrebi da se uvede sistem vladavine prava i red u državi. Glavni izborni sukob odvijao se između dva predsednička kandidata koji su došli iz DOS-a, vladajuće koalicije od 17 članica, koja je pobedila na saveznim i republičkim parlamentarnim izborima 2000. godine i koja je kormilo države preuzela na osnovu tih izbornih rezultata i na osnovu nekih od vaninstitucionalnih metoda (pokret masa, osvajanje institucija, krizni štabovi). Kao i neke druge značajne političke odluke, i odluka o raspisivanju predsedničkih izbora doneta je u Predsedništvu DOS-a, bez ikakve konsultacije sa opozicijom ili sa društvenim organizacijama, isključivo kao rezultat taktičkog nadmudrivanja sa DSS-om koji je izlazio iz DOS-a. Predsednica Skupštine Srbije u skladu sa svojim ovlašćenjima 18. jula 2002. godine raspisala je izbore za predsednika Republike (izborne radnje su počele 29. jula), u trenutku kada se vladajuća koalicija našla u dubokoj krizi, posle odluke Predsedništva DOS-a (bez DSS-a) da se oduzmu mandati tzv. nedisciplinovanim poslanicima.

Iscrpniji pogled na društvene i političke prilike u kojima su se odvijale pripreme za izbore i izborni dan iznet je u odgovarajućem delu izveštaja.

NORMATIVNI OKVIR

Prvi zakon o izboru predsednika Republike donet je 28. septembra 1990. godine, nepuna tri meseca pre održavanja prvih parlamentarnih izbora, a izmene su izvršene 1992. godine posle održavanja okruglog stola pred izbornu utakmicu između M. Panića i S. Miloševića. Posle izmena iz 1992, Zakon nije menjan. Ostala

su neuređena mnoga pitanja, poput finansiranja političkih kampanja, političkih partija i koalicija, zatim konflikt interesa, itd. Zakon koji je uređivao opšta pitanja izborne materije (birački spiskovi, rad izbornih organa) i ovog puta bio je Zakon o izboru narodnih poslanika. Još jednom ističemo tehničke novine postupka glasanja koje je uveo ovaj Zakon i koji su poboljšali kontrolu regularnosti glasanja, dok su pravila o prikupljanju podrške kandidatima omogućila bolju kontrolu ovog dela izbornog postupka. Pomenuti propisi su međusobno neusklađeni, neodređeni u mnogim pitanjima, protivrečni i sa dosta pravnih praznina.

Mnoga loša normativna rešenja su zadržana (materija biračkih spiskova, izborni cenzus od 50 %...), što je, između ostalih razloga, moglo imati za posledicu neuspeh izbora.

MEDIJI U PREDIZBORNOJ KAMPANJI

Praćenje medija (štampanih i elektronskih) u preizbornom periodu pokazuje da se predizborna kampanja u medijima bitno promenila u odnosu na slike koje su pružale kampanje tokom protekle decenije. Medijska slika izborne kampanje bila je uravnotežena i po pravilu nepristrasna. Atmosfera koja je pratila izbornu kampanju bila je mirnija. Informisanje birača bilo je objektivno. Najveća promena se uočava u načinu informisanja državnih medija. Sa državnih medija je nestao „govor mržnje“, doduše ne i iz rečnika pojedinih političara; međutim, većina medija je „umivala“ izjave političara. Političku propagandu je konačno zamenio jezik objektivnog informisanja.

REGULARNOST IZBORA

Na osnovu obrađenih izvestaja CeSID-ovih posmatrača, na predsedničkim izborima održanih 29. septembra (prvi izborni krug) i 13. oktobra 2002. godine (drugi izborni krug) nisu zabeležene bitnije neregularnosti. Ova konstatacija se odnosi na sve faze izbornog postupka, uključujući: predizborne aktivnosti, rad organa za sprovođenje izbora, tok glasanja i utvrđivanja rezultata glasanja, mogućnost praćenja izbora od strane domaćih i stranih posmatrača. Stoga zaključujemo da su građani Srbije, na izborima za predsednika Srbije u septembru i oktobru 2002. godine, imali priliku da slobodno izraze svoju izbornu volju

